

Antenne

DRIEMAANDELIJKS INFORMATIEBLAD
AFGIFTEKANTOOR: ANTWERPEN X
P2A9210

U.V.

TIJDSCHRIFT VAN DE ANTWERPSE KOEPEL VOOR NATUURSTUDIE - ANKONA

ANTWERPSE KOEPEL VOOR NATUURSTUDIE

THEMANUMMER Inventariseren in de Kempense provinciale groendomeinen

3

JAARGANG 4
NUMMER 2010/3
JULI — SEPTEMBER 2010

Departement leefmilieu

PROVINCIE
ANTWERPEN

Colofon

Wat is ANKONA

De ANTwerpse KOepel voor NATuurstudie (ANKONA) is een samenwerkingsverband tussen het provinciebestuur Antwerpen en éénieder die zich met natuurstudie in de provincie Antwerpen bezighoudt. ANKONA heeft als algemene doelstelling om binnen de provincie Antwerpen het natuurstudiewerk te ondersteunen, in kaart te brengen en door regelmatig overleg er een meerwaarde aan te geven. ANKONA streeft er in het bijzonder naar om een actieve, coördinerende rol te spelen in natuurstudieprojecten die een grotere regio bestrijken (atlas-, monitoringsprojecten). Tot slot wordt er veel belang gehecht aan de basis van de natuurstudie, nl. het verzamelen van gegevens. Hier wordt een hoge mate van standaardisatie en uitwisselbaarheid van die gegevens beoogd.

ANKONA-secretariaat en redactieadres

Departement Leefmilieu
Dienst Duurzaam Milieu- en Natuurbeleid (DMN)
Team 'Natuur & Landschap' (ANKONA-secretariaat)
T 03 240 59 88
F 03 240 57 52
e-mail: ANKONA@admin.provant.be

ANKONA-mailinglist

E-mail behoort tegenwoordig tot één van de communicatiemiddelen die niet meer weg te denken zijn uit de leefwereld van een groot aantal onder ons. Dus al wie elektronisch op de hoogte wil gehouden worden van de activiteiten, studiedagen, determinatiecursussen georganiseerd door ANKONA en ANTenne alleen elektronisch wil ontvangen, stuurt gewoon een mailtje naar ANKONA@admin.provant.be

Uitgave

ANTenne is een uitgave van de deputatie van de provincieraad van Antwerpen: Cathy Berx, gouverneur-voorzitter, Ludo Helsen, Rik Röttger, Koen Helsen, Marc Wellens, Inga Verhaert en Bart De Nijn, leden en Danny Toelen, provinciegriffier.

Redactieraad

Peggy Beers, Koen Cuypers, Mieke Hoogewijs en Herlinde Nieuwborg

Werkten mee aan dit themanummer 'Inventariseren in de Kempense provinciale groendomeinen':

Jan Cortens, Luc Damen, Hilaire De Bont, Tom Huysmans, Maxime Maddier, Dirk Meeus, Wesley Tack, Jeannine Simonis, Roosmarijn Steeman, Lieve Stoops, Rik Verborgt en Kris Verheyen.

Overname van artikels is alleen toegestaan met bronvermelding.

Foto's op de cover:

Grote zilverreiger (*Ardea alba*) © Rik Verborgt
Gewone hanenkam (*Cantharellus cibarius*) © Roosmarijn Steeman
Stuifduin in Geel-Bel (biotoop van de harkwesp) © Marianne Horemans

Vormgeving en druk

Drukkerij De Bie bvba (Duffel)
Gedrukt met plantaardige inkt op gerecycleerd papier

Dit nummer is ook te raadplegen op de ANKONA-website:

www.ankona.be of www.provant.be/ankona

Verschijningsdatum van volgend nummer (2010/4): oktober 2010 Thema van volgend nummer 'Staat van de natuur in de provincie Antwerpen'

Heb je een mededeling over een leuke vondst, een activiteit, een publicatie of een vraag naar medewerking van anderen en wil je dat het verschijnt in het volgend nummer van ons tijdschrift 'ANTenne'? Dat kan door je oproep of tekst vóór 25 augustus 2010 door te sturen naar het ANKONA-secretariaat.

Oplage:

1.000 exemplaren

Verantwoordelijke uitgever

Danny Toelen, provinciegriffier, Koningin Elisabethlei 22, 2018 Antwerpen

Voorwoord

Op een mooie dag in april werd ik geconfronteerd met de harde realiteit. "Het is hier geen echt Prinsenspark!" zei een jongetje

uit het eerste leerjaar, dat deelnam aan een themawandeling met zijn klasje. "Want waar zijn die prinsen?". Ik wist niet onmiddellijk een antwoord en voelde de grote teleurstelling en ook boosheid om een leugen.

De jongen had een punt en dus ging ik op zoek naar een antwoord. Op een dag zei een provinciale onderzoeker van het PIH mij: "Kijk dat zijn de echte schatten van het Prinsenspark". En daar zag ik ze voor de eerste keer, twee prachtig blauwe bosbeekjuffers moedig met elkaar aan het strijden voor hun territorium. De volgende keer zou ik een antwoord klaar hebben op de vraag van het jongetje: de prinsen zijn omgetoverd in bosbeekjuffers en kunnen zo genieten van hun park zonder gestoord te worden.

Figuur: Bosbeekjuffer © Rollin Verlinde

De Kempense groendomeinen herbergen nog meer schatten dan enkel de bosbeekjuffer, zoals je zal merken bij het lezen van deze ANTenne. Zo zijn er zeldzame watervogels zoals de grote zaagbek en de zilverreiger. In totaal werden er de laatste 20 jaar wel 38 soorten watervogels geteld ter hoogte van de Gertruyviver op de maandelijkse watervogeltellingen van oktober tot maart.

Maar ook de vogels in de bossen krijgen de nodige aandacht die ze verdienen. Al dertig jaar worden ze opgevolgd door een ervaren vogelringer. Hij kent de familietragedies, weet wie het neefje is van die tante, hij ziet soorten opleven en soorten verdwijnen. De aanwezigheden in de talrijke nestkastjes worden zorgvuldig bijgehouden.

's Nachts valt er heel wat te beleven in de groendomeinen. Door de wachters van de provinciale groendomeinen regio Kempen wordt er de laatste jaren dan ook onderzoek gedaan naar nachtvlinders. Zij ontdekten verborgen schatten zoals het purpermotje, de eikenwespvlinder en de tweestreepgrasuil.

De verschillende inventarisatiegegevens van zowel flora als fauna zijn een belangrijke gegevensbron bij de opmaak van de visie van de groendomeinen in het kader van het bosbeheerplan. Er wordt rekening gehouden met de verschillende biotopen, zeldzame soorten, provinciale prioritaire soorten en zo meer. Vooral op de open plekken, aan de bosranden maar ook ter hoogte van de natte en droge heide worden bijzondere soorten waargenomen zoals bijvoorbeeld boompieper, boomleeuwerik, gekraagde roodstaart, hazelworm, levendbarende hagedis, kleine ijsvogelvlinder, groentje, zonnedaauw en brede orchis. Daarom wensen

wij deze waardevolle biotopen in de toekomst verder uit te breiden.

Bij het lezen van deze ANTenne zal u merken dat er heel wat te inventariseren valt in de Kempense groendomeinen. Het ontdekken van een waardevolle soort, een verborgen schat, geeft de onderzoekers telkens weer een nieuwe golf van enthousiasme om verder te doen met dit af en toe toch monnikenwerk. Daarom tot slot: zou het dan toch waar zijn dat de uiterst zeldzame roerdomp in een Kempens groendomein een veilig plekje gevonden heeft?

Lieve Stoops,

Directeur provinciale groendomeinen - regio Kempen

ANKONA-nieuws

Overzicht ANKONA-activiteiten najaar 2010

Misschien heb je de voorbije ANKONA-activiteit gemist, nl. een boeiende lezing op 17 mei van Piet De Becker (INBO) over de abiotiek van onze natte heidegebieden. Dan kwam dat misschien omdat ze enkel werd aangekondigd via onze website en niet via dit tijdschrift ... Om dit te voorkomen wordt hier al een (voorlopig) overzicht gegeven van de volgende geplande ANKONA-activiteiten. Alle activiteiten zijn gratis en je kan hiervoor nu al inschrijven (liefst een e-mailtje naar het ANKONA-secretariaat, ankona@admin.provant.be). Meer info verneem je via onze website www.ankona.be (rubriek 'Kalender').

Bedrijfsbezoek aan productiecentrum autochtoon materiaal: boomkwekerij Etn. Armand Op de Beeck b.v.b.a.

Zaterdag 11 september: 10u00 – 14u30

Programma:

Voormiddag (10u00 - 12u30): Infosessie autochtoon materiaal met o.m. toelichting problematiek zaadoogst en officieel erkende locaties en info over projecten. Daarna bezoek aan de kwekerij. Lunchpauze van 12u30 tot 13u00 (deelnemers brengen zelf een lunchpakket mee, warme drank gratis ter plaatse)

Namiddag (van 13u30 – 14u30): Bezoek erkende zaadlocaties te Hever-Schiplaken, Steentjesbos (*Rhamnus frangula* en *Sorbus aucuparia*)

Figuur : Wilde lijsterbes (*Sorbus aucuparia*)

© www.kuleuven-kortrijk.be/bioweb (plantengids KULAK)

Meer info over het bedrijf vind je op de website:

www.a-opdebeeck.be

Samenkomst: bij het bedrijf, Lierbaan 108, 2580 Putte (bij Mechelen)

Gratis, maar vooraf inschrijven is verplicht!

Aantal inschrijvingen is beperkt tot max. 25 deelnemers.

Workshop 'Macro-fotografie' in samenwerking met BVNF theorie en praktijk

Zaterdag 18 september: 9u30 – 17u00

Sinds er meer betaalbare digitale fototoestellen op de markt zijn, kan iedereen die zich met natuurstudie bezig houdt leuke macro-opnamen maken. Macro-opnamen zijn nuttig voor de determinatie achteraf of om jouw waarneming met anderen te delen (bijvoorbeeld bij het opladen op een website).

Deze workshop is voor iedereen toegankelijk maar een minimum aan kennis van digitale fotografie is vereist. Breng je eigen (reflex-)camera mee, want deze lesdag bestaat zowel uit praktijk als theorie. De workshop wordt gegeven door een lesgever die aangesloten is bij de Bond Verantwoorde Natuurfotografie (BVNF, www.bvnf.be).

Samenkomst: Provinciaal Natuur- en landschapshuis (NALAH; www.nalah.be), Kasteeldreef 55, 2980 Zoersel.

Iedereen die met natuurstudie bezig is en over een elementaire basis 'digitale fotografie' beschikt, kan deelnemen. Het maximum aantal plaatsen is beperkt tot 20.

Vooraf inschrijven (tot 14 september) is verplicht!

Begeleide mossenexcursie in Schildehof (Schilde) Zaterdag 23 oktober: 10u00 - 12u30

Indien je meer wenst te weten te komen over mossen dan is dit je kans om er kennis mee te maken. Het is geen excursie voor mossenspecialisten maar wel om als beginner de diverse soorten te leren kennen. VMPA-gids en mossendeskundige, François van Uffelen, zal een rondleiding geven in het Schildehof. Het gemeentelijk domein Schildehof beslaat ongeveer 42 ha en het oostelijk deel (De Pont, ongeveer 10 ha) is een natuurreservaat, terwijl de rest ingedeeld is als parkgebied. Na de wandeling kan je je boterhammen in het VMPA-lokaaltje opeten.

Vooraf inschrijven is niet nodig.

We spreken af aan de grote ijzeren poort ingang Schildehof (de Bellevuedreef tot op het einde volgen).

Historische boswandeling in Peerdsbos (Brasschaat)

(i.s.m. Regionaal Landschap De Voorkempen en VUB/UG)

Zondag 7 november: 14u00 - 16u30

Deze begeleide wandeling kadert in een historisch-ecologische studie van enkele oude bosgebieden in de Antwerpse Kempen (Zoerselbos en Peerdsbos). De studie wordt uitgevoerd door VUB en de UGent. Vorig jaar hebben we zo'n gelijkaardige wandeling gedaan in het Zoerselbos, dit jaar zijn we te gast in het Peerdsbos.

Figuur: ANKONA-bosexkursie in 2009 nav afronding VUB/UG-studie over het Zoerselbos.

Is Peerdsbos altijd al bos geweest? Zo, niet, hoe zag het er dan uit in de middeleeuwen?

Peerdsbos, gelegen op de grens tussen Schoten en Brasschaat, is een 148 ha groot bosgebied dat zoals vele andere 'oude bossen' in Vlaanderen een rijke geschiedenis kent.

Actueel bevindt het oudste stuk bos zich ten zuiden van het bosgebied op het deel van de gemeente Schoten. In dit deel van het bos zijn er nog getuigen te vinden van het vroegere bosbeheer. Het gebied herbergt talrijke cultuurhistorische elementen en deze proberen we in de wandeling aan bod te laten komen. We spreken af om 14u00 aan de parking van de Melkerijhoeve (Plataandreef, Brasschaat).

Actualiteit

Project 'Samen in de bres voor de harkwesp' in Geel-Bel

De harkwesp ... niet zomaar een wesp

Bij het woord 'wesp' denken heel wat mensen meteen aan de lastpak die in de zomer rond je blikje frisdrank cirkelt of je hardnekkig achtervolgt als je het op een loopje zet. Nochtans zijn er heel wat verschillende soorten wespen, bijen, graafwespen, ... die allen hun eigen temperament hebben. En dus zijn er ook aangenaam zoemende en wonderlijke diertjes bij... zoals de harkwesp.

Vindplaats en beschrijving van de harkwesp

De harkwesp (*Bembix rostrata* (Linnaeus 1758)) is één van de zeldzaamste graafwespen (Familie van de Crabronidae) van

Figuur 1: Harkwesp © Marianne Horemans

Figuur 2: Biotoop van de harkwesp (stuifduin in Geel-Bel)
© Marianne Horemans

Vlaanderen. Ze komt enkel nog voor in de omgeving van de Panne aan de kust en in het Geelse gehucht Bel.

De harkwesp is een imposante graafwesp. Met een lengte van 2 tot 2,5 cm mogen we ze terecht tot de grootste graafwespen van Vlaanderen rekenen. Maar ondanks haar formaat is de harkwesp helemaal niet agressief.

Je kan de harkwesp het makkelijkst herkennen aan de groengele ogen en snavelvormig labrum (bovenlip). De zwart-gele tekening op het achterlijf is op het eerste segment duidelijker onderbroken dan op de andere segmenten. Op het voorpotenpaar hebben de harkwespen een tarsenkam (stekels), ideaal gereedschap om te graven. Het nest bestaat uit één enkel gangetje van 10 à 30 cm diep dat aan het einde verbreedt in een nestkamer. Een harkwesp onderhoudt maar één nest en maar één larve tegelijkertijd. Gewoonlijk brengt ze op die manier vier tot zes nakomelingen groot.

Gedurende de hele zomerperiode jaagt de harkwesp hoofdzakelijk op vliegen, zweefvliegen en dazen. Deze prooien worden naar het nest gebracht en dienen als voedsel voor de larven. De wijfjes besteden enorm veel zorg aan hun stekje. Elke keer als het wijfje het nest verlaat, sluit ze de toegang zorgvuldig af met een propje zand zodat het moeilijk vindbaar is voor parasitaire vliegen en andere predatoren. Ze graven zelfs ondiepe kuiltjes in de buurt om de kans te verkleinen dat ze het echte nest vinden.

Nieuw opgestart project

Het biotoop in Geel-Bel is uitermate geschikt voor de harkwesp. Uiteindelijk zijn er in de Kempen wel meer open zandvlakten, maar omdat in Geel-Bel enkele kleine zones beduidend minder betreed worden, heeft de harkwesp zich er weten te handhaven. Andere factoren spelen uiteraard ook een rol. De aanwezigheid van nectarplanten en een populatie vliegen, zweefvliegen en dazen zijn onontbeerlijk. Wat de situatie in Geel-Bel is, wordt in de loop van de zomer van 2010 verder onderzocht. Vrijwilligers zullen dan een inventaris opmaken die de basis zal vormen voor de verdere projectaanpak. Nadien kunnen beheermaatregelen bekeken worden om nectarplanten en een populatie prooien binnen de actieradius van de harkwesp in stand te houden en verder te ontwikkelen.

Figuur 3: Twee gravende harkwespen © Marianne Horemans

In 2010 zal er ook uitvoerig gecommuniceerd worden over de harkwesp, de gevoeligheden van de soort en hoe we dit unicum een plaatsje kunnen geven. Regionaal Landschap Kleine en Grote Nete, Kempens Landschap, Natuurpunt, VLM, Bosgroep Zuiderkempen, provincie Antwerpen, de stad Geel, particulieren en vrijwilligers trekken daarbij allemaal aan de kar.

Het project wordt financieel ondersteund door de provincie Antwerpen, Dienst Duurzaam Milieu- en Natuurbeleid.

Om meer te weten te komen over de harkwesp in onze kustduinen kan je het artikel van Dries Bonte raadplegen dat een 4-tal jaren geleden in Natuur.focus 5(3):87-90 (september 2006) is verschenen met als titel 'De harkwesp in de kustduinen'.

Meer info:

Regionaal Landschap Kleine en Grote Nete; e-mail: info@rlkgn.provant.be; tel. 014 85 25 14, website: www.rlkgn.be

Overgenomen uit recente publicatie 'Stuivend zand van de kempen – landduinen' (2010) uitgegeven door Kempens Landschap vzw (www.kempenslandschap.be), blz. 40-41:

'.... Ook zij (harkwespen) graven gangen voor hun larven en leven van bloemennectar. Maar stuifmeel staat niet op het menu van de larven. Harkwespen zijn namelijk vliegenreisanten van beroep. Het klinkt bizar maar ook harkwespen hebben last van een parasiet. Het verhaal is zelfs onwaarschijnlijk: die

parasiet is een vlieg. De harkwesp draagt vlijtig dode prooien aan tot onder in de nestgang vlakbij de ingang van de broedcel van haar larve. Vreemd genoeg kijkt ze nooit binnen in de kinderkamer. Als ze dat wel zou doen, zou ze zien dat er ook ongenodigde gasten mee aan tafel zitten.

De jonge wespenlarve staart de larven van de parasietvlieg in doodsangst vanuit een hoekje aan. Zij moet het stellen met de kruimeltjes die van de tafel vallen. Ze verhongert dan ook, terwijl buiten haar onwetende wespenouders het voedsel blijven aanslepen voor de vliegenlarven.

En toch lijkt de harkwesp wel iets te vermoeden. Ze heeft voorpoten in de vorm van harken. En telkens als ze de nestgang verlaat, werpt ze er minutieus zand overheen. Het gaatje dat de ingang vormt, is dan niet meer te onderscheiden

van de zandzee eromheen. Ook bij aankomst met een prooi tussen haar poten, vliegt ze argwanend rond vooraleer precies op de plaats van de ingang te landen en bliksemsnel in het gangetje te verdwijnen. Maar blijkbaar is het toch niet snel genoeg want in een oogwenk en achter haar rug heeft een parasietvlieg al een eitje in de prooi gestopt. Haar zorg voor haar kroost is daarbij voorbij.

Harkwespen verdragen niet te veel begroeiing rond hun kolonie en ze hebben grote oppervlaktes kaal zand nodig. Ze zijn heel erg zeldzaam geworden.'

Provinciale landschapsdag met de Kempense Heuvelrug in de kijker op 22 oktober

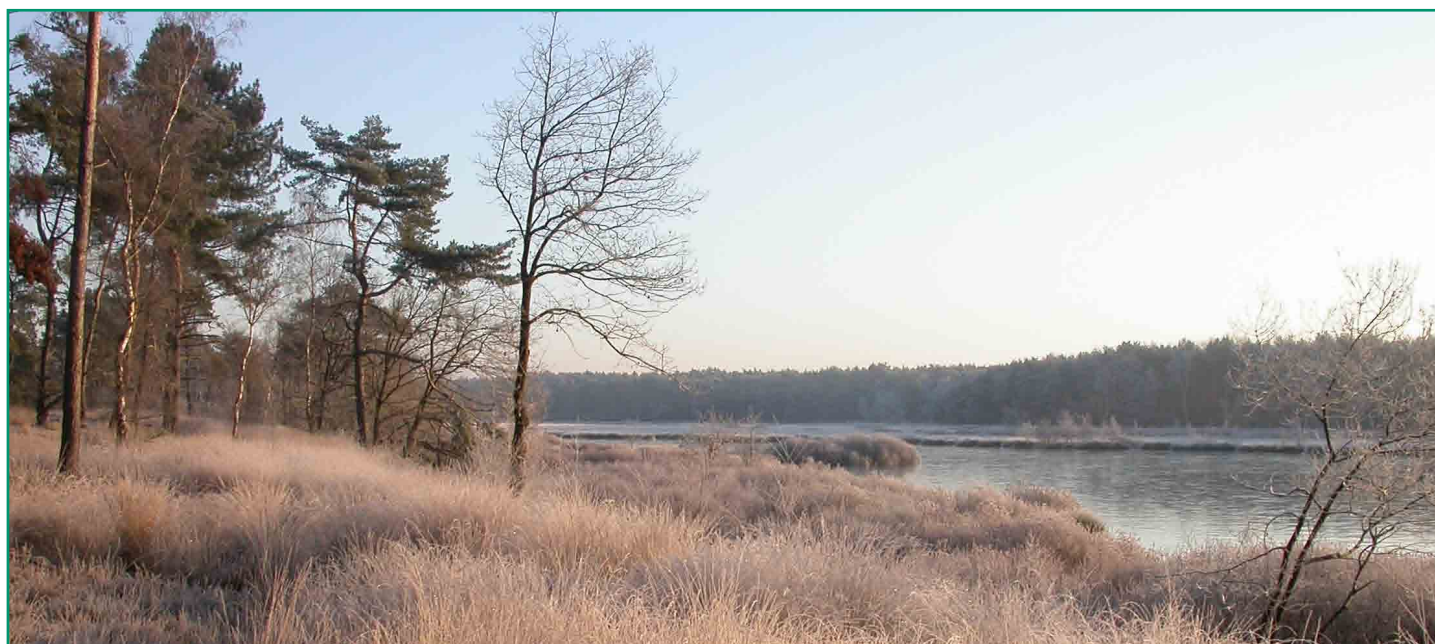
De provincie Antwerpen herbergt heel wat interessante landschappen en wil deze, samen met geïnteresseerden en streekbewoners, verkennen in een reeks landschapsdagen. De provinciale landschapsdag 2010 neemt de Kempense Heuvelrug onder de loep.

Een beboste landduinrug duikt op tussen de valleien van de Aa en de Kleine Nete en strekt zich uit van Herentals tot Kasterlee. De Kempense Heuvelrug is een opvallend fenomeen, dat vele vragen oproept: hoe is de duinrug ontstaan? Waarin herkent men de hand van de mens in het huidige landschap? En, hoe gaat men vandaag om met dit historische landschap?

In lezingen en excursies kijken we terug op de geschiedenis van de Kempense Heuvelrug en werpen we een blik op de toekomst. De provinciale landschapsdag heeft plaats op 22 oktober (9u00 - 17u00) en is bedoeld voor professionals en vrijwilligers die actief zijn in de sectoren natuur, landschap en erfgoed. Ze wordt georganiseerd door de provincie Antwerpen in samenwerking met Bosgroep Kempense Heuvelrug vzw.

Meer info:

Lieve Janssens, provinciale dienst Duurzaam Milieu- en Natuurbeleid (DMN), e-mail: lieve.janssens@admin.provant.be; website: www.provant.be/leefomgeving/natuur_en_landschap

Bosgroep Kempense Heuvelrug doet ook aan natuurherstel! Plagwerken in Lichtaart om droge heide te herstellen

Plagwerken...

De Bosgroep Kempense Heuvelrug vzw is op de Grote Heide in Lichtaart gestart met plagwerken. Plaggen betekent dat je de organische laag afschraapt tot op de minerale bodem, dus de bovenlaag van takken, humus of compost wordt afgeschraapt tot op de zandlaag. Het doel daarvan is het herstel van droge heide. Op die manier wordt er in het gebied een gevarieerder landschap gecreëerd, waarin ook de nachtzwaluw zich opnieuw moet thuisvoelen. De werken zijn afgelopen winter gestart aan de Diestweg en zijn ondertussen voltooid. Dit initiatief van natuurbeheerwerken zijn in samenwerking met de privé-eigenaars genomen. Ze hebben plaats gehad op twee locaties samen goed voor ruim 1,5 hectare. Ze passen in het uitgebreid bosbeheerplan Herentals-Lichtaart dat voor dit boscomplex in deze twee gemeenten en Poederlee is opgesteld.

Figuur 1: Plagwerken in Lichtaart © Bosgroep Kempense Heuvelrug

... voor de nachtzwaluw

Met deze werken wil men een stukje droge heide herstellen, een biotoop die enkele decennia geleden in heel deze streek terug te vinden was. Door het landschap in de Grote Heide gevarieerder te maken ontstaat er een mozaïek van naald- en loofbossen, heide en vennen. Dat is de ideale biotoop voor de nachtzwaluw. Deze vogelsoort kwam vroeger voor in de streek en er wordt getracht deze daar terug te krijgen. De nachtzwaluw is een Rode lijstsoort die in Vlaanderen de voorbije decennia sterk is achteruitgegaan. Behalve het herstel van droge heide, herstelde de bosgroep ook drie vennen. Een Rode lijstsoort die daar goed bij vaart is de heikikker. De opnieuw opengemaakte vennen werden dit voorjaar tijdens de paartijd al druk bezocht.

Figuur 2: Bosvegetatie van natuurlijke zaailingen © Bosgroep Kempense Heuvelrug

Over de Bosgroep Kempense Heuvelrug vzw: de Bosgroep is een vereniging die openbare en privéboseigenaars bijstaat bij het beheer van hun bos. De vereniging werd in 1994 opgericht als pilootproject door de provincie Antwerpen en bestaat sinds 2001 als zelfstandige vzw. De Bosgroep helpt de eigenaars onder andere met het opstellen van bosbeheerplannen en met de aanvraag van kapmachtigingen, met subsidiedossiers of met de verkoop van hun hout. Zij probeert de bouseigenaars ook zoveel mogelijk te stimuleren om hun bos duurzaam te beheren.

Meer info:

Stef Vanlommel, Coördinator Bosgroep Kempense Heuvelrug vzw, e-mail: stef.vanlommel@groenkempens.provant.be, tel. 014 85 90 17

Tuinvlindertelling - Landelijk vlindertelweekend op 31 juli-1 augustus

Algemeen

Met hun grote diversiteit en hun gevarieerde ecologie zijn vlinders waardevolle indicatoren van de kwaliteit van ons leefmilieu. Ze reageren ook snel op veranderingen. Het is dus erg nuttig om informatie over vlinders te verzamelen en te melden. Het tellen van de vlinders in je tuin is een leuke bezigheid die heel wat nuttige informatie kan opleveren.

Je kan op twee manieren meedoen:

- ofwel maandelijks de vlinders in je tuin tellen en deze aan het eind van elke maand doorgeven,
- ofwel meedoen met het Nationale Telweekend 'Vlinder mee' dat dit jaar plaats vindt op 31 juli & 1 augustus.

Vlinder mee!

Tijdens het eerste weekend van augustus organiseert Natuurpunt voor de vierde maal een nationaal vlindertelweekend. Iedereen kan hieraan meedoen. De werkwijze is simpel: je zoekt op welke soorten er rondvliegen in jouw tuin en noteert van elke soort het maximum aantal exemplaren dat je tijdens het telweekend in de tuin zag. Het grootste aantal dat je op één moment waarnam, kan je invoeren op de website www.vlindermee.be

Elk jaar tellen meer dan duizend gezinnen de vlinders in hun tuin. Door deze gegevens bijeen te leggen krijgen we een beter zicht op de situatie van de dagvlinders. Vlinders tellen is dus niet alleen leuk, maar ook erg nuttig. Het zijn immers goede indicatoren voor de kwaliteit van ons leefmilieu.

E-zine 'Vlinder.flits'

Wie op de hoogte wil blijven van het laatste 'vlindernieuws', kan zich inschrijven op de gratis maandelijkse e-zine 'vlinder.flits' via <http://www.natuurpunt.be/mijnnaatuurpunt/Ezines.aspx>

Meer info:

e-mail: vlinders@naatuurpunt.be

Website: www.natuurpunt.be/vlindermee

De databank 'Vlinderfaunistiek'

De databank 'Vlinderfaunistiek' van de Vlaamse Vereniging voor Entomologie (VVE) vind je op hun website www.phegea.org (en dan verder klikken op vlinderfaunistiek > Catalogus van de Belgische Lepidoptera). Deze catalogus is de digitale opvolger van de door Willy De Prins als "Studiedocument van het KBIN" uitgegeven geprinte editie. Op deze wijze kan er veel korter op de bal gespeeld worden en zien de waarnemers de resultaten van hun observaties veel sneller dan vroeger. Vermits het een catalogus is worden enkel die waarnemingen opgenomen die onomstotelijk vaststaan.

Een verzameld exemplaar of een eenduidige foto zijn steeds vereist. Deze "Werkgroep Vlinderfaunistiek" bestaat reeds enige tijd binnen de VVE. Verschillende leden van deze vereniging, maar ook niet-leden, interesseren zich in de verspreiding en het voorkomen van de vlinders in België, zeker nu er met de opwarming van de aarde en de daarmee gepaard gaande klimaatswijzigingen, zoveel veranderingen in het vlinderbestand optreden. De belangstelling voor deze groep insecten zit duidelijk in de lift. Dit leidt regelmatig tot het waarnemen van nieuwe soorten voor de Belgische fauna. Vele nieuwe waarnemingen kunnen (per provincie) op de online Catalogus van de Belgische Lepidoptera worden gepubliceerd. De medewerkers van de Werkgroep noteren actief hun eigen waarnemingen, bij voorkeur in de daarvoor ontworpen Access databank. De databank is vooral interessant voor specialisten.

Met een andere doel kan je ook losse waarnemingen van vlinders en andere soorten melden op de website www.waarnemingen.be (wordt door Natuurpunt beheerd). Wil je weten welke insecten in een bepaald gebied werden aangetroffen dan kan je dat hier ook opvragen via 'Overzichten' > 'Gebieden' het betrokken gebied selecteren en dan rechts kiezen voor 'Waarnemingen' of 'Soortenlijst'. Je kan hier ook verfijnen op de gewenste soortengroep of periode.

De Belgische en Nederlandse soortenbank

Eveneens nog te vermelden is dat het Koninklijk Instituut voor Natuurwetenschappen (KBIN) onlangs de website www.species.be heeft gelanceerd. Ze wil naar de toekomst toe een volledige lijst geven van alle soorten wilde planten- en dieren die in België te vinden zijn. Op dit moment zijn er al meer dan 32.000 soorten opgelijst op de website. De fiches bevatten de wetenschappelijke naam van iedere soort en een benaming in het Nederlands, Frans, Duits en/of Engels. Je kan dus in de zoekfunctie op de Nederlandstalige naam zoeken ... wat dus zeer handig is.

Voor de orde van de Lepidoptera (Klasse van de Insecta) kom je dan terecht op: <http://www.species.be/nl/58796>. Je kan dan hier verder ook de taxonomische boomstructuur van de vlinders vlot raadplegen (http://www.species.be/nl/browse_taxa.php?selected_taxon=58796#tree)

In Nederland hebben ze sinds kort een leuke toepassing met de Soortenbank (www.soortenbank.nl). Via 'soortenbank-

mobiel', een experimentele website voor mobiel internet (via Smartphone, PDA of telefoon), kan je op eenvoudige wijze info (afbeeldingen, geluiden) raadplegen. Momenteel is alleen informatie over vogels, reptielen en amfibieën beschikbaar en dus voorlopig nog geen vlinders. Om Soortenbank mobiel op je mobiele browser te gebruiken ga je naar <http://www.soortenbank.nl/mobiel>

De Soortenbank.nl is een initiatief van ETI BioInformatics en samenwerkende biodiversiteitinstellingen in Nederland. De site is bedoeld om geïnteresseerden op eenvoudige wijze toegang te geven tot betrouwbare informatie over de biologische diversiteit. Op dit moment bevat Soortenbank.nl gegevens over 4.983 soorten en ondersoorten en 1.398 hogere taxonomische groepen. Daarnaast zijn er determinatiesleutels en interactieve verspreidingskaarten te raadplegen

Enkele merkwaardige vlindervondsten in de provincie Antwerpen:

Wist je dat er tijdens een excursie van de ecologische werkgroep Meerhout een zeldzaam klein nachtvlindertje van 2 cm groot werd aangetroffen? Het gaat om de **tere zomervlinder** (*Hemistola chrysoprasaria*), die sinds 1980 niet meer was opgemerkt in de provincie Antwerpen ...

Figuur: Veldparelmoervlinder © Theo Bollen

Het belooft een vruchtbaar jaar te worden voor de **veldparelmoervlinder**. Dat is alvast de vaststelling die onze Limburgse noorderburen opmerkten. De Nederlandse Vlinderstichting en Stichting Limburgs Landschap berichtten in mei (www.natuurbericht.nl) dat er honderden van deze alvast zeldzame vlinder werden opgemerkt op Bemelerberg in Nederland. Je kan deze vlinder ook dichtbij huis vinden o.a. in Wezel (Balen) en langs het kanaal Dessel-Kwaadmechelen. In het najaar 2009 werden hoge aantallen van waargenomen nesten van overwinterde rupsen teruggevonden. Voor het herstel en de opwaardering van de Keiheuvel (Balen), een ecologisch waardevol gebied, heeft de vzw Kempens Landschap subsidie aangevraagd. Verschillende beheermaatregelen zijn intussen al uitgevoerd om optimale condities te creëren om de veldparelmoervlinder hier (terug?) te laten nestelen.

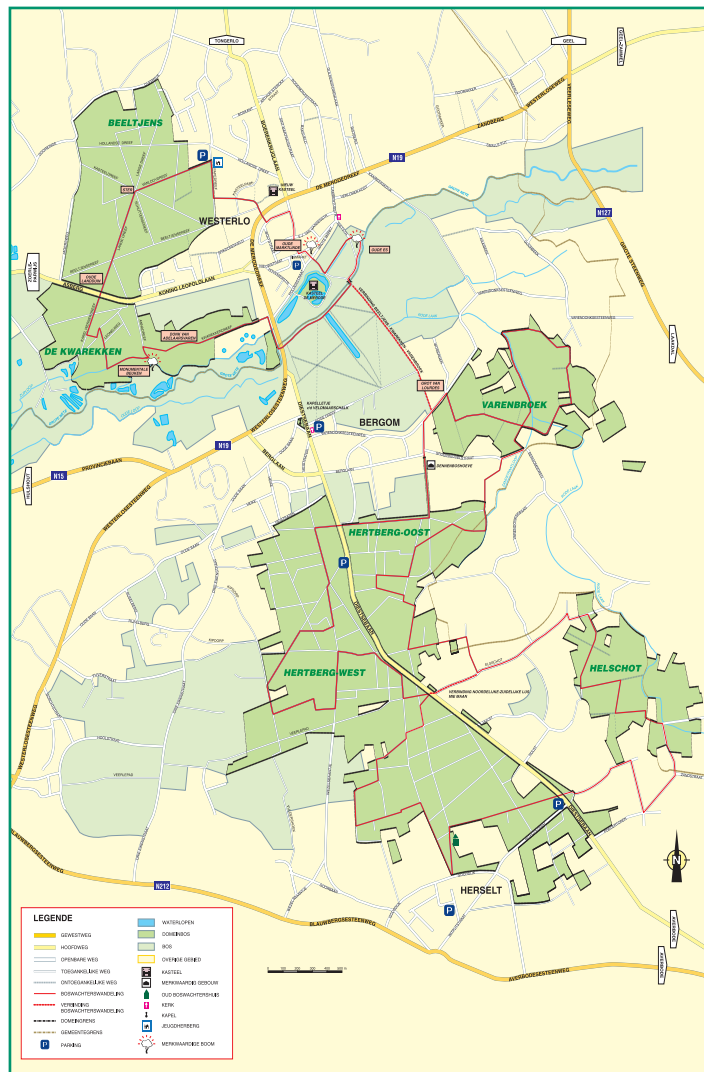
Figuur: Bruine vuurvlinder © Sandra Vandewiele, provincie Antwerpen

Regionaal Landschap Rivierenland organiseerde op 6 juni samen met een groot aantal partners 'het Feest van de **bruine vuurvlinder** (*Lycaena tityrus*)' (Booischot). Deze kleine dagvlinder houdt van schrale, kleinschalige en gevarieerde graslandjes. De soort werd lange tijd als uitgestorven beschouwd in onze streken tot een onderzoek in 2007 uitwees dat hij opnieuw voorkomt in de provincie Antwerpen. Deze soort is sinds kort dus terug in Vlaanderen op te merken vnl. in het grensgebied Heist-op-den-Berg, Aarschot en Begijnendijk – grensgebied van de provincie Antwerpen met de provincie Vlaams-Brabant. (cfr. ANTenne 2008/2, blz. 19-21 en ANTenne 2009/4, blz. 21-23).

Op 6 juni werd het biotoop van deze bijzondere vlinder in de kijker gezet via een aantal wandel- en fietstochten in de streek van Heist-op-den-Berg. Op de stopplaatsen werd uitgelegd welke problemen de bruine vuurvlinder ondervindt en welke maatregelen kunnen genomen worden om hem een handje te helpen. In Pijpelheide werden zelfs drie vrouwelijke individuen opgemerkt in een nabijgelegen grasland!

Woon je in de streek van Heist-op-den-Berg en beschik je over een grasland dat je graag wil omvormen tot een ideaal leefgebied voor de bruine vuurvlinder, neem dan contact op met Hans Vermeersch van Regionaal Landschap Rivierenland (e-mail: hans.vermeersch@rlrl.be)

Merodegebied (Beeltjens-Kwarekken en Hertberg): landinrichtingsprojecten en bosbeheerplannen

Figuur: Situeringsschaak van de Beeltjens-Kwarekken (Westerlo) en Hertberg (Herselt)

De Beeltjens en Kwarekken (Westerlo)

De Beeltjens en Kwarekken gelegen in Westerlo zijn eigendom van de vzw Kempens Landschap en liggen in het Merodegebied (Zuiderkempens grenzend aan de twee andere provincies Vlaams-Brabant en Limburg)

Eind 2007 werd door de Vlaamse regering het Planprogramma Landinrichting voor het Merodegebied goedgekeurd. Dit landinrichtingsplan voor het gebied 'Beeltjens en Kwarekken' werd vorig jaar, na het openbaar onderzoek, goedgekeurd met draagvlak voor het toekomstig beheer en inrichting van dit bosrijk gebied. Dit plan voorziet een aantal eenmalige ingrepen die gericht zijn op het optimaliseren van de ontsluiting en op het verhogen van de landschappelijke kwaliteit (o.a. venherstel, het creëren van open plekken, het benadrukken van de steilrand, donk en stuifduin in het landschap, het aanleggen van reespiegels, ...). Recent werden ook voor de verschillende bosgebieden in

het Merodegebied 'Uitgebreide bosbeheerplannen (UBP)' goedgekeurd. In het bosbeheerplan voor de Beeltjens en Kwarekken worden dan ook ten behoeve van natuur- en landschapsontwikkeling verschillende beheer- en inrichtingswerken voorzien (die o.m. gesubsidieerd worden door het Vlaams gewest). Overeenkomstig de Criteria Duurzaam Bosbeheer zal een groot deel van de aanwezige naaldboutbestanden omgevormd worden tot een meer gemengd bos. De aanwezige exoten (o.a. Amerikaanse vogelkers) zullen intensief bestreden worden. De komende jaren zal er dan ook een grote activiteit plaats vinden wat moet bijdragen tot o.m. een betere natuurkwaliteit.

Figuur: Kasteel de Merode © Kempens Landschap

Meer info:

Philippe De Backer, tel. 015 22 82 30 , e-mail: philippe.debacker@skl.provant.be; www.kempenslandschap.be

Figuur: Het wandelroutenetwerk Merode loopt langs de Hertberg © Koen Cuypers, Provincie Antwerpen

Hertberg (Herselt)

Voor Hertberg, een provinciaal groendomein gelegen in Herselt, werd vorig jaar ook het uitgebreid bosbeheerplan (UBP) goedgekeurd. Dit is hetzelfde UBP waarin ook deelgebied Beeltjes en Kwarekken werd opgenomen. De visie en te nemen maatregelen zijn gelijklopend.

Recent werd ook het ontwerp landinrichtingsproject Hertberg (LIH) afgerond. Het ligt nu voor advies bij de deputatie. In dit LIH werden eenmalige maatregelen opgenomen zoals beschreven in het UBP. Deze maatregelen zijn o.m. het verbeteren van de recreatieve paden en het aanbrengen van

recreatieve infrastructuur, het verhogen van de natuur- en beleevingswaarden door ondermeer herstel van de aanwezige vennen, het creëren van open plekken en bosranden en andere kleinere infrastructuurwerken. De uitvoering van deze werken wordt, onder voorbehoud van goedkeuring, voorzien in 2011 en 2012.

Meer info:

John Ceunen, provinciale domeinwachter,
e-mail: john.ceunen@groenkempen.provant.be

150.000 euro (biodi)verse subsidies voor projecten ingediend door lokale besturen

In 2008 kondigde de provincie in het kader van de mondiale campagne Countdown 2010 de provinciale campagne Biodiversiteit 'Lokaal BEkeKEN' aan. De 70 Antwerpse steden en gemeenten werden opgeroepen om met heel concrete projecten de biodiversiteit in beekvalleien te verhogen. Ondertussen gingen 66 van hen het engagement aan om in de periode 2008-2012 minstens één actie in een beekvallei te realiseren, of alleszins op te starten. Nu is er een nieuw provinciaal subsidiereglement uitgewerkt en dit geldt enkel voor projecten in beekvalleien binnen de provincie Antwerpen, in het kader van de campagne 'Biodiversiteit Lokaal BEkeKEN'.

Naast de realisatie van eigen projecten zoals de ecologische herinrichting van het Viersels Gebroekt (i.s.m. Natuurpunt) te Zandhoven of het oplossen van vismigratieknelpunten op de Kleine Aa te Wuustwezel, heeft de provincie voor 2011 150.000 euro ter beschikking gesteld voor de subsidiëring van acties door lokale besturen.

Gemeentebesturen, polders, wateringeng of waterketenbedrijven kunnen tot 50.000 euro subsidie per project aanvragen. Het dient om structurele, duurzame ingrepen te gaan. Een effectieve subsidieaanvraag kan slechts ingediend worden binnen een

Firguur: Meer ruimte voor water creëren in het Munckbos (Puurs) met (links onder) de situatie voorjaar 2008 en (boven) de situatie zomer 2008 © Puurs

bepaalde periode. Belangrijke criteria voor rangschikking van de aanvragen zijn de aandacht voor de Provinciaal Prioritaire Soorten en/of Habitatrichtlijnsoorten, de integrale aanpak van het project (samenwerking, waterberging, educatie, ...) en het gebruik van duurzame materialen. Bovendien moeten alle noodzakelijke vergunningen al aangevraagd of - bij voorkeur - bekomen zijn. Het volledige reglement is te downloaden op www.provant.be/subsidies/leefomgeving. Meer informatie over de lopende projecten vind je op www.provant.be/leefomgeving/natuur_en_landschap/countdown_2010/acties/index.jsp.

Meer info:

Info rond de samenstelling van een subsidieaanvraag en de noodzakelijke voorwaarden bij Rudi Vasseur,
e-mail: rudi.vasseur@admin.provant.be, tel. 03 240 64 90.
Vragen rond Countdown 2010 kun je richten aan Mieke Hoogewijs, soortencoördinator, e-mail: mieke.hoogewijs@admin.provant.be, tel. 03 240 66 87.

Natuurstudie

Gebruik van inventarisatiegegevens bij het opstellen van uitgebreide bosbeheerplannen voor de Kempense provinciale groendomeinen

Dirk Meeus, parkverantwoordelijke van het provinciaal groendomein Prinsenspark, Kastelsedijk 5, 2470 Retie, e-mail: dirk.meeus@groenkempen.provant.be

Inleiding

In 2003 werd het Besluit van de Vlaamse regering betreffende de beheerplannen van bossen van kracht. Het is een uitvoeringsbesluit bij het bosdecreet van 13 juni 1990. Dit besluit bepaalt onder meer dat voor alle openbare bossen 'Uitgebreide BosbeheerPlannen' dienen opgesteld te worden (verder UBP genoemd).

De Provinciale Groendomeinen regio Kempen (verder PGRK genoemd) (figuur 1) beheren vier domeinen in de Antwerpse Kempen: het Prinsenspark te Retie (ca. 215 ha), de Avereigten te Heist-op-den-Berg (ca. 100 ha), de Hoge Mouw te Kasterlee (ca. 104 ha), en Hertberg te Herselt (ca. 240 ha). (website: www.provant.be/vrije_tijd/domeinen)

Figuur 1: Situering van de 4 provinciale groendomeinen in de Antwerpse Kempen © Provincie, Provinciale groendomeinen-regio kempen

In domein Hertberg werd via een overeenkomst het bosbeheer toevertrouwd aan het Agentschap voor Natuur en Bos (ANB), terwijl het plaatsen en onderhouden van alle recreatieve infrastructuur wel door PGRK gebeurt. Elk van de vier domeinen wordt juridisch als bos beschouwd (het zijn dus in feite geen 'parken') en bijgevolg dienen er UBPs voor opgemaakt te worden. Deze uitgebreide bosbeheerplannen dienen in overeenstemming te zijn met de Criteria Duurzaam Bosbeheer, opgesteld door ANB in 2001.

Dit artikel heeft tot doel een licht te werpen op de verschillende inventarisaties die in de Kempense provinciale groendomeinen gebeurd zijn en op de manier waarop deze gegevens aangewend

worden bij het opstellen van de uitgebreide bosbeheerplannen.

Eén van de belangrijke principes in de Criteria Duurzaam Bosbeheer is het multifunctioneel gebruik van de bossen. Elk bosgebied in Vlaanderen kan verschillende functies vervullen: een sociaal-recreatieve (en natuureducatieve), ecologische, economische, wetenschappelijke en/of milieubeschermdende functie. Voor de provinciale domeinen zijn vooral de eerste drie functies van belang, in de volgorde zoals hierboven vermeld. De sociaal-recreatieve en natuureducatieve functie is dus de belangrijkste. We stellen de groendomeinen ter beschikking voor natuureducatie en willen er een mooi kader scheppen waar het aangenaam vertoeven is voor de 'zachte' recreant (wandelaar, fietser, jogger, ...). Naast de sociaal-recreatieve functie vinden we ook de ecologische functie van de provinciale groendomeinen erg belangrijk. De economische functie is eerder van ondergeschikt belang en omvat de inkomsten die kunnen gegenereerd worden via openbare en particuliere houtverkopen. Deze houtverkopen zijn geen doel op zich maar vloeien voort uit de maatregelen die genomen worden ter invulling van de ecologische en sociaal-recreatieve functie (bv. omvorming van monotone naaldbossen naar meer gemengde naald/loofhoutbossen door dunningen). In wat volgt zullen we vanzelfsprekend dieper ingaan op de ecologische functie van de domeinen.

Hoe ver staan we ermee ?

Voor domein Hertberg beschikken we reeds over een goedgekeurd UBP (goedgekeurd op 4 juni 2009). Dit domein maakt samen met andere bosgebieden deel uit van de vroegere eigendommen van de familie de Merode op het grondgebied van de gemeenten Westerlo, Herselt, Laakdal, Geel, Tessenderlo en Scherpenheuvel-Zichem. Deze boseigendommen werden in eerste instantie in 2003 door de Vlaamse Landmaatschappij aangekocht en vervolgens doorverkocht aan verschillende instanties. Domein Hertberg (meer specifiek Hertberg-West) werd in april 2006 aangekocht door de Provincie Antwerpen (eerste fase van de aankoop, gevolgd door een tweede fase in 2007). Omdat de sociaal-recreatieve en ecologische inrichting van deze nieuwe openbare bossen een topprioriteit vormde voor het Vlaamse Gewest, heeft het ANB kort daarna het initiatief genomen om voor een groot deel van deze bossen een gezamenlijk UBP op te stellen. Gezamenlijke beheerplannen hebben het voordeel dat de beheerwerken in verschillende naburige bossen beter op mekaar afgestemd kunnen worden (om die reden worden hiervoor ook hogere subsidies voorzien). In het Merodegebied omvatte het gezamenlijk beheerplan naast domein Hertberg ook de bosgebieden Beeltjens en Kwarekken (Kempens Landschap vzw), Varenbroek (ANB) en Sterschts (ANB). Dit beheerplan werd opgesteld in samenwerking met het studie bureau Arcadis.

Figuur 2: Het provinciaal groendomein Hoge Mouw (Kasterlee)
© Provincie Antwerpen

Het UBP van de Hoge Mouw bevindt zich op dit moment in de eindfase en er wordt nog volop gewerkt aan het UBP van de Averegten, in samenwerking met respectievelijk studie bureau ABO nv en met het Team Natuur en Landschap van de provincie. Voor de Hoge Mouw betreft het een gezamenlijk UBP waarin ook bossen van de gemeente Kasterlee, het OCMW, de Kerkraden en een deel privé-bossen in opgenomen zijn. In het geval van de Averegten werd ervoor geopteerd om een UBP op te stellen voor enkel de Averegten, gezien het ontbreken van andere belangrijke openbare beseigendommen in de omgeving. Voor het Prinsenspark zal een gezamenlijk UBP opgesteld worden waarin ook de bossen van de gemeente Retie, het OCMW van Retie en een deel bossen van ANB zullen opgenomen worden. Dit gezamenlijk UBP wordt opgestart in de loop van 2010, maar voor het Prinsenspark is al wel behoorlijk wat voorbereidend studiewerk geleverd.

Bosopnames en vegetatie-opnames

De eerste stap bij de opmaak van een UBP is het opstellen van de bestandsindeling. Het volledige domein (inclusief open plekken zoals hooilanden, heide en vijvers) wordt ingedeeld in duidelijk afgebakende 'percelen' (grotere eenheden) en deze worden verder onderverdeeld in 'bestanden', volgens welbepaalde richtlijnen. De bestanden zullen nadien de beheereenheden vormen, d.w.z. dat de concrete beheermaatregelen zullen beschreven worden op het niveau van de bestanden. In alle bosbestanden worden vervolgens representatieve proefvlakken aangeduid waarin bosopnames gemaakt worden en vegetatie-opnames volgens de Braun-Blanquet methode. Bij de bosopnames worden alle aanwezige boom- en struiksoorten volgens een vastgelegde

methodiek opgemeten, van de zaailingen tot de boomlaag. Bij de vegetatie-opnames wordt aan alle aanwezige plantensoorten een code toegekend in functie van de bedekkingsgraad en de abundantie. Indien de mensen die de inventarisatie doen hiervoor over de nodige kennis beschikken, kunnen ook de aanwezige mossen opgenomen worden.

Op de open plekken wordt voor de planteninventarisatie niet de Braun-Blanquet methode toegepast maar wel de Tansley-methode. Dit houdt in dat de open plek volledig doorlopen wordt, dat alle soorten genoteerd worden en dat aan alle aanwezige soorten een code toegekend wordt in functie van de frequentie van voorkomen. Voor alle bestanden worden tenslotte ook nog fiches met de algemene bestandskenmerken ingevuld.

Figuur 3: Bosdreef in Averegten (Heist-op-den-Berg) © Provincie Antwerpen

In het Prinsenspark, de Hoge Mouw en de Averegten zijn deze terreinopnames gebeurd door de collega's van het Team Natuur en Landschap, onder leiding van Dirk De Beer. In Hertberg is dit gebeurd door de terreinploeg van het ANB. Alle gegevens van de bosopnames en Braun-Blanquet vegetatie-opnames worden vervolgens ingebracht in een Access-programma ('Bosbeheerpakket Bosprog-Bosdat' van ANB) en verwerkt.

Aan de hand van de bosopnames kan een vrij nauwkeurig beeld bekomen worden van de mate van voorkomen van alle boom- en struiksoorten, en dit zowel voor de zaailingen, de struiklaag als de boomlaag. Het levert waardevolle gegevens op over onder andere de bestandstypes (naaldbout, loofhout of gemengd), de leeftijdsverdeling, de sluitingsgraad, de mengingsvorm (homogeen, groepsgewijze menging of stamsgewijze menging) en de bedrijfsvorm (hooghout of middelhout) van de bosbestanden. In het UBP wordt ook een tabel opgenomen waarin voor alle bosbestanden volgende dendrometrische gegevens vermeld worden: het stamtal (aantal bomen per ha), het grondvlak (in m²/ha) en het houtvolume (in m³/ha). Verder bekomt men ook een nauwkeurig beeld van de aanwezigheid van de exoten, zowel de invasieve soorten (Amerikaanse vogelkers en Amerikaanse eik) als de niet-invasieve (bv. Corsikaanse den, Japanse lork, fijnspaar). De bosvegetaties worden door het Team Natuur en Landschap ingedeeld volgens de typering van Cornelis et al. (2007) (Bosplantengemeenschappen in Vlaanderen : een typologie van bossen op basis van de kruidachtige vegetatie). Aan de hand van

dit programma krijgt elk bestand een vegetatietypering (de actuele vegetatie). Voor heel Vlaanderen is ook een kaart beschikbaar van de Potentiële Natuurlijke Vegetatie (PNV), d.i. het bostype dat zich van nature op die standplaats zou ontwikkeld hebben, zonder invloed van de mens. In onze Kempense bossen op arme zandgrond is dit veelal eiken-berkenbos of arm eiken-beukenbos. De kennis van de PNV is vooral belangrijk om te bepalen welke boom- en struiksoorten streekeigen en standplaatsgeschikt zijn en welke niet. Achteraf kan dan bij eventuele aanplantingen, maar ook bij natuurlijke verjonging, hiermee rekening gehouden worden.

In de Kempense groendomeinen werden de meest bijzondere plantensoorten gevonden op de open plekken. Hiermee wordt nadien rekening gehouden bij de inrichting en het beheer ervan (bv. maaibeheer, plaggen, ...). Open plekken (figuur 4) met een hoge natuurwaarde, zoals vochtige heide met verschillende Rode lijstsoorten, kunnen uitgebreid worden.

Figuur 4: Open plek in provinciaal groendomein Hoge Mouw (Kasterlee) © Provincie Antwerpen

Naast het onderzoek van de hogere planten, gebeurde er in het najaar van 2008 ook een screening van de mycoflora in het Prinsenspark en de Hoge Mouw. Voor het Prinsenspark leverde dit een aantal bijzonder interessante vondsten op (zie artikel in dit nummer).

Faunistische gegevens

Voor en tijdens de opmaak van de beheerplannen worden zoveel mogelijk gegevens verzameld over de aanwezige fauna. Een groot deel van de gegevens wordt geleverd door de domeinwachters en andere provinciale medewerkers; daarnaast wordt ook bijkomend geput uit databanken van het INBO en Natuurpunt.

De vogels zijn ontegensprekelijk de best onderzochte groep. Vooral in het Prinsenspark komen nogal wat bijzondere soorten voor, zowel onder de broedvogels als onder de doortrekkers en wintergasten (zie ook andere artikels in dit nummer). Ook voor de dagvlinders, libellen, amfibieën, reptielen, vissen en vleermuizen zijn vrij veel gegevens voorhanden. Sinds 2008 worden in het Prinsenspark ook de nachtvlinders vrij intensief bestudeerd (zie ook ander artikel in dit nummer). Afhankelijk van de aanwezige biotopen zijn uiteraard niet alle diergroepen even relevant; in domein de Hoge Mouw is bijvoorbeeld nauwelijks oppervlaktewater aanwezig en bijgevolg is dit gebied niet of nauwelijks van belang voor vissen, amfibieën en libellen.

Onderstaande tabel1 geeft een overzicht van een aantal van de belangrijkste soorten die in de domeinen aangetroffen worden/ werden. De provinciale prioritaire soorten (PPS) zijn in het vet weergegeven.

Tabel1: Enkele belangrijke soorten in de Kempense provinciale groendomeinen (PPS zijn in het vet weergegeven)

Groendomein	Planten	Vleermuizen	Broedvogels	Dagvlinders	Andere insecten
Prinsenspark	Bruine snavelbies	Baardvleermuis	Zwarte specht	Groentje	Bosbeekjuffer
	Gewone dophei	Watervleermuis	Gekraagde roodstaart	Bont dikkopje	Glassnijder
	Klokjesgentiaan	Gewone grootoorvleermuis	Boompieper	Kleine parelmoervlinder	Beekoeverlibel
	Wilde gagel	Laatvlieger	Matkop	Kleine vuurvlinder	Moerassprinkhaan
	Ronde zonnedauw	Rosse vleermuis	IJsvogel	Icarusblauwtje	Heidesabelsprinkhaan
	Blauwe knoop	Franjestaart	Boomleeuwerik		Metaalglanslibel
	Teer vederkruid		Blauwborst		Bruine winterjuffer
	Ongelijkbladig fonteinkruid		Zomertaling		Bandheidlibel
	Glanzig fonteinkruid		Rietgors		Smaragdlibel
	Kleine zonnedauw		Bonte vliegenvanger		Koraaljuffer
	Dwergviltkruid				Zandbijen spec.
	Moeraswolfsklauw				
	Teer guichelheil				

Averegten	Gewone dophei	Watervleermuis	Matkop	Oranjetipje	Struiksprinkhaan
	Blauwe knoop	Gewone grootoorvleermuis	IJsvogel		
	Kleine ratelaar		Zwarte specht		
	Brede orchis		Gekraagde roodstaart		
	Tandjesgras		Roodborsttapuit		
	Bosanemoon		Graspieper		
	Gewone salomonszegel		Rietgors		
	Dalkruid		Zomertortel		
	Donkersporig bosviooltje		Grauwe vliegenvanger		

Groendomein	Planten	Vleermuizen	Broedvogels	Dagvlinders	Andere insecten
Hoge Mouw	Hengel	onvoldoende gekend	Zwarte specht		Zandbijen spec.
	Echte guldenroede		Boompieper		
	Eikvaren		Gekraagde roodstaart		
	Dalkruid		Matkop		
	Gewone salomonszegel		Ransuil		
	Lelietje-der-dalen				
	Kruipbrem				
Hertberg	Gewone dophei	onvoldoende gekend	Zwarte specht	Bont dikkopje	Wilgenlieveheersbeestje
	Hengel		Gekraagde roodstaart	Kleine ijsvogelvinder	Bosbesglanskapoentje
	Eikvaren		Ransuil	Oranjetipje	<i>Scymnus nigrinus</i>
	Tandjesgras		Havik		
	Lelietje-der-dalen				
	Bosanemoon				
	Dalkruid				
	Gewone salomonszegel				

In deze tabel werd een keuze gemaakt uit de soortengroepen om de tabel niet al te groot te maken. Vermeldenswaard is zeker ook nog het voorkomen van de levendbarende hagedis in Prinsenspark, Averegten en Hertberg, en het voorkomen van de hazelworm (figuur 5) in de Averegten en Hertberg.

Figuur 5: Een koppeltje hazelwormen © Koen Cuypers

Voor de amfibieën zijn vooral het Prinsenspark en de Averegten van belang. Er werden nog geen waarnemingen verricht van zeldzaamheden zoals bijvoorbeeld kamsalamander, maar vooral in de Averegten zijn belangrijke aantallen aanwezig van gewone pad, bruine kikker (figuur 7), alpenwatersalamander (figuur 6) en kleine watersalamander. Verder is het Prinsenspark ook rijk aan vissen. In 2002 werden een aantal vismigratieknelpunten op de Breilloop (provinciale waterloop) opgeheven en werd er een nieuwe meander aangelegd. De evolutie van het visbestand in de meander werd opgevolgd door biologen van de Universiteit Antwerpen. Naast hoge aantallen van onder andere bermpje en riviergrondel, werd ook de kleine modderkruiper (provinciale prioritaire aandachtsoort) er al in waargenomen.

Figuur 6: De alpenwatersalamander © Rembrandt De Vlaeminck

Figuur 7: Een koppeltje bruine kikkers © Isabelle Van der Auwera

Bosbeheer met aandacht voor bijzondere fauna en flora

In de beheerplannen worden een hele reeks beheermaatregelen beschreven om de bossen op directe of indirecte manier interessanter te maken voor de aandachtsoorten. Beheermaatregelen die indirect een gunstig effect hebben op de bijzondere soorten zijn bijvoorbeeld de omvorming van homogene naaldbossen naar meer gemengde naald/loofhoutbossen en de bestrijding van agressieve exoten. Homogene naaldbossen van exoten zoals Corsikaanse den of fijnspar, hebben slechts een lage biodiversiteit. Deze bossen worden dan ook door selectieve dunningen geleidelijk omgevormd naar meer gemengde bossen, met een hoger aandeel van inheemse loofbomen als berk, zomereik, wilde lijsterbes en

spork. In bepaalde bosbestanden komen ook teveel agressieve exoten als Amerikaanse vogelkers en Amerikaanse eik voor. De bestrijding van deze exoten is van cruciaal belang om inheemse boom- en struiksoorten meer kansen te geven. Over het algemeen geldt dat hoe meer inheemse en standplaatsgeschikte bomen en struiken in de bestanden aanwezig zijn, hoe groter de diversiteit aan insecten- en vogelsoorten zal zijn. Door het verminderen van het aandeel van de naaldbomen, vermindert ook de verzuring van de bodem en het grondwater, wat eveneens een gunstige invloed heeft op het bodemleven.

Een andere belangrijke beheermaatregel is het voorzien van voldoende dood hout. Daarbij is zowel staand als liggend dood hout van diverse afmetingen van belang. Voldoende dikke staande dode bomen zijn vanzelfsprekend belangrijk voor de zwarte specht (en de andere spechtsoorten) en vaak ook voor bepaalde vleermuizen (bv. rosse vleermuis). De Criteria Duurzaam Bosbeheer bepalen dat moet gestreefd worden naar een aandeel dood hout van minstens 4 % (op het totale houtvolume). Voldoende dood hout is ook zeer belangrijk als basis voor de voedselpiramide in het boscossysteem, aangezien zeer veel insecten en andere ongewervelden ervan afhankelijk zijn. Het aandeel dood hout kan op verschillende manieren verhoogd worden. Bij dunningen kan men kwijnende of onderdrukte bomen die geen concurrentie vormen voor de 'toekomstbomen' laten staan. Bij windval (door een storm) kan men een deel van de omgevallen bomen laten liggen. Soms kan ook beslist worden om enkele dikke bomen (veelal exoten) te 'ringen'. Hierbij wordt onderaan de stam over een zekere breedte de schors en bast van de boom verwijderd waardoor de sapstroom onderbroken wordt en de boom afsterft. Verder worden in alle bosbestanden ook een aantal bomen aangeduid die hun natuurlijke leeftijdsgrens mogen bereiken en dus nooit gekapt zullen worden.

Op een aantal plaatsen in elk van de vier domeinen zullen interne en externe bosranden gecreëerd worden met een mantelzoomvegetatie. Deze gradiënten, met een geleidelijke overgang van lage vegetatie over struiken naar bomen, kunnen, afhankelijk van de omgevingskenmerken, een geschikt biotoop vormen voor verscheidene aandachtsoorten waaronder gekraagde roodstaart, levendbarende hagedis, hazelworm, hengel, bont dikkopje (figuur 8) en kleine ijsvogelvinder (figuur 9), alsmede voor verschillende andere vlindersoorten die momenteel nog als algemeen beschouwd worden maar toch een duidelijke afname vertonen.

Figuur 8: Het bont dikkopje
© Glenn Vermeersch

Figuur 9: De kleine ijsvogelvinder
© Vilda

Uitbreiding van droge en vochtige heide

In elk van de 4 domeinen zijn nog heiderelicten aanwezig. De heiderelicten in het Prinsenspark bijvoorbeeld vormen een toevluchtsoord voor aandachtsoorten als boompieper, boomleeuw, groentje en heidesabelsprinkhaan. De percelen vochtige heide in het Prinsenspark zijn botanisch erg waardevol met soorten als kleine en ronde zonnedauw, moeraswolfsklauw, klokjesgentiaan, bruine snavelbies, veelstengelige waterbies, wilde gagel, gewone dopheide, sterzegge, groengele zegge en blauwe zegge. Op het heiderelict in de Hoge Mouw is nog kruipbrem aanwezig en de resterende stuifzandplekken zijn er interessant voor insecten zoals zandbijen. In de Averegeten is er een veldje waar nog gewone dopheide, tormentil en ook tandjesgras in voorkomt. In Hertberg tenslotte is nog een beetje gewone dopheide en tormentil aanwezig. De levendbarende hagedissen in Prinsenspark en Averegeten worden voornamelijk waargenomen in en om de heiderelicten.

In elk van de domeinen zullen de heiderelicten uitgebreid worden. Hierbij geldt dat overeenkomstig de Criteria Duurzaam Bosbeheer de open plekken in bosverband mogen uitgebreid worden tot maximum 3 hectaren (en een aandeel van 5 à 15 % op de totale oppervlakte van het bosdomein). Op die manier wil men de bescherming van deze biotopen en de bijbehorende bijzondere soorten hand in hand laten gaan met het behoud van een voldoende grote bosoppervlakte. Door uitbreiding van de heideplekken op de Hoge Mouw en in Hertberg zijn ook daar boompiepers en eventueel ook boomleeuwen te verwachten.

Waardevolle hooilanden

Figuur 10: Bloeiende bijenbloemen in het provinciaal groendomein De Averegeten (Heist-op-den-Berg) © Provincie Antwerpen

De Averegeten herbergt nog een waardevol hooiland met brede orchis, kleine ratelaar en blauwe knoop, dat vermoedelijk zal uitgebreid worden. Het deelgebied Hallaar Aard is een waardevol kleinschalig landbouwgebied dat nog een geschikt biotoop vormt voor soorten als graspieper en roodborsttapuit. De reeds gestarte extensivering en verschraling van deze hooilanden zal verdergezet worden. De toename van soorten als knooppkruid en echte koekoeksbloem wijst erop dat deze hooilanden in de goede richting evolueren.

Ook in het Prinsenvpark zijn vrij interessante hooilanden aanwezig. Het meest interessant is het schraal hooiland bij de meander van de Breilloop; hier komen onder andere dwergviltkruid, grijze zandbij, kleine vuurvinder (figuur 12), hooibeestje en Icarusblauwtje (figuur 11) voor en ook de erg zeldzame kleine parelmoervinder werd hier reeds enkele keren waargenomen (voor het eerst in 2004).

Figuur 11: Icarusblauwtje
© Rembrandt De Vlaeminck

Figuur 12: Kleine vuurvinder
© Rembrandt De Vlaeminck

Beheer van de waterpartijen

Voor in het Prinsenvpark zijn enkele vrij grote vijvers met een belangrijke natuurwaarde aanwezig, zowel op het vlak van vogels als op vlak van water- en moerasplanten, libellen en andere ongewervelden. De rietvelden met wilgen van de Kattestaartvijver bijvoorbeeld vormen het broedbiotoop voor rietgors en blauwborst, terwijl het open water zeldzame waterplanten als glanzig fonteinkruid en ongelijkbladig fonteinkruid herbergt. Her en der op de vijvers van het Prinsenvpark kunnen bijzondere libellensoorten waargenomen worden als glassnijder, metaalglanslibel, beekoeverlibel en bruine winterjuffer, terwijl de prachtige bosbeekjuffer vooral aangetroffen wordt op de grachten in het centrum van het oude parkgedeelte. De Kleine Hooibeekvijver wordt elk voorjaar gedeeltelijk afgelaten en lokt dan heel wat doortrekkende steltlopersoorten (o.a. grutto, regenwulp, groenpootruiter, tureluur, kemphaan en bosruiter). We hebben ook sterke vermoedens dat de zeldzame zomertaling op deze vijver reeds gebroed heeft. In het Prinsenvpark en de Averegten broedt ook regelmatig de ijsvogel (figuur 13).

Figuur 13: De ijsvogel © Glenn Vermeersch

Voor het beheer van de waterpartijen is het vooral belangrijk om een goede kwaliteit van het aangevoerde kanaalwater te kunnen behouden, waar we uiteraard zelf niet veel vat op hebben. Daarnaast dient erover gewaakt te worden dat zich niet teveel slib kan ophopen in de vijvers en dat er een goed evenwicht behouden wordt tussen de oppervlakte open water enerzijds en rietvelden en wilgenstruwelen anderzijds. Overmatige algenbloei trachten we tegen te gaan door het gebruik van balen met gerststro die in het water gelegd worden.

Voor het behoud van de bosbeekjuffer is het van belang om voldoende overschaduw van de waterloop te behouden, zodat het water voldoende koel blijft, met toch ook voldoende plaatsen waar het zonlicht wel tot op de waterloop kan doordringen, want die zonbeschenen plekken zoeken de mannetjes op om te baltsen.

Aandacht voor holle wegen

In domein de Hoge Mouw verdienen ook de kenmerkende holle wegen onze aandacht.

Figuur 14: Dalkruid © www.soortenbank.nl

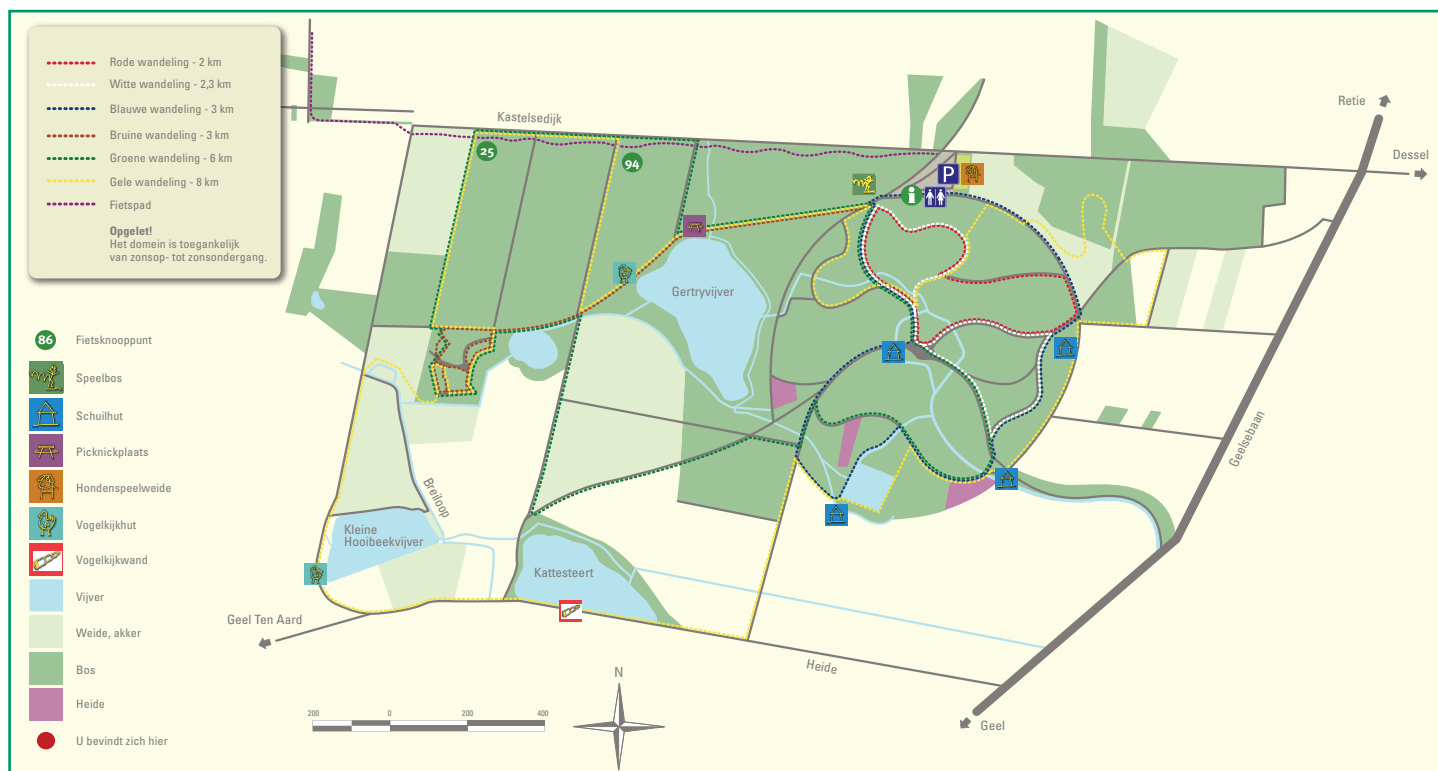
Door de specifieke geologische situatie zijn hierin een aantal plantensoorten aanwezig die voor de Kempen vrij bijzonder zijn, namelijk dalkruid (figuur 14), gewone salomonszegel, lelietjeder-dalen en eikvaren. Voor het behoud van deze holle wegen is het vooral van belang dat bij houtexploitaties de zware machines niet over de taluds rijden.

Literatuur

- Cornelis J., Hermy M., De Keersmaecker L., Vandekerckhove K., 2007: Bosplantengemeenschappen in Vlaanderen : een typologie van bossen op basis van de kruidachtige vegetatie.[INBO.R.2007.1]. Rapporten van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, 2007(1). Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Geraardsbergen, Belgium. 200 p

Beheeradvies op basis van de waargenomen macrofungi in het provinciaal groendomein 'Prinsenspark' te Retie

Roosmarijn Steeman, Natuurpunt Studie, e-mail: roosmarijn.steeman@natuurpunt.be; foto's © Natuurpunt Studie (Roosmarijn Steeman)

Figuur 1: Plattegrond van het provinciaal groendomein Prinsenspark (Retie) © Provincie Antwerpen

In 2008 werd opdracht gegeven vanuit de provincie om de mycoflora van het Prinsenspark nader te onderzoeken. Dit gebeurde in kader van het bosbeheerplan dat toen opgemaakt werd voor het provinciaal domein. Terwijl de overige groepen reeds grondig bestudeerd werden, kon de mycoflora nog wel een korte aanvullende studie gebruiken. Nochtans wordt dit bijzondere park graag jaarlijks bezocht door mycologen. Maar meestal geraakt de groep niet verder dan het stuk rond de ingang, waardoor slechts ¼ van het park vrij goed onderzocht was. In bosgebieden zegt de mycoflora vaak meer over de toestand van het gebied dan de vegetatie. Vooral in een aanplant van naalddhout of in dreven is de vegetatie gering, terwijl de mycoflora daar vaak uitgebreid is. In dit artikel wordt een korte samenvatting gegeven van het rapport dat opgemaakt werd in kader van de opdracht (Steeman R., 2009). Het gebied wordt kort gesitueerd en per habitat worden een aantal bijzondere soorten en maatregelen voor beheer gegeven.

Situering en beschrijving van het gebied

Voor wandelaars en rustzoekers is het Prinsenspark (215 ha) een juweel van afwisseling en sfeer (figuur 1). Ongeveer 300 jaar geleden was het Prinsenspark een deel van een uitgestrekt heidegebied, waar de boeren hun schapen lieten grazen en de heideplaggen gebruikt werden als strooisellaag in de stallen. Momenteel bestaat het Prinsenspark voornamelijk uit aanplant van grove den, Corsikaanse den, lork, beuk en fijnspar. Maar ook berk, zomereik en spork komen veelvuldig voor, en verder nog in

mindere mate een hele reeks andere boom- en struiksoorten zoals lijsterbes, vlier, zwarte els, tamme kastanje, linde, Canadapopulier, Weymouthden, Amerikaanse eik en esdoorn. Op een drietal plaatsen werden reeds naaldbomen (vooral fijnsparren) gekapt om de heide terug een kans te geven. De vijvers die door een grachtensysteem gevoed worden met kalkrijk water uit het Kempens kanaal, geven een unieke meerwaarde aan het domein. Niet alleen voor vogels maar ook aan de vegetatie en de mycoflora geeft dit kalkrijke water extra kansen.

Opdeling van het domein in 5 habitattypes die interessant zijn voor macrofungi

In samenspraak met de beheerders werden vooraf een aantal gekende en minder gekende percelen aangeduid die potentieel interessant zijn voor fungi. Het domein bestaat uit verschillende habitattypes, waarvan het beukenstuk in het verleden het best bekeken werd. Twee jaar geleden werd ontdekt dat het stuk langs de grote vijver, dat afgesloten wordt voor publiek, zeer interessant blijkt voor fungi. Het talud van de aanpalende gracht en de rand van de vijver zijn daar zeer schraal en met mossen begroeid. Deze plaats is bovendien gebufferd tegen verzuring en stikstofaanrijking dankzij het kalkrijke water van de vijver. Ook de oevers van de andere vijvers zijn interessant en hebben er baat bij dat ze afgesloten worden voor publiek. De dreven en de recent open gemaakte stukken, waar heide terug een kans krijgt, lonen de moeite om te bekijken. Ook den en spar kunnen interessant zijn voor macrofungi, indien de bodem niet te zuur is zodanig

DE ACTIVITEITENKALENDER

juli - oktober 2010

Voor een meer geactualiseerd en volledig overzicht van de natuurstudie-activiteiten kan je terecht op twee websites:

- Voor een up-to-date overzicht van alle mogelijke natuur- en milieueducatieve activiteiten in Vlaanderen kan je terecht op de <http://nme.milieuinfo.be> waar alle info gecentraliseerd wordt. Iedere natuurvereniging kan hier zelf zijn activiteiten 'uploaden'
- Voor een up-to-date overzicht van de activiteiten van Natuurpunt kan je naar <http://www.natuurpunt.be/activiteiten>

Wandelingen, inventarisaties en bijeenkomsten

Juli

Zaterdag 24 juli

Plantenwerkgroep Thalictrum

Planteninventarisatie aan nieuwe poel in Geel (IFBL C5-37-24). Samenkomst om 9u00 aan einde Larumsebrugweg aan het kanaal te Neerhelst (Geel). Meer info: tel. 014 59 31 65, e-mail: jeannine.simonis@telenet.be, www.natuurpunt.be/geel-meerhout

Zondag 25 juli

VMPA-afdeling Mortsel

Zomerwarmte in Fort 4. Samenkomst om 10u00 aan hoofdingang Fort 4, Krijgsbaan (tegenover Massive). Meer info: Frank Geerarts, tel. 03 322 14 52, GSM 0478 84 31 36.

Zaterdag 31 juli

Plantenwerkgroep Thalictrum

Planteninventarisatie in Westerlo (perceel 686-687a). Samenkomst om 9u00 aan de hoek Zoerleberg - Broekstraat in Westerlo. Meer info: e-mail: jeannine.simonis@telenet.be, tel. 014 59 31 65, www.natuurpunt.be/geel-meerhout

Augustus

Zondag 1 augustus

VMPA-afdeling Schilde

Educatieve wandeling in de Bloemen- en insectentuin en Dodoenstuin in Schildehof. Samenkomst om 14u30 op het einde Bellevuedreef in Schilde. Meer info: tel. 03 384 03 16.

VMPA-afdeling Schilde

Zomerwandeling in 's Gravenwezel. Samenkomst om 14u30 aan Moerstraat, parking kerkhof. Meer info: Frans Van Bavel, tel. 03 658 84 33.

Maandag 2 augustus

Poelenwerkgroep 'waterleven'

2de maal bemonsteren van gemeentevijver in Neerhelst. Samenkomst om 14u00 aan einde Larumsebrugweg aan de kanaaldijk te Geel. Meer info: e-mail: ericstoffelen@skynet.be

Woensdag 4 augustus

Plantenwerkgroep van Natuurpunt afdeling Klein-Brabant

Inventarisatie Achterweert te Weert (Bornem) met bezoek aan nieuwe reservaatpercelen (hok B4=C4-52-44). Samenkomst om 19u00 aan kerk van Weert. Meer info: Ronny Segers, GSM 0477 55 66 38; e-mail: r.segers@scarlet.be

Provinciale groendomeinen Kempen

Vleermuizen op je weg in het Prinsenspark (Retie). Samenkomst om 21u00 aan het bezoekerscentrum, Kastelsedijk 5, 2470 Retie. Inschrijven vooraf verplicht! Meer info: tel. 014 37 91 74, e-mail: info@groenkempen.provant.be

Zaterdag 7 augustus

Plantenwerkgroep Thalictrum

Planteninventarisatie in een stukje broekbos, vrij jong verbost trilveen - **Muggenhoek** (C5-58-24). Samenkomst om 9u00 aan het plein Oosterlo (frituur). Meer info: e-mail: jeannine.simonis@telenet.be, tel. 014 59 31 65, www.natuurpunt.be/geel-meerhout

AMK - Antwerpse Mycologische Kring

Paddenstoelenexcursie in Schildehof. Samenkomst om 9u45 aan de Bellevuedreef (nabij herberg De Loteling) in Schilde. Meer info: André de Haan, tel. 03 666 91 34.

AMENTI

AMENTI is een groep van natuurliefhebbers met een onstilbare honger naar kennis over de verschillende aspecten van de natuur. De nadruk ligt op het vergaren van kennis en ervaring, over de natuur in al zijn aspecten. Enkel de publieksactiviteiten worden in deze activiteitenkalender opgenomen. Meer info: www.amenti.be

AMK: Antwerpse Mycologische Kring

AMK is een afdeling van de Koninklijke Vlaamse Mycologische Vereniging (KVMV). De educatieve avonden van AMK gaan door op dinsdagavond in de Bioruimte van de Universiteit Antwerpen (Campus Groenenborger), Groenenborgerlaan 171 te 2020 Antwerpen. Van april tot november zijn er excursies. Voor meer informatie kan je terecht op de www.kamk.be.

AMK-Cortinariuswerkgroep: Indien u wil deelnemen, contacteer: André de Haan, tel. 03 666 91 34 of Jos Volders, tel. 014 54 91 44.

ANKONA themagroep 'mossen' (planten) (i.s.m. VWBL)

Bijeenkomst telkens op de eerste woensdag van de maand (niet in juli / augustus) over de determinatie van mossen en korstmossen in de Bioruimte van de Universiteit Antwerpen (Campus Groenenborger), Groenenborgerlaan 171 te 2020 Antwerpen. Aanvang om 19u30 (tot 22u00).

Iedereen is welkom. Zeker meebrengen: mossen om te determineren, prepareergerief, voorwerpen dekglasjes en flora. Meer informatie: Dirk De Beer, tel. 03 240 55 60, e-mail: dirk.debeer@admin.provant.be of www.ankona.be

DE ACTIVITEITENKALENDER

juli - oktober 2010

Nareka – natuurgidsen regio Kalmthout

Begeleide avondwandeling in de Kalmthoutse Heide. Samenkomst om 19u00 aan parking Zuid, Verbindingsstraat in Kalmthout. Meer info: Vander Sypt Chris, tel. 03 666 48 03, e-mail: chrisvandersypt@skynet.be

Zaterdag 14 augustus

Plantenwerkgroep Thalictum

Planteninventarisatie in Neerhelst – De Botten (boterbloemweide) (C5-38-13). Samenkomst om 9u00 aan einde Larumsebrugweg aan de kanaaldijk. Meer info: e-mail: jeannine.simonis@telenet.be, tel. 014 59 31 65, www.natuurpunt.be/geel-meerhout

Nareka – Natuurgidsen regio Kalmthout

Begeleide wandeling in grenspark de Zoom - Kalmthoutse Heide. Samenkomst om 10u00 aan ingang Kortenhoef, Abdijlaan, 4635 RC Huybergen, Nederland. Meer info: Vander Sypt Chris, tel. 03 666 48 03, e-mail: chrisvandersypt@skynet.be

Woensdag 18 augustus

BVC - Belgische Vereniging voor Conchyliologie

Excursie land- en zoetwatermollusken in en bij de Antitankgracht. Samenkomst om 14u00. Meer info: Nathal Severijns, tel. 03 458 27 82, e-mail: n.severijns@scarlet.be; of Jean Wuyts, tel. 03 324 99 14; e-mail: wuyts.jean@scarlet.be

Vrijdag 20 augustus

Natuurpunt Educatie

Insecten-determinatieavond. Samenkomst om 19u00 aan het Natuurpunt Museum, Graatakker 11, 2300 Turnhout. Meer info: tel. 014 47 29 55, e-mail: ongewervelden@natuurpunt.be

Zaterdag 21 augustus

Plantenwerkgroep Thalictum i.s.m. Poelenwerkgroep 'waterleven'

Inventarisatie perceel lavendelven en fuik plaatsen te Herentals. Samenkomst om 9u00 aan café De Kluis, Lichtaartseweg (kruising met de lavendelweg). Meer info: e-mail: jeannine.simonis@telenet.be, tel. 014 59 31 65, www.natuurpunt.be/geel-meerhout

Natuurpunt i.s.m. domeinwachters Provincie Antwerpen

Vleermuizenwandeling in het Rivierenhof. Samenkomst om 20u00 aan het Kasteel Rivierenhof (Deurne). Meer info: tel. 03 360 52 18, e-mail: info@rivierenhof.provant.be

AMK – Antwerpse Mycologische Kring

Paddenstoelenexcursie in de Langdonken te Herselt. Samenkomst om 9u45 aan de kerk van Herselt of aan de parking van voetbalkantine 'De Schilders'. Meer info: J. Volders, tel. 014 54 91 44.

Maandag 23 augustus

Poelenwerkgroep 'waterleven'

2de maal bemonsteren van lavendelven te Herentals. Samenkomst om 14u00 aan café De Kluis, Lichtaartseweg (kruising met de lavendelweg). Meer info: e-mail: ericstoffelen@skynet.be

Zaterdag 28 augustus

Plantenwerkgroep Thalictum

Planteninventarisatie in Olens Broek aan weideperceel 428-429 (IFBL C5-36-24). Samenkomst om 9u00 aan infobord Roerdompstraat te Olen. Meer info: e-mail: jeannine.simonis@telenet.be, tel. 014 59 31 65, www.natuurpunt.be/geel-meerhout

Natuurpunt afdeling Land van Reyen (kern Mortsel)

Nachtvlinderactiviteit op Klein-Zwitserland (Mortsel). Samenkomst om 21u00 aan Hoeve Dieseghem, Wouter Volcaertstraat 44, Mortsel. Meer info: Yves Joris, e-mail: fa866819@skynet.be; www.landvanreyen.be

September

Donderdag 2 september

BVP: Belgische Vereniging voor Paleontologie

Determinatieavond van ammonieten (met inleidende begrippen). Samenkomst om 20u00 in lokaal U03 van UA, Groenenborgerlaan 171, Antwerpen. Meer info: Guido Paredis, e-mail: g.paredis@skynet.be

Zaterdag 4 september

Plantenwerkgroep Thalictum i.s.m. Poelenwerkgroep 'waterleven'

Inventarisatie in poel (447a) en fuik plaatsen te Westerlo. Samenkomst om 9u00 aan de hoek Zoerleberg - Broekstraat in Westerlo. Meer info: e-mail: jeannine.simonis@telenet.be, tel. 014 59 31 65, www.natuurpunt.be/geel-meerhout

Nareka – natuurgidsen regio Kalmthout

Begeleide wandeling in Kalmthoutse Heide. Samenkomst om 14u00 aan infobord Korte Heuvelstraat, 2920 Kalmthout. Meer info: Vander Sypt Chris, tel. 03 666 48 03, e-mail: chrisvandersypt@skynet.be

BVC: Belgische Vereniging voor Conchyliologie

Deze vereniging is actief rond schelpen (conchyliologie), weekdieren (malacologie) en fossielen (paleontologie). Ze houden maandelijks een determinatie- en studievergadering in het provinciaal Natuur- en Landschapshuis (NALAH) in Halle (Kasteeldreef 55, 2980 Zoersel). Meer info: Nathal Severijns, tel. 03 458 27 82, e-mail: n.severijns@scarlet.be of Jean Wuyts, tel. 03 324 99 14, e-mail: wuyts.jean@scarlet.be

BVP: Belgische Vereniging voor Paleontologie

Deze vereniging heeft tot doel belangstelling te wekken voor paleontologie in het algemeen, door o.m. het inrichten van lezingen, excursies, stu-

diedagen, tentoonstelling, uitgeven van tijdschrift 'Spirifer'. Meer info: Devids Jean, e-mail: ichthyo-sis@devids.com; www.paleontologie.be

Flo.Wer: Floristische Werkgroepen

Voor meer info zie www.plantenwerkgroep.be

FON: Floristisch Onderzoek voor Natuurbehoud

Voor planten- en vegetatieonderzoek kan je terecht bij Erik Molenaar, tel. 03 218 59 69 of de FON-O-FOON: GSM 0474 82 04 71, fon@natuurpunt.be. De kalender kan je raadplegen op <http://users.skynet.be/fon> of www.natuurpunt.be/fon. Een wandeling kan geannuleerd worden omwille van slecht weer.

Voor de werkgroep 'mossen en lichenen' (Natuurpunt) kan je de verantwoordelijken contacteren: Juul Slembrouck, tel. 03 321 32 75 of Chris Janssens, GSM 0476 48 22 30.

JNM: Jeugdbond voor Natuur en Milieu

JNM is een vereniging voor en door jongeren tussen 8 en 25 jaar die zich interesseren in natuur en milieu. Provinciale coördinator is Eva Willems, GSM 0498 61 07 26, e-mail: willemseva@gmail.com. Meer info op www.jnm.be

DE ACTIVITEITENKALENDER

juli - oktober 2010

Zondag 5 september

Bosgroep Zuiderkempen vzw

Bosexkursie met als thema 'Bosmieren, beschermers van onze bossen' met als begeleiders Rinaldo Verhofstede en Jan Seynaeve. Samenkomst om 14u00 aan de hoofdingang van Kamp C, Britselaan 20, 2260 Westerlo. Meer info: e-mail: rinaldo.verhofstede@gmail.com

VMPA-afdeling Schilde

Educatieve wandeling in de Bloemen- en insectentuin en Dodoenstuin in Schildehof. Samenkomst om 14u30 op het einde Bellevuedreef in Schilde. Meer info: tel. 03 384 03 16.

BVP – Belgische Vereniging voor Paleontologie

Internationale fossielenbeurs te St-Gillis-Waas (St. Niklaas). Samenkomst aan het gemeentelijk park St. Gillis-Waas. Meer info: www.paleontologie.be; e-mail: ichthyosis@devidts.com

Maandag 6 september

Poelenwerkgroep 'waterleven'

3de maal bemonsteren in poel (447a) te Westerlo. Samenkomst om 14u00 aan de hoek Zoerleberg - Broekstraat in Westerlo. Meer info: e-mail: ericstoffelen@skynet.be

Zaterdag 11 september

VMPA-Antwerpen – C.

Wandeling in Boekenbergpark met als thema 'De winter gaat zijn vruchten geven'. Samenkomst 14u00 aan parkingang Gouverneur Holvoetlaan, Deurne. Meer info: Jack van Couteren, tel. 03 321 06 78, GSM 0473 90 07 90.

ANKONA

Bedrijfsbezoek aan productiecentrum autochtoon materiaal: boomkwekerij Etn. Armand Op de Beeck. Samenkomst om 10u00 aan Lierbaan 108, 2580 Putte (bij Mechelen). Vooraf inschrijven verplicht! Meer info: www.ankona.be, tel. 03 240 59 88.

Zondag 12 september

Plantenwerkgroep van Natuurpunt afdeling Klein-Brabant

Inventarisatie in de omgeving Ruisbroek-Dorp (hok L5=D4-15-12). Samenkomst om 19u00 aan de parking achter de kerk van Ruisbroek-Dorp. Meer info: Ronny Segers, GSM 0477 55 66 38; e-mail: r.segers@scarlet.be

AMK – Antwerpse Mycologische Kring

Paddenstoelenexcursie in Varendonk (Watereinde). Samenkomst om 9u45 aan de kerk van Zammel. Meer info: J. Volders, tel. 014 54 91 44.

Donderdag 16 september

Natuurpunt Educatie

Insecten-determinatieavond. Samenkomst om 19u00 aan het Natuurpunt Museum, Graatakker 11, 2300 Turnhout. Meer info: tel. 014 47 29 55, e-mail: ongewervelden@natuurpunt.be

Zaterdag 18 september

VMPA-Antwerpen – C.

Wandeling in Nachtegalepark met als thema 't Is weer voorbij die mooie zomer' o.l.v. Cecilia Debacker. Samenkomst om 14u00 aan parkingang Den Brandt, Beukenlaan, Wilrijk. Meer info: Thérèse Verscheuren, tel. 03 288 82 72.

ANKONA

Workshop 'Macro-fotografie - theorie en praktijk' in samenwerking met BVNF. Samenkomst om 9u30 in het provinciaal Natuur- en landschapshuis (NALAH), Kasteeldreef 55, 2980 Zoersel. Vooraf inschrijven verplicht! Meer info: www.ankona.be, tel. 03 240 59 88.

Zondag 19 september

BVC - Belgische Vereniging voor Conchylologie

Excursie land- en zoetwatermollusken bij het Fort van Lier. Samenkomst om 10u00. Meer info: Nathal Severijns, tel. 03 458 27 82, e-mail: n.severijns@scarlet.be; of Jean Wuyts, tel. 03 324 99 14; e-mail: wuyts.jean@scarlet.be

AMK – Antwerpse Mycologische Kring

Paddenstoelenexcursie in 'De Inslag' (Brasschaat). Samenkomst om 9u45 op de parking achter de kerk van Maria ter Heide. Meer info: Frans Wouters, tel. 03 664 97 74.

Nareka – natuurgidsen regio Kalmthout

Begeleide wandeling in Strijboshof. Samenkomst om 14u00 aan parking Strijboshof, Achterbroeksesteenweg 69, Kalmthout. Meer info: Vander Sypt Chris, tel. 03 666 48 03, e-mail: chrisvandersypt@skynet.be

KAVE: Koninklijke Antwerpse Vereniging voor Entomologie

De leden van de KAVE en belangstellenden komen elke zondagvoormiddag vanaf 10u00 bijeen op de locatie in de Steenstraat 75, 2180 Ekeren. In juli en augustus 2009 enkel bijeenkomst in het lokaal op de 2de en 4de zondag van de maand. Voor meer informatie: Victor Naveau, tel. 03 236 07 65.

KAGM: Koninklijk Antwerps Genootschap voor Micrografie

De werkavonden van het KAGM worden elke maandagavond vanaf 20u00 gehouden in de

Bioruimte van de Universiteit Antwerpen (Campus Groenenborger), Groenenborgerlaan 171 te 2020 Antwerpen. Je kunt er leren werken met de microscoop en bij de micropreparaten die je zelf maakt, krijg je tekst en uitleg. Meer informatie en het programma vind je op www.microscopie.be of bij Herman Snoeck, tel. 03 237 99 52, e-mail: kagm@microscopie.be of herman.snoeck@antwerpen.be

KSGA: Koninklijk Sterrenkundig Genootschap van Antwerpen

Activiteiten en cursusdagen gaan steeds door op vrijdag om 20u30 in het Antverpiagebouw, lokaal

3de verdieping, Sint-Antoniuslei 95-97 te Brasschaat. Info: tel. 03 664 28 93. Voorzitter Ferdinand Delatin, e-mail: ferre_delatin@hotmail.com

MKA: Mineralogische Kring Antwerpen

Informatie omtrent MKA-activiteiten is te verkrijgen via Hugo Bender, secretariaat@minerant.org, tel. 03 440 89 87 of www.minerant.org. Vergaderingen en voordrachten hebben plaats in het Elzenhof, Kerkplein te Edegem om 19u30, 2de vrijdag van de maand (van september tot april) en laatste vrijdag van de maand mei; de werkgroep Edelsteenkunde komt samen om 9u30 de daaropvolgende zaterdag in De Drie Rozen in 's Gra-

DE ACTIVITEITENKALENDER

juli - oktober 2010

Maandag 20 september

Poelenwerkgroep 'waterleven'

3de maal **bemonsteren van gemeentevijver in Neerhelst**. Samenkomst om 14u00 aan einde Larumsebrugweg aan de kanaaldijk te Geel. Meer info: e-mail: ericstoffelen@skynet.be

Woensdag 22 september

BVC - Belgische Vereniging voor Conchyliologie

Excursie land- en zoetwatermollusken in en bij de Antitankgracht. Samenkomst om 14u00. Meer info: Nathal Severijns, tel. 03 458 27 82, e-mail: n.severijns@scarlet.be; of Jean Wuyts, tel. 03 324 99 14; e-mail: wuyts.jean@scarlet.be

Zondag 26 september

VMPA-Antwerpen - C.

Wandeling met als thema 'zaden en vruchten' in het Rivierenhof. Samenkomst om 10u00 aan het Kasteel Rivierenhof, Deurne. Meer info: Tania Lamberechts, GSM 0477 96 04 62.

Flo.Wer - Floristische werkgroep

Floristendag in Nationale Plantentuin - Meise. Programma zie artikel in dit nummer (Rubriek 'In beeld'). Meer info: www.plantenwerkgroep.be; e-mail: anne.ronse@br.fgov.be

AMK - Antwerpse Mycologische Kring

Paddenstoelenexcursie in 's Herenbos' (Oostmalle). Samenkomst om 9u30 aan de kerk van Wechelderzande. Meer info: Wim Veraghtert, tel. 0496 97 87 79.

Maandag 27 september

Plantenwerkgroep Thalictrum

Evaluatie en planning 2011. Samenkomst om 20u00 aan de pastorie St. Jozef Olen, Lichtaartseweg 200. Meer info: e-mail: jeannine.simonis@telenet.be, tel. 014 59 31 65, www.natuurpunt.be/geel-meerhout

Oktober

Vrijdag 1 oktober

VVE - Vlaamse Vereniging voor Entomologie

De bladmineerwerkgroep presenteert resultaten van bladmineerwandeling (o.l.v. Chris Snyers). Samenkomst om 20u00 in de Bioruimte van de U.A., Campus Groenenborger, Groenenborgerlaan 171, 2020 Antwerpen. Meer info: Guido De Prins, Markiezenhof 32, 2170 Antwerpen (Merksem), GSM 0485 56 87 81, e-mail: guido.deprins@telenet.be; www.phegea.org

Maandag 4 oktober

Poelenwerkgroep 'waterleven'

3de maal **bemonsteren van Lavendelven te Herentals**. Samenkomst om 14u00 aan café De Kluis, Lichtaartseweg (kruising met de lavendelweg). Meer info: e-mail: ericstoffelen@skynet.be

Donderdag 7 oktober

BVP: Belgische Vereniging voor Paleontologie

Dinosaurs of Bernissart. Samenkomst om 20u00 in lokaal U03 van UA, Groenenborgerlaan 171, Antwerpen. Meer info: Guido Paredis, e-mail: g.paredis@skynet.be

Zaterdag 9 oktober

VMPA-Antwerpen - C.

Wandeling in Boekenbergpark met als thema 'De dagen worden korter'. Samenkomst 14u00 aan parkingang Gouverneur Holvoetlaan, Deurne. Meer info: Jack van Couteren, tel. 03 321 06 78, GSM 0473 90 07 90.

AMK - Antwerpse Mycologische Kring

Paddenstoelenexcursie in Olens gebroekt (Olen). Samenkomst om 9u45 aan de kerk van Sint-Jozef-Olen (aan de fabriekssite van Umicore). Meer info: J. Volders, tel. 014 54 91 44.

venwezel om 20u00, 1ste vrijdag van de maand (van september tot april).

NAREKA: Natuurgidsen regio Kalmthout

Chris Vander Sypt, p/a Kapellensteenweg 20, 2920 Kalmthout, tel. 03 666 48 03, e-mail: chris-vandersypt@skynet.be. Natuurwandelingen op maat in de Kalmthoutse Heide kan onder leiding van een natuurgids. Plaats, datum en vertrek uur bepaal je zelf. Reservatie minstens 10 dagen vooraf. Wandelingen duren ongeveer 2 à 3 uur, tenzij anders overeengekomen. Maximum 25 personen per groep. Meer info: http://users.skynet.be/natuurgidsenregiokalmthout

Natuur 2000 - werkgroep Fort Oelegem

Meer info: Joeri Orts, tel. 03 231 26 04, www.natuur2000.be, e-mail: natuur2000@telenet.be of fortoelegem@hotmail.com

Natuurpunt afdeling Dubbelloof (Westerlo)

Voor algemene informatie kan je terecht bij Danny Mattheeussen, tel. 014 23 45 25, www.dubbelloof.be. Voor de werkgroep Mycoflora kan je terecht bij Anja Wijns, tel. 015 25 21 06. Determinatiewandelingen hebben zondagvoormiddag plaats tussen 9u00 en 12u00. Er bestaat ook de insectenwerkgroep 'Hexapoda', Bart Reynaerts, GSM 0473 85 08 11, de vogelwerkgroep 'Falco peregrinus' en de plantenwerk-

groep 'Thalictrum' (gezamenlijke plantenwerkgroep met Natuurpunt afdeling Geel-Meerhout (www.natuurpunt.be/geel-meerhout) en afdeling Nete & Aa (www.natuurpuntna.be))

Natuurpunt afdeling Grote Nete

Meer info: Lon Lommaert, tel. 014 54 17 38, www.natuurpunt.be/grotenete

Natuurpunt afdeling Antwerpen Noord

Meer info: tel. 03 541 58 25.

DE ACTIVITEITENKALENDER

juli - oktober 2010

Week van het bos (van 10 t.e.m. 17 oktober)
(www.weekvanhetbos.be)

Zondag 10 oktober

VMPA-Mortsel

Paddenstoelenwandeling in Fort 4 o.l.v. Karen Uyt den houwen en Danny Tweelinckx. Samenkomst om 10u00 aan de hoofdingang van Fort 4 (krijgsbaan, tegenover lusterfabriek Massive). Meer info: Frank Geeraerts, tel. 03 322 14 52; GSM 0478 84 31 36.

VMPA-afdeling Schilde

Najaarswandeling in 's Gravenwezel. Samenkomst om 14u30 aan Smidse, St. Jobsesteenweg, Meer info: Frans Van Bavel, tel. 03 658 84 33.

VMPA-afdeling Schilde

Paddenstoelenwandeling in Dryhoeksbos. Samenkomst om 14u30 aan Kleine Schans, Schanslaan, Schilde. Meer info: Fonne Dierckx, tel. 03 322 80 48.

Zaterdag 16 oktober:

Nacht van de duisternis (www.bondbeterleefmilieu.be/nacht)

Provinciale groendomeinen Antwerpen

Belevenistocht door het donkere bos in het provinciaal domein De Averegeten. Samenkomst om 19u00 aan het Boshuis, Boonmarkt 12, 2220 Hallaar (Heist-op-den-Berg). Meer info: tel. 015 24 89 47, www.avegeten.be

VMPA-Antwerpen – C.

Wandeling in Nachtegalenpark met als thema 'Herfstweer' o.l.v. Linda Van de Meersche. Samenkomst om 14u00 aan parkingang Den Brandt, Beukenlaan, Wilrijk. Meer info: Thérèse Verscheuren, tel. 03 288 82 72.

Poelenwerkgroep 'waterleven'

4de keer metingen en nemen van watermonsters. Samenkomst om 9u00 aan de pastorij St. Jozef Olen, Lichtaartseweg 200. Meer info: e-mail: ericstoffelen@skynet.be

Zondag 17 oktober

Provinciale groendomeinen Kempen

Vogels ringen in het Prinsenpark (Retie) onder begeleiding van provinciale domeinwachters. Samenkomst 's morgens vroeg aan het bezoekerscentrum, Kastelsedijk 5, 2470 Retie. Inschrijven vooraf verplicht! Meer info: tel. 014 37 91 74, e-mail: info@groenkempen.provant.be

Natuurpunt afdeling Land van Reyen (kern Mortsel)

Herfstactiviteit – paddenstoelenwandeling op Klein-Zwitserland (Mortsel). Samenkomst om 14u00 aan Hoeve Dieseghem, Wouter Volcaertstraat 44, Mortsel. Meer info: Yves Joris, e-mail: fa866819@skynet.be; www.landvanreyen.be

Maandag 18 oktober

Poelenwerkgroep 'waterleven'

Plannen 2011 en evaluatie 2010. Samenkomst om 20u00 aan de pastorij St. Jozef Olen, Lichtaartseweg 200. Meer info: e-mail: ericstoffelen@skynet.be

Vrijdag 22 oktober

Natuurpunt Educatie

Insecten-determinatieavond. Samenkomst om 19u00 aan het Natuurpunt Museum, Graatakker 11, 2300 Turnhout.

Meer info: tel. 014 47 29 55, e-mail: ongewervelden@natuurpunt.be

Zaterdag 23 oktober

ANKONA

Begeleide mossenexcursie in Schildehof. Samenkomst om 10u00 aan ingang Schildehof (einde Bellevuedreef, Schilde).

Meer info: www.ankona.be, tel. 03 240 59 88.

Zondag 24 oktober

VMPA-Antwerpen – C.

Paddenstoelenwandeling in het Rivierenhof. Samenkomst om 10u00 aan het Kasteel Rivierenhof, Deurne.

Meer info: Tania Lambrechts, GSM 0477 96 04 62.

Maandag 25 oktober

Poelenwerkgroep 'waterleven'

Merkwaardige vaststellingen: water-planten-dieren. Samenkomst om 20u00 aan de pastorij St. Jozef Olen, Lichtaartseweg 200.

Meer info: e-mail: ericstoffelen@skynet.be

Zondag 31 oktober

AMK – Antwerpse Mycologische Kring

Paddenstoelenexcursie in het Groot Schietveld' (Brasschaat). Samenkomst om 9u45 op de parking van de bibliotheek van Wuustwezel, Dorpsstraat 36, Wuustwezel. Meer info: Arlette Lemouche, tel. 03 651 58 65.

Natuurpunt afdeling Mechels Rivieregebied

Voor informatie of om een activiteitenkalender aan te vragen kan je terecht in het bezoekerscentrum, Muizenhoekstraat 7 in Muizen-Mechelen elke donderdag en zondag van 13u30 tot 17u30. Tijdens de schoolvakanties ook op zaterdagmiddag, tel. 015 43 61 09 of www.natuurpunt.be/mechelsrivieregebied

Natuurpunt afdeling Noorderkempen

Meer info: www.noorderkempen.be; Joris Pinseel; tel. 03 667 57 97, e-mail: info@noorderkempen.be

Natuurpunt afdeling Oude Spoorweg (Kontich-Duffel)

Voor algemene info kan je terecht bij: Lutgarde Van Driessche of Dirk Costrop (e-mail: lutgarde.van.driessche@telenet.be of dirk.costrop@telenet.be); www.natuurpunt.be/oudespoorweg Van april t.e.m. juni wordt vrijwel elke maandag-avond (19u30) o.l.v. Johan Asselberghs (tel. 015 31 94 88) aan planteninventarisatie gedaan (vlg. Braun Blanquetmethode. Samenkomst aan de ingang van natuurgebied, Oude Waarloossteenweg te Waarloos.

Natuurpunt afdeling Voorkempen

Meer info: Richard Vergaen, tel. 014 72 51 42, www.natuurpuntvoorkempen.net

Natuurpunt afdeling Zuidrand Antwerpen

Meer info: Herman Snoeck, tel. 03 237 99 52, e-mail: herman.snoeck@antwerpen.be

Natuurpunt plantenwerkgroep van afdeling De Wielewaal (Lier)

Voor informatie van de werkgroep kan je terecht bij de secretaris, Paul De Haes, e-mail: haesjes@pandora.be

DE ACTIVITEITENKALENDER

juli - oktober 2010

Cursussen

A. Cursussen Natuurpunt Educatie

Voor de brochure met het volledige vormingsaanbod 2010 kan je ofwel contact opnemen met Tineke Thijs, Graatakker 11, 2300 Turnhout, tel. 014 47 29 55; e-mail: educatie@natuurpunt.be ofwel de website raadplegen www.natuureducatie.be

Cursus Paddenstoelen voor beginners (Mortsel)

i.s.m. Natuurpunt Land van Reyen

Theorie: 8/10 en 15/10 van 19u30 tot 22u30

Praktijk: 16/10 en 30/10 van 9u00-12u00 (wandelingen in Klein-Zwitserland en Fort 4)

Plaats: in Hoeve Dieseghem, Wouter Volcaertstrat 44, Mortsel

Prijs: 30 euro (leden 20 euro) over te schrijven op rekeningnummer 000-1002509-14 van Natuurpunt Land van Reyen met als mededeling paddenstoelen (+ adres en naam van deelnemer).

Lesgever: Hans Vermeulen van Natuurpunt Educatie

Meer info: Yves Joris, tel. 03 440 08 70, e-mail: fa866819@skynet.be

B. CVN-cursussen

CVN-secretariaat: Appelmansstraat 12 bus 6 (zijstraat van de De Keyserlei), 2018 Antwerpen, tel. 03 226 02 91, e-mail: bea.verreet@c-v-n.be; www.c-v-n.be

Cursus: Natuur-in-zicht (Schilde)

Plaats: Lokaal Bijentuin, Schildehof, einde Bellevuedreef

i.s.m. VMPA Natuurgidsen Schilde

Vakantieformule! Een ganse week van maandag tot en met vrijdag, tijdens de voormiddag een binnenles en in de namiddag een aansluitende excursie. Van 9 augustus tot en met 13 augustus 2010.

Voor alle cursussen Natuur-in-zicht geldt, tenzij anders aangegeven:

10 activiteiten waarvan de helft excursies

Prijs: 60 euro op 404-3076041-29 t.n.v. CVN of betaling met opleidingscheques voor werknemers

Cursus Natuurgids (Antwerpen en Zoersel)

Voor alle cursussen Natuurgids geldt, tenzij anders aangegeven:

30 activiteiten waarvan 15 excursies

Prijs: 220 euro op 404-3076041-29 t.n.v. CVN. Verlaagde inschrijvingsprijs voor (brug)gepensioneerden, werklozen, studenten, huisvrouwen en -mannen: 180 € of betaling met opleidingscheques voor werknemers

Vanaf donderdag 14 oktober 2010 tot juni 2011

Plaats: Ecohuis Antwerpen, Turnhoutsebaan 139, 2140 Borgerhout
i.s.m. VMPA Natuurgidsen Antwerpen Centrum en Ecohuis Antwerpen
Donderdag 19u-22u en zaterdag 9u-12u.

Vanaf 13 oktober 2010 tot en met 22 juni 2011

Plaats: Lokaal Educatieve Dienst, Zoo Antwerpen, Koningin Astridplein 26, 2018 Antwerpen

i.s.m. Zoo Antwerpen en VMPA Natuurgidsen Antwerpen Centrum

Woensdag 9u-12u (binnenlessen) of 9u30-12u30 (excursies).

Maximum 30 deelnemers.

Vanaf maandag 13 september 2010 tot en met maandag 27 juni 2011

Plaats: Bezoekerscentrum Zoerselbos, Boshuisweg 2, 2980 Zoersel

i.s.m. de Vrienden van het Zoerselbos vzw

Maandagavond 19u30-22u30 en zondagvoormiddag 9u-12u.

Basiscursus Natuurfotografie (Zoersel)

Plaats: Natuur- en landschapshuis (NALAH), einde Kasteeldreef, 2980 Halle-Zoersel.

Activiteiten: 4 activiteiten waarvan 3 theorielessen en 1 praktijkles.

Woensdag 19u30-22u30 (binnenlessen) en

zaterdag 9u00-12u00 (praktijkles)

Op woensdag 29/09, 13/10, 27/10 en zaterdag 23/10 (data en locatie nog onder voorbehoud!).

Prijs: 60 euro op 404-3076041-29 t.n.v. CVN.

Info: CVN, tel. 03 226 02 91, e-mail: stella@c-v-n.be

Lesgever Dirk Cleiren is secretaris van de BVNF, de Bond voor Verantwoorde Natuurfotografie, www.bvnf.be

Natuurpunt plantenwerkgroep 'Thalictrum' van de afdeling Dubbelloof, de afdeling Geel-Meerhout en de afdeling Nete & Aa

Louis Schellens, tel. 014 54 90 16.

Natuurpunt plantenwerkgroep van afdeling Klein-Brabant

Voor informatie van de werkgroep kan je terecht bij Ronny Segers, GSM 0477 55 66 38, e-mail: r.segers@scarlet.be

Natuurpunt planten- en zwammenwerkgroep van afdeling Schijnvallei

Meer info: Staf Brusseleers, tel. 03 636 35 08, e-mail: colybia@skynet.be

Secretariaat: Kerkelei 10, 2970 Schilde, tel: 03 354 55 06, <http://www.schijnvallei.be>

Natuur- en Milieuvereniging 'De Gagel'

De Gagel is een Natuur- en Milieuvereniging voor de regio Mol/Balen, opgericht in 1984. Iedereen die kennis wil opdoen over de natuur en z'n leef-omgeving, of die graag, als gids, de natuur intrekt met een groepje mensen, is welkom. e-mail: degagel@hotmail.com, www.bloggen.be/degagel, tel. 014 31 78 16.

Natuurvereniging 'den Bunt' vzw

Wij organiseren natuurwandelingen, daguitstappen ... en richten zelf cursussen in. Wij houden het bezoekerscentrum Boshuis open elke zondagmiddag. Contactadres: Koningin Astridlaan 69, bus1, 2300 Turnhout, e-mail: ritadehouwer@skynet.be

Poelenwerkgroep van Natuurpunt (Waterleven)

De poelenwerkgroep of ook de regionale werkgroep 'Waterleven' van Natuurpunt genoemd, wil de diversiteit in en om poelen bestuderen. Het werkingsgebied is de regio Kleine en Grote Nete tussen Herentals, Geel en Lier (Natuurpunt Nete & Aa, Natuurpunt Dubbelloof en Natuurpunt Geel-Meerhout). De poelenwerkgroep is actief op het

DE ACTIVITEITENKALENDER

juli - oktober 2010

Reeks namiddagwandelingen 'In de ban van de Boom - bomenwandelingen in Antwerpen'

I.s.m. Ecohuis Antwerpen

Plaats van afspraak: Grote Markt, 2000 Antwerpen

Data: zondag 25 juli en 12 september / donderdag 5 en 19 augustus

Duur: ongeveer 2,5 uur. Einde: Conscienceplein.

Deelname is gratis, maar u moet wel reserveren via e-mail: ecohuis@stad.antwerpen.be of tel. 03 217 08 11.

In de ban van de Boom: een bomenwandeling door het centrum van de stad: Is uw familienaam misschien Verlinden of Vandereycken? Woont u misschien in Boom of Borgerhout? De geschiedenis van mensen en bomen zijn sterker verweven dan u wel denkt!

Op vraag van Stad Antwerpen, die de boom als 'soort' van het jaar uitkoos, ontwikkelde CVN een bomenwandeling door het centrum van de stad.

Andere activiteiten in het kader van Soort van het jaar 2010 vindt u via www.ecohuisantwerpen.be

C. Inverde-cursussen

Inverde geeft opleidingen over bos-, groen- en natuurbeheer, Veronique De Smedt, Duboislaan 1b, 1560 Hoeilaart, tel. 02 658 24 94, e-mail: info@inverde.be. Vooraf inschrijven op de cursussen is verplicht en kan via www.inverde.be of telefonisch op 02 658 24 94.

Praktijkweek natuurbeheer (Mechelen)

Tijdens deze vierdaagse opleiding nemen we je mee naar een natuurgebied. We stellen ter plaatse vast welke eerdere beheerwerken succes kennen. We overlopen kort de doelstellingen en beslissen welke beheerwerken we kunnen uitvoeren met welke machines. Vervolgens gaan we zelf aan de slag door percelen te gaan maaien met het geschikte gereedschap of machine. De opleiding is vooral bedoeld om de theorie van het natuurbeheer te koppelen aan de praktische uitvoering.

De kruisbestuiving van theorielesgevers én praktijkinstructeurs maken van deze cursus een boeiende natuurweek.

Plaats: Mechelen

Datum: dinsdag 7/9 t/m vrijdag 10/9 september, van 8u30 tot 15u30

Prijs: 330 euro. Verlaagde inschrijvingsprijs voor studenten en werkzoekenden: 264 euro

Bomen snoeien (Schoten)

Iemand die bomen in de tuin heeft staan of die bomen beheert, weet dat je soms een aantal takken best verwijdert. Maar is snoeien wel altijd echt nodig? En doen we het op een goede manier? En wanneer is het beste tijdstip om te snoeien? Op al deze vragen krijg je in deze cursus een antwoord.

Plaats: Orangerie Vordenstein

Datum: dinsdag 14/9 van 8u30 tot 15u30

Prijs: 80 euro. Verlaagde inschrijvingsprijs voor studenten en werkzoekenden: 64 euro

Tentoonstellingen

"Soort zkt Soort" in woord en beeld (tot 31 augustus 2010)

Fotografische blik op biodiversiteit in het Natuurpunt Museum in Turnhout (Graatakker 11)

De verscheidenheid aan levensvormen is onuitputtelijk. Het is dan ook een dankbaar onderwerp voor fotografen en andere kunstenaars. De tentoonstelling "Soort zkt Soort" is om van te genieten, maar geeft de bezoeker tegelijk ook een boodschap mee: het gaat namelijk niet goed met de biodiversiteit. We spreken zelfs over een biodiversiteitscrisis. In 2001 was internationaal afgesproken om tegen 2010 een halt toe te roepen aan de achteruitgang van de biodiversiteit.

De tentoonstelling "Soort zkt Soort" toont de vele gezichten van het leven. En brengt de manieren waarop wij – de mensensoort – met andere

soorten samenleven in beeld. Op een negatieve manier, als oorzaak van de achteruitgang, maar ook op een positieve en creatieve manier. De meeste beelden spreken voor zich en sommige soorten kregen een verhaal mee dat de bezoeker mee naar huis kan nemen.

De tentoonstelling loopt nog tot 31 augustus 2010. Van dinsdag tot en met zaterdag van 10 tot 12 uur en van 13 tot 17 uur. Andere momenten en rondleidingen op afspraak.

Meer info:

Natuurpunt Educatie, tel. 014 47 29 50, e-mail: educatie@natuurpunt.be

gebied van natuurstudie, -educatie en natuurbehoud en heeft onderdak bij Natuurpunt Nete en Aa te Olen. Meer info: Eric Stoffelen, e-mail: ericstoffelen@skynet.be

PPL: Palaeo Publishing and Library vzw

De vereniging heeft als doel de studie van de paleontologie te bevorderen. Daartoe worden maandelijkse lezingen en determinatieavonden ingericht in zaal 'Den Drab', Drabstraat 47, 2640 Mortsel, om 20u00. PPL bezit ook een belangrijk archief ivm paleontologie en geeft het tijdschrift 'Palaeontos' uit. Meer info: www.palaeontos.be; e-mail: palaeontos@skynet.be

VMPA vzw: Vereniging voor Milieueducatie Provincie Antwerpen

De vereniging organiseert jaarlijks, in meer dan 100 wandelgebieden van de provincie Antwerpen, ruim 300 gratis wandelingen. De wandelkalender kan worden gedownload op www.vmpa.be. De wandelkalender kan ook gratis besteld worden door een aan zichzelf geadresseerde en voldoende gefrankeerde omslag te zenden naar het VMPA-secretariaat, Van Erstenstraat 33, 2100 Deurne met vermelding 'Wandelkalender 2009', GSM 0475 66 87 51, e-mail: info@vmpa.be

VMPA-afdeling Antwerpen Centrum

Meer info: www.vmpa.be

VMPA-afdeling Schilde

Schildhof: Karl Hellemans, tel. 03 383 26 58; Dodoenstuin en bloemen- en insectentuin: Walter Mous, tel. 03 384 03 16; 's Gravenwezel: Frans Van Bavel, tel. 03 658 84 33.

VMPA-afdeling Malle

Ronny van Soens, tel. 03 385 94 63.

VMPA-afdeling Pentadactyla (Duffel/Kontich)

Danny Dewelde, tel. 015 31 50 93,

e-mail: vmpa.pentadactyla@gmail.com

DE ACTIVITEITENKALENDER

juli - oktober 2010

Tentoonstelling 'Dier en plant als migrant' (nog tot 24 december 2010)
in het Natuureducatiecentrum De Vroente, Putsesteenweg 129, 2920 Kalmthout

Tijdelijke actie van 02/07 tot 25/08/2010 voor een gratis rondleiding in tentoonstelling 'Dier en plant als migrant'. De tentoonstelling zelf is nog te bezichtigen tot 24 december 2010, de gratis rondleiding is een actie tijdens de zomermaanden.

Deze actie geldt enkel voor groepen van minimum 10 en maximum 20 personen.

Reserveren is verplicht! Tel. 03 620 18 30 of e-mail: devroente@lne.vlaanderen.be

Meer info:
website: www.devroente.be

Tentoonstelling 'Geen leven zonder water!' (nog tot 30 november 2010)
in bezoekerscentrum van het Prinsenspark, Kastelsedijk 5, 2470 Retie

Met deze tentoonstelling wordt het belang van water toegelicht. Leven zonder water is onmogelijk. Daarom springen we er best zuinig mee om. De kwaliteit van water kunnen we bepalen door de verschillende soorten waterdierjes en vissen die erin voorkomen. De fauna die voorkomt in de waterlopen van het Prinsenspark, kan je bezichtigen en observeren in aquariums. Het is ook dankzij water (een kanalenennetwerk en een vernuftig irrigatiesysteem) dat de Kempen geëvolueerd is van een dor, woest landschap tot een rijk, vruchtbaar gebied.

Tot 30 november 2010 (van 9u00 – 17u00) kan je nog terecht in het bezoekerscentrum voor deze interessante tentoonstelling.

Meer info:

Tel. 014 37 91 74; e-mail: martine.dejonghe@groenkempen.provant.be,
website: www.prinsenspark.be

VVE: Vlaamse Vereniging voor Entomologie

De VVE vergaderingen hebben plaats in de Bio-ruimte van de UA (Campus Groenenborger) Groenenborgerlaan 171 te 2020 Antwerpen, op de 1ste vrijdag van elke maand van 20u00 tot 22u00. Contact: Guido De Prins, Markiezenhof 32, 2170 Antwerpen (Merksem), GSM 0485 56 87 81, e-mail: guido.deprins@telenet.be; www.phegea.org

VWBL: De Vlaamse Werkgroep Bryologie en Lichenologie

Deze werkgroep organiseert ongeveer eens per maand een mossenwandeling. Voor meer informatie over de wandelingen kan je terecht bij Dirk De Beer, tel. 03 240 55 60, e-mail: dirk.debeer@admin.provant.be

Lichenenexcursies worden georganiseerd door Natuurpunt in samenwerking met de VWBL. Informatie over deze excursies kan je bekomen bij Dries Van den Broeck, GSM 0472 57 04 28 of e-mail: dries.vandenbroeck@telenet.be

QUEST: Vereniging voor amateurpaleontologen

Maandelijke bijeenkomsten (cel algemene fossielen) gaan door elke tweede vrijdagavond van de maand vanaf 19u00 in het lokaal 110, Fort 2 in Wommelgem. Meer info: www.paleo-quest.be

dat mossen en andere vegetatie hier nog een kans krijgen. In verdraamde naaldbossen valt er nog weinig te verwachten.

Ondanks de recreatieve functie van het Prinsenspark zijn er weinig problemen met overbetreding in het bos. De paden zijn breed, goed aangelegd en vaak afgescheiden van het bos door een greppel zodat de meeste recreanten uit het bos te blijven.

Inventarisatie macrofungi

Methode

Er bestaat geen gestandaardiseerde inventarisatiemethode voor zwammen. In principe komt het erop neer dat het gebied zo nauwkeurig mogelijk moet worden uitgekamd. Elke vierkante meter moet worden onderzocht. Dit impliceert dat een volledige inventarisatie praktisch onmogelijk is (en in Vlaanderen ook nog nergens gebeurde). Een bijkomend obstakel is het feit dat zwammenonderzoek zich beperkt tot het onderzoek van vruchtlichamen, die slechts periodiek en enkel bij gunstige weersomstandigheden verschijnen. Meerdere bezoeken zijn dus noodzakelijk om een beeld te krijgen van de mycoflora van een gebied. Het Prinsenspark werd veelvuldig bezocht voor het inventariseren van paddenstoelen door de AMK (voorheen de KAMK of Koninklijke Antwerpse Mycologische Kring) en ZWAM (Zelfstandige Werkgroep voor Amateurmycologen). De oudste waarnemingen waarover we beschikken dateren van 1979. Volgens de verzamelde gegevens werd het gebied reeds 53 keer bezocht. Meestal werd het deel van het park dat dicht bij de parking gelegen is geïnventariseerd. Aan de achterste vijver die na een eerste verkenning reeds zeer interessant blijkt, werd voordien nooit gekeken. In de toekomst zal dit stuk zeker nog door mycologen bezocht worden en het staat vast dat hier nog bijzondere vondsten zullen gedaan worden. In het kader van de opdracht werd het park vijf keer bezocht in het najaar van 2008 (eind augustus – half november). Het bleek onmogelijk om de potentieel interessante sites die werden geselecteerd in één dag te bekijken. Van de gekende taxa werd enkel de aan- of afwezigheid genoteerd per habitatype. Ongekende en moeilijke taxa werden ingezameld en achteraf gedetermineerd op basis van de microscopische kenmerken. Van een aantal soorten wordt herbariummateriaal bewaard in het persoonlijk herbarium van Roosmarijn Steeman.

Algemene soortenlijst

In totaal werden met 53 bezoeken 2709 waarnemingen verzameld en 617 soorten waargenomen in het domein. Van 1979 tot en met 2007 werden 2203 waarnemingen (511 soorten) verzameld op 46 excursies en in 2008 werden 504 waarnemingen (314 soorten) verzameld op 5 excursies. Er is slechts één waarneming bekend uit 1979, de bittere stekelzwam, een soort die sindsdien nergens meer in Vlaanderen werd waargenomen. Op de voorlopige Rode Lijst voor Vlaanderen (Walley & Verbeken, 1999) worden soorten als uitgestorven beschouwd, indien ze sinds 1980 niet meer werden gezien in Vlaanderen. Bovendien werd in het Prinsenspark een nieuwe soort voor de wetenschap beschreven: streepsteelfranjehoed – *Psathyrella imleriana* (Volders, 1996).

In 2008 werden 314 soorten waargenomen, waarvan er 66 nieuw waren voor het park. Het is opvallend dat er veel naar slijmzwammen werd gekeken in het park. Slijmzwammen zijn in

feite geen “echte” zwammen, maar ze worden doorgaans door mycologen bestudeerd en belanden op die manier steeds tussen de zwammen in de lijst. De myxomycetenspecialiste van AMK en een groep specialisten (die hier eenmalig een uitstap hadden in 2002) leverden hier een bijdrage van maar liefst 42 soorten. Dit is veel, als je weet dat er uit Vlaanderen maar 198 soorten bekend zijn. Wat betekent dat 21% van de Vlaamse myxo's werd waargenomen in het Prinsenspark.

Dataset 2008

Gelukkig bleek 2008 een uitstekend paddenstoelenjaar. Door de grote hoeveelheid neerslag eind augustus bleek het reeds de moeite om op 23 augustus een kijkje te nemen in het park. Dit eerste bezoek gaf reeds 60 soorten aan de grote vijver en 15 soorten aan de kleine vijver en het ontgonnen heideterrein. Bij een tweede bezoek op 15 september ging de aandacht naar de dreven, het beukenstuk, de sparrenaanplant en de achterste vijver met els en populier. Die dag werden in totaal 123 soorten waargenomen. Op 10 oktober werden de grote vijver, het heideterrein en de dreven terug bekeken, wat een totaal van 122 soorten gaf. Op 27 oktober werd het traject van 15 september herhaald, wat 123 soorten opleverde. Opvallend was dat in de dreef waar in september amper iets stond, deze keer veel te vinden was en vice versa. Het laatste bezoek gebeurde samen met de AMK (Antwerpse Mycologische Kring) en beperkte zich tot de grote vijver en het beukenstuk. Ondanks dat het al 15 november was, leverde deze excursie met 17 aanwezigen nog 152 soorten op.

Bijzondere soorten per habitatype

a) Mosrijk talud langs de grote vijver met zomereik, Amerikaanse eik, berk, tamme kastanje en linde

Langs de vijver werden in 2008 in totaal 97 soorten waargenomen. Hiervan leven 57% als symbiont, 37% als saprofyt, 1% als parasiet en 3% leeft in associatie met mossen. De saprofyten kunnen we opdelen in 17 houtsaprofyten en 18 terrestrische saprofyten, één saprofyt op sparrenkegels en één saprofyt op bolsters van tamme kastanje. Normaal gezien nemen de symbionten slechts 30% in van het aantal soorten. Dit hoge aantal is te wijten aan het feit dat de schrale bemoste taluds (figuur 2a) bijzonder interessant zijn voor symbionten. De hanenkam (*Cantharellus cibarius*) (figuur 2b) was vroeger een algemene soort in de Kempen, maar is sinds 1970 sterk achteruitgegaan.

Figuur 2a: Met mos begroeid talud met Amerikaanse eik langs de grote vijver.

Figuur 2b: Gewone hanenkam, massaal te vinden op het mosrijke talud langs de grote vijver in het Prinsenvpark

Op het talud was deze massaal te vinden. De belangrijkste soorten aan de grote vijver zijn maar liefst vijf soorten stekelzwammen die op het talud groeien, hier als symbiont van Amerikaanse eik. Tengere stekelzwam (*Phellodon confluens*), gezonde stekelzwam (*Hydnellum concrescens*), fluwelige stekelzwam (*Hydnellum spongiosipes*), blauwvoetstekelzwam (*Sarcodon scabrosus*) (figuur 3) en avondroodstekelzwam (*Sarcodon jodeides*) zijn zeldzame soorten in Vlaanderen en Nederland, maar ook in de rest van Europa.

Figuur 3: Blauwvoetstekelzwam, ernstig bedreigd in Vlaanderen

Ze worden tegenwoordig enkel nog in dreven waargenomen en gaan een symbiose aan met zomereik, Amerikaanse eik of beuk. Allen zijn ze bedreigd door verzuring en vermeting, hun voorkeur gaat uit naar voedselarme, humusarme zandgrond. Hoewel Amerikaanse eik in bossen een negatief effect heeft op de mycoflora door het verzurende traag afbreekbare strooisel, zijn het uitstekende laanbomen voor symbionten. In dreven is het negatieve effect van strooiselophoping nihil, daar de bladeren weggeblazen worden door de wind. Indien alle Amerikaanse eiken langs de vijver gekapt wordt, zullen deze zeldzame stekelzwammen verdwijnen. Tamme kastanje is een boom die geen symbiose aangaat en veel slecht verterend strooisel vormt. Het zou de stekelzwammen en andere mycorrhizavormers ten goede komen indien tamme kastanje hier verwijderd wordt. De 'kwetsbare' zwartbruine vezelkop (*Inocybe furfurea*) vormt langs de vijver mycorrhiza met berk. Antracietrussula (*Russula anthracina*) en amandetrussula (*Russula laurocerasi*) zijn beide bedreigde soorten die langs de vijver mycorrhiza vormen met

linde. Het is bekend dat in dreven met linde vaak nog zeldzame symbionten te vinden zijn.

b) Aanplant beuk met groot dood hout

Het beukenstuk is één van de best bekeken percelen. In totaal werden hier 480 soorten waargenomen, waarvan 23 nieuwe in 2008. Nemen we het totale aantal soorten in beschouwing dan komen we aan 27% symbionten, 70% saprofyten, 3% parasieten en 4% met mos geassocieerde soorten. Van de saprofyten zijn er 39% houtsaprofyten, 29% terrestrische saprofyten, 1% coprofiele (mestbewonende) saprofyten en 1% leeft saprofytisch op kruidachtige delen van planten en bomen.

Vanaf 1998 neemt het aandeel symbionten maar 25% meer in beslag, het aandeel van de saprofyten stijgt tot 75%, terwijl de rest gelijk blijft. De dalende trend van de symbionten is eigen aan de veroudering van een bos. De dikke strooisellaag die blijft liggen hindert veel symbionten om nog vruchtlichamen te vormen. Op de bemoste taluds langs de kant van de gracht krijgen mycorrhizasymbionten nog een kans en zijn heel wat met mos geassocieerde soorten te vinden. Gladstelige heksenboleet (*Boletus queletii*) werd hier enkel in 1999 waargenomen bij beuk en is "bedreigd" door verzuring en vermeting. Spitse gordijnzwam (*Cortinarius acutus*) en bloedrode gordijnzwam (*Cortinarius sanguineus*) zijn twee zeldzame symbionten die hier enkel in 2002 werden waargenomen. Beide soorten zijn vrij goed te herkennen, vooral de tweede soort is onmiskenbaar en opvallend. In 2002 werd de trechtercantharel hier (*Craterellus tubaeformis*) éénmalig gezien, wellicht op het bemoste talud langs de gracht. Narcisamaniet (*Amanita gemmata*) werd voor het eerst waargenomen in 2008. Het is een kwetsbare soort, die voorkomt op arme, zure zandgrond. In 1982 zou hier ook gewone hanenkam gevonden zijn, maar daarna werd deze tussen de beuken niet meer gezien. Dankzij het beleid om groot dood hout te laten liggen, krijgen tal van houtzwammen hier een kans. Een grote dode beuk zorgt voor een serie opruimers, die elkaar opvolgen in de tijd als een successiereeks. Wanneer alle bomen ongeveer dezelfde leeftijd hebben is er veel minder ruimte voor biodiversiteit.

Als zeldzame saprofyten op beuk zijn bruine anijszwam (*Lentinellus cochleatus*), tijgertaaiplaat (*Lentinus tigrinus*), gewone harpoenzwam (*Hohenbuehelia atrocaerulea*), beukenfranjehoed (*Psathyrella fusca*), kleinsporige franjehoed (*Psathyrella laevisima*), witte rimpelhertenzwam (*Pluteus inquilinus*) en slijmerige blekerik (*Pholiota lenta*) het vermelden waard. De eerste werd enkel waargenomen in 1982, de tweede werd laatst waargenomen in 1991, gewone harpoenzwam in 1992, de twee franjehoeden werden laatst waargenomen in 1995 en de twee laatste werden nog waargenomen in 2006.

De kwetsbare beukenbladmycena (*Mycena fagetorum*) werd hier de jongste jaren al een paar keer waargenomen.

c) Eiken - berkendreef

Van de eiken-berkendreef die gelegen is langs een maïsakker zijn slechts enkele historische gegevens bekend. Ondanks de ongunstige ligging langs de akker, ziet de dreef er veelbelovend uit, ze is iets hoger gelegen, zodat de mest niet rechtstreeks

kan afvloeien naar de dreef. In totaal werden hier 141 soorten waargenomen, waarvan 91 soorten nieuw voor 2008. Nemen we het totale aantal soorten in beschouwing dan komen we aan 50% symbionten, 43% saprofyten, 6% parasieten en 1% met mos geassocieerde soorten. Het aandeel van de symbionten is in een dreef hoger dan in bosgebieden omdat het strooisel er minder blijft liggen. Toch werden nog 26% houtsaprofyten waargenomen. Een deel hiervan is te wijten aan de houtsnippers die op de berm van de dreef werden verspreid. Algemene houtsnippersoorten zoals hazenpootje (*Coprinus lagopus*) en bundelfranjehoed (*Psathyrella multipedata*) profiteren hiervan maar voor symbionten is deze maatregel nefast. Houtsnippers kunnen beter verspreid worden op wandelpaden. Ze zorgen bovendien voor een gemakkelijker begaanbaar pad tijdens nattere periodes. In het verleden werden hier geen zeldzame symbionten waargenomen, maar in 2008 werden hier mooie ontdekkingen gedaan: gewone hanenkam (*Cantharellus cibarius*), avondroodstekelzwam (*Sarcodon joides*), gezondeerde stekelzwam (*Hydnellum conrescens*) armbandgordijnzwam (*Cortinarius armillatus*), vergelende russula (*Russula puellaris*), eikenboleet (*Leccinum quercinum*) bruinschubbige gordijnzwam (*Cortinarius pholideus*) (figuur 4), baardige melkzwam (*Lactarius torminosus*), roodgrijze melkzwam (*Lactarius vietus*) en stekelige hertentruffel (*Elaphomyces muricatus*) staan allemaal op de Rode Lijst.

De stekelige hertentruffel die ondergronds groeit werd gevonden dankzij de vaak op deze truffels voorkomende parasiet: zwarte truffelknotszwam (*Cordyceps ophioglossoides*).

Al deze soorten zijn kenmerkend voor voedselarme, zandige bodems, met een dunne strooisellaag.

Figuur 4: Bruinschubbige gordijnzwam, een bedreigde symbiont van berk

Figuur 5: Vroege leemhoed, een typische houtsnippersoort die toeneemt door gebruik van houtsnippers in tuinen en parken

d) Populieren – berken - eikendreef

Ook hier werden vóór 2008 weinig zwammen genoteerd. In 1992 werd de 'kwetsbare' populieriridderzwam (*Tricholoma populinum*) éénmalig waargenomen. In 2008 werden in de dreef 70 soorten gezien, waarvan 33 symbionten (48%), 14 houtsaprofyten (20%), 20 terrestrische saprofyten (29%), één saprofyt op eikeldopjes, één soort die geassocieerd is met mos en één parasiet (op eikenbladeren).

De populieren-berkendreef is iets ruiger daar bladeren van populier erg veel stikstof bevatten en voor een sterke aanrijking van de bodem zorgen. Toch werden hier een aantal zeldzame symbionten waargenomen: echte hanenkam (*Cantharellus cibarius*), populierenmelkzwam (*Lactarius controversus*), vergelende russula (*Russula puellaris*) en bonte berkenrussula (*Russula versicolor*). Deze laatste is een typische berkenbegeleider.

Populierenmelkzwam is een vrij grote, spectaculaire melkzwam die vrij zeldzaam is in Vlaanderen. Toch moeten de plannen voor het kappen van populier in deze dreef hier niet voor gewijzigd worden want deze soort werd ook nog rond de achterste vijver waargenomen. Wel moet er voor gezorgd worden dat bij het verwijderen van de populieren de bodemverstoring minimaal is, zodanig dat andere symbionten niet verstoord worden. Houtresten moeten verwijderd worden of liefst zoveel mogelijk op het pad verspreid worden.

e) Heideterrein met eik en berk

Het recent ontgonnen heideterrein, waar verspreid nog eik en berk groeit, leverde onverwacht toch al wat interessante soorten op. Heidesatijnzwam (*Entoloma fernandae*) (figuur 6) groeide er massaal. Ook schubbige fopzwam (*Laccaria proxima*) (figuur 7) en groot mosklokje (*Galerina clavata*) zijn typische soorten voor dit soort heischraal terreinen met veel mos.

Figuur 6: Heidesatijnzwam is een kenmerkende soort voor droge heide

Figuur 7: Schubbige fopzwam tussen mos op heischraal terrein

In totaal werden hier slechts 12 soorten waargenomen waarvan twee met mos geassocieerde soorten en vijf symbionten. Hier en daar een boom laten staan in dit heidelandschap zorgt voor veel symbionten, die gemakkelijker stand houden op deze strooiselarme bodem. Rond de vijver die naast de kapvlakte ligt waren symbionten in grote aantallen te vinden. Ook hier werd bij berk de 'kwetsbare' bonte berkenrussula (*Russula versicolor*) waargenomen.

f) Aanplant lork met mosrijke ondergrond en aanplant lork met dikke strooisellaag, verruiging en verbraming

Wat betreft de algemene natuurwaarde is een aanplant van lork weinig interessant. Maar er zijn wel een paar typische symbionten die enkel bij lork voorkomen. Gele ringboleet (*Suillus grevillei*) is bijna overal waar lork groeit te vinden en is dus vrij algemeen in Vlaanderen. De soort werd hier in 2008 niet gezien omdat er weinig aandacht werd geschonken aan de lorkenstukken, maar in 2007 werd ze hier nog waargenomen. Holsteelboleet (*Suillus cavipes*) is een 'kwetsbare' soort die hier voor het laatst in 1993 werd gezien en vrij zeldzaam is in Vlaanderen. De nattere, lager gelegen percelen, waar nog veel mos voorkwam, waren nog vrij interessant voor mosgeassocieerde soorten en symbionten.

In 2008 werden hier een tiental exemplaren gevonden van de 'kwetsbare' bittere boleet (*Tylopilus felleus*) (figuur 8), de soort werd in het verleden (1996) éénmalig waargenomen in het park. In 1997 zou hier de 'bedreigde' blauwe satijnzwam (*Entoloma nitidum*) zijn waargenomen. De bruine zandpadvezelkop (*Inocybe subcarpta*) (figuur 9) is nog zeldzamer, staat op de Rode Lijst van Nederland als 'bedreigd' en werd hier voor het eerst waargenomen in 2008.

Figuur 8: Bittere boleet, een kwetsbare soort die voorkomt bij zowel loof- als naaldbomen op zure, schrale bodem

Figuur 9: De zeer zeldzame bruine zandpadvezelkop werd voor het eerst waargenomen in het Prinsenvpark in 2008

g) Aanplant spar en grove den

De omvorming van dennenaanplanten naar heide is een algemene tendens in de Kempen. Mycologen zijn daar niet altijd even gelukkig mee, want den is hier wel degelijk ingeburgerd en een heel aantal soorten die gebonden zijn aan den gaan achteruit en staan zelfs op de Rode Lijst. In het Prinsenvpark werd vooral langs de rand van het bos (daar waar een strook gemaaid wordt, langs de paden) interessante soorten gevonden. Zo zijn dennenslijmkop (*Hygrophorus hypothecus*), appelrussula (*Russula paludosa*) en glanzende ridderzwam (*Tricholoma portentosum*) drie Rode lijstsymbionten van den. De twee eerste werden hier in 2008 nog teruggevonden. Daarnaast zijn er ook een heel aantal saprophyten die specifiek op hout van Den voorkomen. In 2001 werd de 'kwetsbare' dennenharszwam (*Phlebiopsis gigantea*) waargenomen. Maar ook van naaldenstrooisel zijn kenmerkende saprophyten bekend die zeldzamer zijn geworden: goudrandmycena (*Mycena aurantiomarginata*) staat op de Rode Lijst van Nederland

als 'ernstig bedreigd' en blauwvlekkende rouwridderzwam (*Lyophyllum leucophaeatum*) als 'bedreigde'. Tussen het mos werd het 'kwetsbare' naaldbosmosklokje (*Galerina sideroides*) terug gevonden. De 'gevoelige' dennensatijnzwam (*Entoloma cetratum*) is hier sinds 1994 niet meer gezien. Bij het dunnen in naaldbos moet gezorgd worden voor een minimale bodemverstoring en zo weinig mogelijk doorlating van licht zodat bramen niet teveel kans krijgen. Fijnspar heeft in Vlaanderen, op zure zandgrond, maar weinig natuurwaarde. Door het naaldenstrooisel wordt de bodem nog zuurder en is nauwelijks nog ondergroei mogelijk. De in Vlaanderen 'met uitsterven bedreigde' sparrenstinktaailing (*Marasmiellus perforans*) werd hier waargenomen. Hoewel deze soort in Wallonië zeer algemeen is, staat ze in Vlaanderen op de Rode Lijst. In Wallonië hebben de aanplanten van spar op minder zure bodems vaak een mosrijke ondergrond en een rijke mycoflora.

h) Elzen - populierenstuk aan de achterste vijver

Het pad langs de achterste vijver is lager gelegen en natter. Er zijn dan ook voornamelijk populieren en elzen aangeplant. Soorten als bleke elzenzompzwam (*Alnicola escharoides*) en gestreepte elzenzompzwam (*Alnicola striatula*) zijn enkel hier te vinden. Spitse gordijnzwam (*Cortinarius acutus*) is een 'bedreigde' symbiont die zelden wordt gezien in Vlaanderen. Deze soort is één van de weinigen die vrij goed herkenbaar is uit de groep van de Telamonia's of gordelsteelgordijnzwammen. Specialisten kunnen hier mogelijk nog meer Telamonia's op naam brengen of zelfs een nieuwe soort beschrijven. Ook populierenmelkzwam (*Lactarius controversus*) werd hier in grote getale aangetroffen. Nieuw hier voor het park in 2008 was donsvoetbundelzwam (*Pholiota oedipus*), een typische saprofyt op blad van populier, die tegenwoordig op de Rode Lijst van Nederland staat als 'kwetsbaar'.

i) Dreef met gemaaide bosrand en grachten

Het is opvallend dat in de dreef aan de ingang van het park allerlei zeldzaamheden werden waargenomen. Enerzijds is dit te wijten aan het feit dat hier het meest wordt gekeken, maar anderzijds is dit ook het gevolg van het feit dat de randen regelmatig gemaaid worden. Mogelijks is ook de aanrijking van de bodem met kalk van de kiezels die op het pad liggen de oorzaak van deze specialiteiten. Donkere pronkridders (*Calocybe obscurissima*) is een kenmerkende saprofyt voor naaldbomen op kalkrijke bodem, deze soort werd hier in 2007 waargenomen. Kleine beurszwam (*Volvariella pusilla*) werd hier op de rand van de gracht gezien in 2006. Het 'kwetsbare' verkleurzwammetje (*Melanophyllum haematospermum*) was hier nieuw in 2008.

Besluit

Het Prinsenvpark is zeer waardevol voor paddenstoelen. De grote diversiteit aan habitattypes enerzijds en het gevoerde beheer waarbij rekening gehouden wordt met diverse soortgroepen zijn hiervoor verantwoordelijk. Het feit dat een kwetsbaar deel wordt afgesloten voor publiek in een park met

als hoofdfunctie recreatie is vrij uniek in Vlaanderen. Bij het kappen van exoten moeten keuzes gemaakt worden waarbij de mycoflora vaak het onderspit moet delven. Maar de belofte werd gemaakt om waar het kan hier rekening mee te houden. Het feit dat deze studie werd aangevraagd, is reeds een belangrijke stap om in de toekomst meer aandacht te schenken aan de achteruitgang van onze mycoflora, die in de herfst klein en groot kan bekoren.

Dankwoord

Met dank aan: de parkwachters Jan Cortens en Tom Huysmans voor de hulp bij de inventarisaties, Wim Veraghtert voor de hulp bij de determinaties, KVMV voor de gegevens van de jaarlijkse excursies, Emile Vandeven voor aanlevering van de gegevens uit FUNBEL.

De volledige studie 'Steeman R., 2009. Beheeradvies op basis van de waargenomen macrofungi in het provinciaal domein "Prinsenspark" te Retie. Rapport Natuurpunt Studie 2009/4, Mechelen, België.' is te raadplegen op de ANKONA-website (www.ankona.be) onder de rubriek: 'provinciale groendomeinen' > 'Prinsenspark'

Literatuur

- Arnolds E., Kuyper Th. W., Noordeloos, M. E., 1995: Overzicht van de paddestoelen in Nederland. Wijster: Nederlandse Mycologische Vereniging, 879 p.

- Arnolds E., Veerkamp M., 2008: Basisrapport Rode Lijst Paddenstoelen. Nederlandse Mycologische Vereniging, Utrecht.
- Keizer P. J., 2003: Paddenstoelvriendelijk natuurbeheer. KNNV, Utrecht. 88 p. ill.
- Kuyper Th. W., 1994: Paddenstoelen en natuurbeheer. WM KNNV 212, Stichting uitgeverij KNNV, Utrecht.
- Lenaerts L., Vanderlinden H. & Vangrinsven J., 2004: Atlas paddestoelen in Limburg. Verspreiding en ecologie. Determinatiegids. Genk, LIKONA, 570 p.
- Steeman R., 2009: Beheeradvies op basis van de waargenomen macrofungi in het provinciaal domein "Prinsenspark" te Retie. Rapport Natuurpunt Studie 2009/4, Mechelen, België. 34 p.
- Steeman R., Monnens J., Langendries R., Walley R., Buelens G. & De Pauw S., 2006: Paddenstoelen in de regio Leuven 1981-2004. Verspreiding en ecologie. Natuurpunt Studie.
- Veerkamp M., 1998: Paddenstoelen van brandplekken sterk achteruitgegaan. *De Levende Natuur* 99(2): 62-66
- Walley R. & Vandeven E. (Red), 2006: Standaardlijst van Basidiomycota en Myxomycota van Vlaanderen en het Brussels Gewest. Ministerie van de Vlaamse Overheid, Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Rapport INBO.R.2006.27, 144 p.
- Walley R. & Verbeken A., 2000: Een gedocumenteerde Rode Lijst van enkele groepen paddestoelen (macrofungi) van Vlaanderen. Meded. Inst. Natuurbehoud 7, i-x, 1-84.

Nachtvlinderwaarnemingen in het Prinsenspark

Jan Cortens en Tom Huysmans, domeinwachters van het Prinsenspark, Kastelsedijk 5, 2470 Retie, e-mail: info@groenkempem.be

Van vleermuizen tot nachtvlinders ...

Sinds een 5-tal jaren worden er in het Prinsenspark nachtexcursies voor de parkbezoekers georganiseerd. Oorspronkelijk ging de aandacht vooral uit naar vleermuizen en werden de excursies begeleid door Kris Boeckx van de Vleermuizenwerkgroep van Natuurpunt. Gaandeweg werden ook nachtvlinders

Figuur 1: Nachtvlindervall © Vermandel (www.vermandel.com)

en zoogdieren (vooral muizen) bij deze nachtexcursies betrokken. Voor de muizen werden life-traps opgesteld. Voor nachtvlinders gebruiken we nachtvlindervallen en smeersels op bomen. Een nachtvlindervall is een kist met bovenaan een kwiklamp die de nachtvlinders aantrekt (figuur 1).

De nachtvlinders vallen via schuine wanden in plexiglas

in de val. Het smeersel bestaat uit een mengsel van wijn, appelcompote, confituur en honing. Nachtvlinders worden aangetrokken door de zoete geur van dit mengsel. Voor de determinatie van de nachtvlinders wordt beroep gedaan op het boek 'Nachtvlinders: veldgids met alle in Nederland en België voorkomende soorten' (Waring P. et al., 2006). Na determinatie worden de nachtvlinders terug vrijgelaten. De parkwachters die de nachtexcursies begeleiden volgden een cursus over nachtvlinders bij Natuurpunt. Gedurende één jaar (2009) werden er op regelmatige tijdstippen door de domeinwachters nachtvlinders gevangen.

Registreren van de waarnemingen

Sinds 2009 worden de waargenomen nachtvlinderssoorten geregistreerd op de website www.waarnemingen.be. Deze website wordt beheerd door Natuurpunt Studie vzw. Hierop kunnen mensen die een dier- of plantensoort waarnemen de plaats, tijdstip en soort doorgeven waardoor dit direct op het web komt. Waarnemingen.be wil gebruikers inzicht verschaffen in de natuurrijkdom van België. Op één jaar tijd werden 122 soorten nachtvlinders waargenomen, waaronder 3 zeldzaamheden namelijk purpermotje (*Pyrausta nivalis*) (figuur 2), eikenwespvlinder (*Synanthedon vespiformis*) (figuur 3) en tweestreepgrasuil (*Mythimna turca*) (figuur 4).

Figuur 2: Purpermotje
(*Pyrausta purpuralis*)
© Provincie Antwerpen

Figuur 3: Eikenwespvlinder
(*Synanthedon vespiformis*)
© Provincie Antwerpen

Figuur 4: Tweestreepgrasuil
(*Mythimna turca*) © Provincie Antwerpen

Figuur 5: Groot avondrood
(*Deilephila elpenor*)
© Provincie Antwerpen

De spectaculairste soorten om te tonen aan de bezoekers tijdens onze nachtexcursies waren de fenomenale pijlstaarten: groot avondrood (*Deilephila elpenor*) (figuur 5), populierenpijlstaart (10 cm!) (*Laothoe populi*), pauwoogpijlstaart (*Smerinthus ocellata*) en dennenpijlstaart (*Sphinx pinastri*).

Een bijzondere vangst was die van de eikenwespvlinder (*Synanthedon vespiformis*) op 24/5/09 door wachter Tom Huysmans. Wespvlinders zijn niet te vangen met de nachtvlinderval (zij vliegen overdag) en evenmin met smeersel. Deze soorten worden gelokt met de geur van feromonen (sekslokstoffen) en dan met een vlindernet gevangen. Het vangen bleek wel een job waar men het nodige geduld voor moet opbrengen.

Tot hiertoe werden alle nachtvlinders (uitgezonderd eikenwespvlinder) gevangen in de buurt van het dienstgebouw om de eenvoudige reden dat de stroomvoorziening van de nachtvlinderval moest gebeuren met verlengkabels. Vanaf dit jaar (2010) kunnen wij echter beschikken over een geluidsarme, milieuvriendelijke en draagbare stroomgenerator die de nachtvlindervangst heel wat mobieler maakt. Hierdoor kunnen wij nu verschillende biotopen in het park gaan inventariseren. Benieuwd wat dat gaat geven!

Bedoeling van het bestuderen van nachtvlinders is deze bijzondere insectengroep onder de aandacht te brengen van het grote publiek. Nachtvlinders zijn zeer verweven met hun omgeving en kunnen gelden als indicatoren wanneer er wat mis is met het milieu. Zo lijken steeds meer nachtvlinders uit het zuiden naar onze noordelijke regio op te schuiven door de klimaatopwarming.

Op vrijdag 3 september om 21u00 organiseren de Provinciale Groendomeinen regio Kempen een nachtvlinderavond in het Prinsenspark (Kastelsedijk 5 te Retie). De bomen zullen zijn ingesmeerd en de nachtvlindervallen aangestoken. Je bent alvast van harte welkom!

Literatuur

- Waring P., Townsend M., Lewington R., Groenendijk M., Van der Meulen J. en Groenendijk D., 2006: Nachtvlinders: veldgids met alle in Nederland en België voorkomende soorten. Tirion Uitgevers, Baarn, 415 p.

Tellingen (oktober-maart) van overwinterende watervogels in het Prinsenspark

Luc Damen, Vogelwerkgroep Natuurpunt Geel-Meerhout, Kanunnikenblok 11, 2440 Geel, e-mail: luc.damen@telenet.be

Van oktober tot en met maart worden in het Prinsenspark een keer per maand de overwinterende watervogels geteld. Dit gebeurt door de leden van de Vogelwerkgroep van Natuurpunt Geel-Meerhout onder leiding van Eric Peetermans. Sinds 1979/80 worden dergelijke tellingen systematisch in heel Vlaanderen georganiseerd. Met de tellingen wil men een inzicht krijgen in de aantallen, de trends en de verspreiding van watervogels die in de winter of tijdens de trekperiode in de wetlands in Vlaanderen verblijven. Bij elke telling gaan vrijwilligers op pad om zoveel mogelijk gebieden, die van belang zijn voor watervogels te bezoeken.

Coördinatie door het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek

De coördinatie van de tellingen en het beheer van de gegevensbank is sinds 1986 in handen van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek (INBO, www.inbo.be). Het INBO is een wetenschappelijke instelling van de Vlaamse overheid en situeert zich binnen het beleidsdomein Leefmilieu, Natuur en Energie. Het INBO maakt deel uit van nationale en Europese onderzoeksnetwerken. Een van de zes jaarlijkse tellingen van watervogels kadert in de "International Waterfowl Census". Aan deze internationale telling wordt sinds 1967 in Vlaanderen meegewerkt. Ze wordt gecoördineerd door Wetlands International en vormt een belangrijke basis voor de bescherming van waterrijke gebieden onder de Ramsar-Convention en de Europese Vogelrichtlijn.

Figuur 1: Kuiifeend © Rik Verborgt, lid van de Vogelwerkgroep Natuurpunt Geel-Meerhout

Figuur 2: Futen © Rik Verborgt

Gertryvijver

(Zie kaartje 'Plattegrond van het provinciaal groendomein Prinsenspark', blz. 18)

Tegenwoordig worden er niet alleen op de Gertryvijver, de grote vijver die centraal in het Prinsenspark ligt, vogels geteld. Ook de Kattesteertvijver en de Kleine Hooibeekvijver (ook wel Kievitvijver genoemd) worden gecontroleerd. Deze kleinere vijvers liggen in het zuidwestelijke deel van het Prinsenspark. Voor dit artikel is alleen gebruik gemaakt van de telresultaten voor de Gertryvijver omdat die teruggaan tot de winter van 1993/1994. Het principe van het tellen van watervogels is eigenlijk heel eenvoudig: noteer voor elke watervogel het aantal exemplaren dat men in een gebied zoals de Gertryvijver waarneemt. Veel heeft men daar niet voor nodig: een goede verrekijker en de kennis van de watervogels die in onze regio voorkomen, volstaan. De meeste amateurornithologen beschikken vandaag ook over een telescoop, wat het tellen natuurlijk vergemakkelijkt en de resultaten accurater maakt. De telresultaten kunnen sterk beïnvloed worden door de weersomstandigheden. Op een donkere, mistige zondagochtend is de kans reëel dat men zelfs met een telescoop de overkant van de Gertryvijver niet ziet. En

ook langdurige vorst kan de tellers parten spelen. Zo bleef dit jaar de watervogeltelling van 14 februari letterlijk in het ijs steken. Alle plassen waren immers dichtgevroren. Voor trends en conclusies moeten de resultaten dan ook op langere termijn bekeken worden.

Op de lijst met watervogels die op de Gertryvijver geteld werden, staan 38 verschillende soorten: eenden, ganzen, meeuwen, reigers en steltlopers. Bij de eenden zijn de standvogels uiteraard het best vertegenwoordigd, zowel naar het aantal keren dat ze waargenomen worden als naar aantallen. Wilde eend, kuifeend (figuur 1), tafeleend, fuut (figuur 2), meerkoet, slobeend, dodaars, aalscholver (figuur 3), waterhoen,... zijn elke winter en bijna elke telling van de partij.

Absolute recordhouder is, niet verwonderlijk, de wilde eend met meer dan 21.000 exemplaren geteld op zestien winters. Smienten horen niet thuis op het lijstje met de vaste klanten. Er worden er bijna elk jaar geteld op de Gertryvijver maar soms geven ze eens een jaartje verstek. Naast de standvogels zijn er ook de echte overwinteraars; vogels die broeden in het hoge noorden en hier de winter doorbrengen. Zo is het elk jaar uitkijken naar de komst van de eerste grote zaagbekken (figuur 4).

Figuur 3: Aalscholver © Provincie Antwerpen, Resi Pansaerts

Figuur 4: Grote zaagbek © Rik Verborgt

Grote zaagbekken, brikduikers en eenden

De grote zaagbek (*Mergus merganser*) wordt tot de duikeenden gerekend, heeft een lang en slank lichaam en is groter (58-66 cm) dan een wilde eend. Ze broeden in het hoge noorden en komen hier overwinteren. Het zijn schitterende vogels. Vooral het mannetje heeft een zeer mooi verenkleed: een witte borst en witte flanken met een roze tint; de rug is zwart, de kop groenzwart en de snavel en de poten zijn rood. De stuit en de staart zijn grijs. Het vrouwtje heeft een kastanjebruine kop met een duidelijk rechte kuif, een opvallende witte keelvlek, blauwgrijze bovendelen en grijze flanken. Het aantal grote zaagbekken in het Prinsenvak varieert van jaar tot jaar. Aantallen van tien tot vijftien, en meer vogels zijn geen uitzonderingen. Uitschieters waren de telresultaten van december 1994 en december 1998. Toen zaten er niet minder dan 23 exemplaren.

De waarneming van een brilduiker (*Bucephala clangula*) op de Gertryvijver is eerder uitzonderlijk. De brilduiker is een algemene broedvogel in Scandinavië en zowel het mannetje als het wijfje hebben een mooi verenkleed. Het zijn in de winter vaste klanten op de grote wateroppervlakten van de Molse zandputten en hoewel het van daar maar even vliegen is, strijken ze zelden neer in het Prinsenvak. Op 19 februari 2007 konden de tellers er nog eens twee op hun lijstje noteren. Dat was geleden van in 2000. Toen werden er in februari (2), maart (4), oktober (1) en december (1) brilduikers waargenomen. Groot was de verrassing om op 21 maart 2010 een koppeltje brilduikers aan te treffen op de Kattesteertvijver. Ze waren allicht al op trek, want ze werden 's anderendaags niet meer gezien.

Ook bergeenden, krooneenden, pijlstaarten en waterrallen komen maar af en toe op de lijst met getelde vogels terecht. Voor waterrallen is dat niet zo vreemd; het zijn zo'n schuwe vogels dat je ze amper te zien krijgt. Je hebt nog de meeste kans als de vijver dichtgevroren is; dan durven ze wel eens een stapje in de wereld zetten op het ijs. Krooneenden zijn sowieso zeldzame waarnemingen in de regio. Bergeenden vind je net zoals brilduikers sneller op de Molse zandputten. In april 2010 werden er op de Kievitvijver wel bijna dagelijks zes bergeenden waargenomen. De kans op een broedgeval was zelfs zeer groot. Het is weeral van maart 2006 geleden dat de tellers een pijlstaart gezien hebben. Ook de andere waarnemingen van deze vogel gebeurden in de maand maart; vier in 1997 en niet minder dan twaalf in 1998.

Maand maart = scharniermaand

De maand maart is een scharniermaand voor de tellingen. Zeker als het weer meevalt, kan er half maart al veel vogeltrek zijn. De laatste telling van het seizoen biedt dan heel wat variatie in de waargenomen soorten met de laatste wintergasten die nog even twijfelen om weer naar het hoge noorden te vertrekken en de eerste vogels die uit het zuiden teruggekeerd zijn. Op en rond de plassen zijn de eerste zomergasten opnieuw van de partij: pijlstaarten en steltlopers zoals scholeksters, wulpen, grutto's (figuur 5), ... maken duidelijk dat de lente (bijna) in het land is.

Figuur 5: Grutto © Rik Verborgt

Steltlopers zijn vogels die zich aangepast hebben aan een leven in natte gebieden; moerassen, slikken, schorren, stranden, maar ook natte weilanden,... Ze eten vooral bodemdierpjes. De vorm van hun snavel is aangepast aan de prooi. Met hun lange poten (stelten) kunnen deze vogels aan de kust langer op de zandplaten blijven als het hoogwater wordt. Tot een paar jaar geleden werden er amper ganzen geteld. Sindsdien stellen we net zoals op andere plaatsen in de regio vast dat grauwe ganzen, Canadese ganzen (figuur 6) en Nijl ganzen vaste waarden worden niet alleen op de lijst van de watervogeltellingen in de winter, maar ook op de lijst met de broedvogels.

Grauwe ganzen (figuur 7) breiden hun broedgebied meer en meer uit naar het zuiden en Canadese ganzen en Nijl ganzen zijn exoten, verwilderde ganzen waarvan het aantal in Vlaanderen sterk toeneemt. Wie in de winter echt grote aantallen ganzen wil zien in onze regio, haast zich tegen valavond naar de Grote Zandput in Mol waar een paar duizend rietganzen neerstrijken om er de nacht door te brengen. De voorbije winter was het ook een slaapplek voor grote zaagbekken; er werden er soms meer dan vijftig geteld.

Figuur 6: Canadese ganzen
© Provincie Antwerpen,
Resi Pansaerts

Figuur 7: Grauwe gans
© Provincie Antwerpen,
Resi Pansaerts

Figuur 8: Blauwe reiger
© Rik Verborgt

Grote zilverreiger

En tot slot zijn er nog de reigers. De bekende blauwe reiger (figuur 8) is hier een standvogel. De grote zilverreiger (*Ardea alba*) (figuur 9) is een overwinteraar in het Prinsenspark, alleen komt hij niet uit het hoge noorden.

De grote zilverreiger is oorspronkelijk afkomstig uit Zuidoost-Europa maar heeft zich de laatste decennia meer en meer naar het westen en het noorden verspreid. In Vlaanderen is het nog geen broedvogel, waardoor ze in het voorjaar en

Figuur 9: Grote zilverreiger © Rik Verborgt

de zomer hier weinig of niet waargenomen worden. Het is een grote, slanke en volledig witte reiger, met een lange, slanke hals, zwarte poten en een gele bek. Hij is zelfs nog iets groter dan de blauwe reiger. In 1996 noteerde men voor het eerst een grote zilverreiger tijdens de vogelwaarnemingen. Ondertussen is hij elke winter van de partij in het Prinsenspark, dat ook een slaapplek is voor grote zilverreigers. In het begin van 2007 kwamen er tot negen vogels slapen in de bomen rond de Gertryvijver en kon je ook overdag verschillende exemplaren samen zien.

Op 15 mei 2007 werd er aan de Kievitvijver een uitzonderlijk late grote zilverreiger gezien. Aan de hand van de kleurringen die hij droeg, kon achterhaald worden dat de vogel op 12 mei 2001 geringd werd in Besné (Loire Atlantique) in Frankrijk. Uit andere meldingen bleek dat deze vogel vooral overwinterde in het natuurpark La Brenne (Indre). In het Prinsenspark was hij meer dan 700 km ten noorden van zijn plaats van herkomst terechtgekomen. Tot dan hadden grote zilverreigers die in hetzelfde onderzoek gevolgd werden, maximaal 512 km afgelegd. De meeste vogels gingen niet verder dan 140 km "van huis" weg. De Franse gast liet zich tot 18 mei bekijken.

Dit jaar maakte een van de grote zilverreigers weinig aanstalten om te vertrekken. Einde juni werd hij nog bijna dagelijks gezien, vooral op de Kattesteertvijver. Het is misschien maar een kwestie van tijd vooraleer de grote zilverreiger niet alleen een wintergast is in het Prinsenspark, maar ook een broedvogel. Of dat gebeurt, kun je volgen op de website www.waarnemingen.be. Elke dag posten natuurliefhebbers hun waarnemingen van vogels, planten, vlinders, zoogdieren, reptielen,... op deze website van Natuurpunt. Wil je weten wat er in het Prinsenspark gezien wordt, kies dan onder "Overzichten" voor "Gebieden" en tik er "Retie" in. In de lijst die volgt, staan verschillende gebieden in het Prinsenspark. Zeker eens doen!

Natuuronderzoek door het ringen van vogels in nestkastjes in het Prinsenspark (1977 – 2009)

Hilaire De Bont, vrijwilliger actief in het Prinsenspark, Dr. Van de Perrestraat 332, 2440 Geel, tel. 014 58 98 67.

Werkgroep 77 van het K.B.I.N.

De nestkastjes in het Prinsenspark worden geplaatst en gecontroleerd door vrijwilligers van werkgroep 77 (Nete) van het K.B.I.N. (Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen, Vautierstraat 31 te 1040 Brussel). Het Prinsenspark maakt deel uit van een tiental plaatsen in de gemeenten Geel, Kasterlee, Retie, Turnhout en Ravels waar de werkgroep al meer dan 30 jaar actief is met het verzamelen van gegevens over de aanwezige vogels door het ringen van vogels in nestkastjes en natuurlijke hopen. De ringgegevens (aantallen, ouderdom, soort, nestgrootte, ...) worden op regelmatige basis doorgestuurd naar het K.B.I.N. en worden daar verder beheerd en ter beschikking gesteld aan onderzoekers over gans de wereld. Door het merken van de vogels met genummerde ringen is het mogelijk om deze individueel te herkennen, wat het rendement van het onderzoek sterk verhoogt.

Het ringen van de vogels

De meest gebruikte vogelringen zijn vervaardigd uit een licht metaal. Ze dragen het adres van de ringcentrale en een uniek nummer. Dit vogelringensysteem, dat nu over gans de wereld algemeen gebruikt wordt, werd uitgedacht en voor het eerst toegepast in 1899 door een Deense leraar, Christian Mortensen. Het was hem vooral te doen om over de verplaatsingen en de trek van de vogels wat meer te weten te komen. Men heeft ondertussen al geleerd dat er met dit systeem nog veel meer andere gegevens kunnen worden verzameld. Het ringen van de vogels is slechts een deel van het onderzoek. Even belangrijk is het verzamelen van al de gegevens over een teruggevangen of gevonden geringde vogel. Als het een levende vogel betreft moet de ring zeer nauwkeurig worden afgelezen en samen met het adres genoteerd worden. Vindplaats, datum, soort (of een korte beschrijvingen van kleur, grootte, bek, poten, enz.)

en ouderdom worden ook genoteerd. Dit alles geeft men door aan de ringcentrale. De geringde vogel wordt zo vlug mogelijk weer in vrijheid gesteld. Gaat het over een dode vogel, dan vermeld men ook nog de doodsoorzaak. De melder van een geringde vogel ontvangt ook persoonlijk alle gegevens waarover het K.B.I.N. beschikt.

Het plaatsen van verschillende soorten nestkastjes

Het plaatsen van nestkastjes maakt het mogelijk om deze gegevens op een makkelijke manier te bekomen zonder de nestgelegenheid te beschadigen, wat niet altijd mogelijk is als de vogels broeden in natuurlijke hopen. Verder vullen deze nestkastjes de nestgelegenheid en schuilmogelijkheden aan, die door het verdwijnen van dode bomen, dorre takken en houtmijten verloren zijn gegaan. In het totaal zijn er meer dan 350 nestkasten (grote en kleine) in het Prinsenveld. Dit aantal verandert regelmatig daar we steeds bezig zijn om betere en eenvoudigere kastjes te zoeken om ze dan enkele jaren uit te testen. Van de verschillende soorten nestkastjes die in de loop der jaren werden geplaatst blijven er nu nog vier soorten over:

- kleine kastjes (mezenkastjes),
- grotere kasten met een vliegopening die toegang verschaft aan holenduiven, bosuilen en kauwen,
- nestkast voor torenvalk,
- pijpmoed voor steenuil.

De kastjes worden aan de boom bevestigd door middel van een corrosievrije draad. Het gebruik van nagels of dergelijke is immers uit den boze. Na enkele jaren kan men die dingen niet meer verwijderen zonder de boom te beschadigen en daar zij volledig in de boom groeien, verminderen zij zeer sterk de waarde en de kwaliteit van het hout. Bij elke controle kan makkelijk het nodige worden gedaan om het ingroeien van de draad in de boom te vermijden. Kastjes die aan de regen en de zon zijn blootgesteld oriënteren wij zuidoost. Kastjes opgehangen in of onder begroeiing worden niet speciaal georiënteerd.

De toegang voor een eekhoorn of grote bonte specht kan enkel voorkomen worden door de randen van de vliegopening met een metalen plaatje af te schermen. Hierdoor wordt het kappen (grote bonte specht) en het knagen (eekhoorn) verhinderd. Zonder deze ingreep kan een eekhoorn of specht de vliegopening vergroten en het eventuele broedsel roven. Bij de grote kasten worden zij voldoende afgeschrikt door de bewoners zelf.

Al 44.045 vogels geringd sinds 1977

In de voorbije 33 jaren werden er in totaal 44.045 vogels van een ring voorzien in het Prinsenveld. Van volgende soorten werden de meeste jongen geringd: koolmees (*Parus major*) (21.873), pimpelmees (*Parus caeruleus*) (16.654), bonte vliegenvanger (*Ficedula hypoleuca*) (3.460), zwarte mees (*Parus ater*) (3.065), kauw (*Corvus monedula*) (2.505), ringmus (*Passer montanus*) (1.441), boomkruiper (*Certhia brachydactyla*) (356), spreeuw (*Sturnus vulgaris*) (317), matkopmees (*Parus montanus*) (295), holenduif (*Columba oenas*) (240), boomklever (*Sitta europea*) (223), kuifmees (*Parus cristatus*) (143), bosuil (*Strix aluco*) (134), torenvalk (*Falco tinnunculus*) (128) en gekraagde roodstaart (*Phoenicurus phoenicurus*) (82).

Figuur 1: Pimpelmees © Wouter Pattyn

Het aantal broedsels van koolmees en pimpelmees (figuur 1) zijn vrij constant gebleven gedurende de verschillende jaren.

We zagen wel lichte schommelingen tussen de verschillende jaren maar deze zijn waarschijnlijk te wijten aan de weersomstandigheden. In 1988 hadden we het eerste broedsel van een bonte vliegenvanger, sindsdien merken we een continue stijging van het aantal nesten in de nestkastjes. Voor de zwarte mees is er een daling van het aantal broedsels vanaf 1997. In 2001 broedde er geen zwarte mees meer in een nestkast. De volgende jaren merkte we terug een stijging op maar tot op heden zijn het er nog steeds minder dan in 1977. Reeds vanaf het begin zagen we een stijging van het aantal broedsels van kauwen in de grote nestkasten, dit ten koste van de holenduiven.

Figuur 2: Boomklever © Wouter Pattyn

Bij de start in 1977 stelden we de vraag hoelang het zou duren voor de ringmus de meeste kasten zou bezet hebben zoals dit op alle andere plaatsen gebeurde. De eerste jaren namen jaarlijks de broedsels toe. Vanaf 1984 is er een daling opgetreden en sinds 1986 is de ringmus geen broedvogel meer in het Prinsenveld.

Voor de boomkruiper hebben we voorlopig geen geschikt model

van nestkastje, veilig tegen rovers en gemakkelijk te controleren. We hebben wel jaarlijks een of twee broedsel in een gewoon mezenkastje. Het Prinsenspark biedt voor deze vogel voldoende natuurlijke nestgelegenheden. Van het totaal aantal geringde spreeuwen werden er 118 geringd in 1980, dit was omdat we in dat jaar een reeks van speciale kasten voor spreeuwen hadden geplaatst. Deze werden in 1982 verwijderd uit het park. Tot 1994 hadden we jaarlijks 2 tot 3 broedsels van matkopmezen in de kastjes. Vanaf 1995 zijn er jaren dat ze niet meer broedden in de nestkastjes van het prinsenspark. Van de boomklever (figuur 2) ringden we vanaf 1986 elk jaar een tweetal nesten. Dit zowel in de nestkastjes als in natuurlijke hopen. De kuifmees broedde niet elk jaar in een nestkastje. Het eerste geslaagd broedsel van een bosuil noteerden we in 1985. Vermoedelijk broedde hij reeds vroeger in een natuurlijk hol. Van de torenvalk ringden we een tot twee nesten per jaar in de kasten. De gekraagde roodstaart komt slechts sporadisch voor in de kastjes. In de eerste jaren troffen we

sporadisch een vleermuis aan in onze nestkasten. Sinds enkele jaren zien we een lichte stijging, meestal zijn het enkelingen die niet altijd in hetzelfde nestkastje te vinden zijn. Ook zijn er twee kasten waar er meer dan tien vleermuizen constant in verblijven. Regelmatig vinden we in de nestkastjes ook hommels die er hun intrek hebben ingenomen. Het gaat hier onder andere over de tuinhommel (*Bombus hortorum cricetorum*). De hoornaar (*Vespa crabro*) werd het eerst in 1998 in onze nestkasten gevonden en heeft er enkele dagen in verbleven. Sindsdien vinden we ze bijna ieder jaar terug. Bij het controleren van de nestkastjes vonden we ook al abnormaal kleine eieren (*runt eggs*) terug bij een koolmees, pimpelmees en bonte vliegenvanger. Het is niet mogelijk om in één artikel al de gegevens van meer dan dertig jaar onderzoek te vermelden, meer uitgebreide resultaten en bevindingen over de vogels en de nestkastjes in het Prinsenspark worden door de werkgroep op regelmatige basis (1989, 1997, 2002, 2006) overgemaakt aan de Provincie Antwerpen.

De impact van mastjaren op knaagdieren, teken en de ziekte van Lyme

Wesley Tack¹, Maxime Madder² & Kris Verheyen¹

¹ Universiteit Gent, Laboratorium voor Bosbouw, Geraardsbergse Steenweg 267, 9090 Melle-Gontrode, e-mail: wesley.tack@ugent.be; kris.verheyen@ugent.be

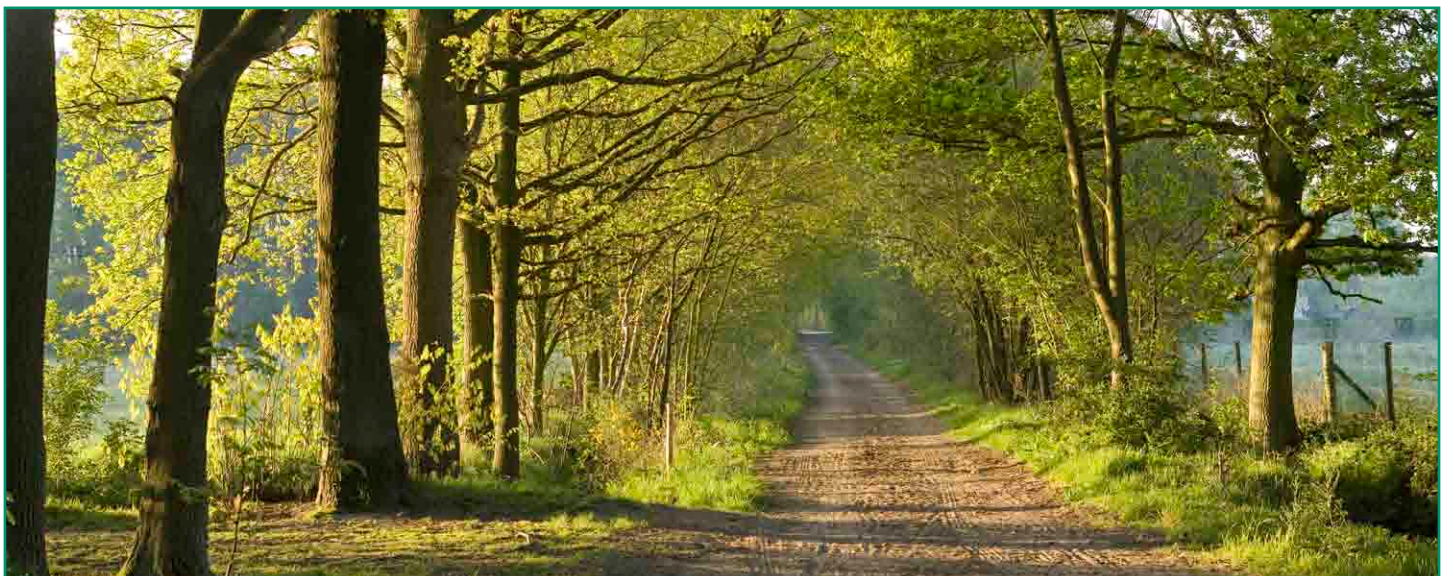
² Instituut voor Tropische Geneeskunde, Departement Diergeneeskunde, Nationalestraat 155, 2000 Antwerpen, e-mail: mmadder@itg.be

Inleiding

De provincie Antwerpen was amper twee eeuwen geleden een bosarme streek. Hier kwam verandering in tijdens de bloeiperiode van de mijnindustrie, toen grootschalige heidebebossingen plaatsvonden om de aanvoer van jonge, rechte dennenstammen te verzekeren. De steenkoolmijnen gingen dicht, maar de dennenplantages bleven. Deze uitgestrekte bosgebieden vormen nu de plaats bij uitstek voor sport en ontspanning in een groene omgeving. Het

huidige Vlaamse bosbeleid wil de ecologische en sociaalrecreatieve functies van deze gebieden versterken door het homogene dennenbos om te vormen naar een gevarieerd en natuurlijk bos. Hierbij zal het aandeel aan inheemse loofboomsoorten, zoals zomereik (*Quercus robur* L.), verhoogd worden.

Knaagdieren zullen baat hebben bij deze bosomvorming, aangezien eiken een belangrijke bron van voedsel zijn. Vooral

Figuur 1: Dreef in provinciaal groendomein Hertberg (Herselt) © Misjel Decler

na een mastjaar, wanneer er een overvloed aan voedsel is in het bos, zullen deze dieren floreren (Wolff, 1996). Helaas vormen ze een belangrijk reservoir voor tal van pathogene micro-organismen (o.a. bacteriën en virussen). Deze pathogenen leven en vermenigvuldigen zich in hun natuurlijke gastheer zonder deze al te veel schade te berokkenen, maar kunnen bij de mens een heftige immuunreactie oproepen (De Boer et al., 1993; Niklasson et al., 1995). Mastjaren hebben bijgevolg niet enkel een belangrijke impact op de knaagdierenpopulaties, maar ook op het voorkomen en de verspreiding van zoönosen (Clement et al., 2009; Ostfeld et al., 2001). Dit zijn infectieziekten die van dier op mens worden overgedragen. Zo kent iedereen Lyme-borreliose of de ziekte van Lyme, die veroorzaakt wordt door de bacterie *Borrelia burgdorferi* sensu lato. Deze ziekte wordt op de mens overgedragen via de beet van de schapenteek (*Ixodes ricinus* L.). Vooral mensen die in een bosrijke omgeving wonen of frequent in het bos komen om er te werken of te recreëren, lopen een verhoogde kans op een tekenbeet en dus ook op de ziekte van Lyme.

Figuur 2: Teken inzamelen © UGent, Wesly Tack

Meer knaagdieren na een mastjaar

Niet alle boomsoorten produceren jaarlijks even veel zaden. Bij soorten als eik en beuk bijvoorbeeld vallen de vruchten het ene jaar met karrenvrachten uit de bomen, terwijl er in andere jaren amper eikels en beukennoten te vinden zijn. Dit natuurverschijnsel, waarbij bomen periodiek meer zaad dragen dan andere jaren, noemt men een mastjaar. Er zijn verscheidene hypothesen die deze reproductieve strategie trachten te verklaren. Een populaire hypothese stelt dat het voorkomen van mastjaren een evolutionaire respons is op intense zaadpredatie (Kelly & Sork, 2002). In een goed mastjaar zouden er zodanig veel zaden geproduceerd worden dat zaadpredatoren niet alles kunnen consumeren, waardoor er toch zaden kunnen kiemen en verjonging kan plaatsvinden (Crawley & Long, 1995).

Figuur 3: (links) Rosse woelmuis geïnfecteerd door teken en (rechts) een gemarkeerde bosmuis © Diemer Vercayie

In ieder geval betekent een mastrijk jaar een plotse overvloed aan voedsel voor zaadeters zoals de bosmuis (*Apodemus sylvaticus* L.) en rosse woelmuis (*Clethrionomys glareolus* Schreber). Hierdoor loopt het voortplantingsseizoen langer door en soms wordt zelfs voortplanting tijdens de winter waargenomen (Pucek et al., 1993; Smyth, 1966). Bovendien kunnen ze een flinke vetreserve aanleggen waardoor meer dieren de winter zullen overleven. Een mastjaar resulteert bijgevolg in een hoge knaagdierenstand het jaar nadien (Jones et al., 1998; Margaletic et al., 2002; Wolff, 1996).

Teken en de ziekte van Lyme

De teek ondergaat tijdens haar leven een onvolledige gedaanteverwisseling en doorloopt hierbij vier stadia: ei, larve, nimf en adult (mannetjes en vrouwtjes). De larven en nimfen gaan op zoek naar een gastheer om zich te voeden met bloed, waarna ze vervellen tot het volgende levensstadium. Vrouwtjes zullen eveneens op zoek gaan naar een bloedmaal om vervolgens eitjes te leggen. De larven voeden zich hoofdzakelijk op kleinere knaagdieren. Algemeen voorkomende soorten als de bosmuis en de rosse woelmuis vormen hun voornaamste voedselbron. De meeste larven zullen echter verhongeren omdat ze niet tijdig een gastheer tegenkomen. Maar als er na een goed mastjaar meer knaagdieren zijn, vergroot logischerwijze de kans op een eerste bloedmaal. Wanneer deze knaagdieren besmet zijn met de *Borrelia* bacterie geraakt ook de larve besmet, en zal ze aan het einde van de zomer vervellen tot een geïnfecteerde nimf. Na een winterrust zullen de nimfen de volgende lente op zoek gaan naar een nieuwe gastheer. Ook de mens komt nu als gastheer in aanmerking. Algemeen wordt aangenomen dat nimfen de belangrijkste overbrengers zijn van besmettingen bij de mens, omdat ze veel talrijker en kleiner zijn dan adulten en dus minder snel gedetecteerd en verwijderd worden. Twee jaar na het optreden van een mastrijk jaar zou het risico op besmetting met *B. burgdorferi* bijgevolg groter zijn dan in overige jaren.

Experiment: simulatie van een mastjaar

Om een beter inzicht te verkrijgen in mastjaren en hun impact op knaagdieren, teken en de ziekte van Lyme, werd een experiment opgezet waarbij een mastjaar werd nagebootst. Het provinciaal groendomein Hertberg (gemeente Herselt, provincie Antwerpen) werd gekozen als studiegebied. In totaal werden 12 bosbestanden geselecteerd. In de winter van 2008 werden in de

helft van deze bestanden (de experimentele proefvlakken) 1.2 ton eikels uitgestrooid. In de overige bestanden werd geen voedsel toegediend. Omdat 2008 een heel slecht mastjaar was, gaf dit een duidelijk contrast tussen de controle- en de experimentele proefvlakken.

Geen knaagdieren zonder vrijwilligers!

Er werd een inventarisatie uitgevoerd in september 2008 en 2009, dus vóór en na het uitstrooien van de eikels, om de impact van de voedseltoediening op de aanwezige knaagdierenpopulatie na te gaan. Hierbij werd gebruik gemaakt van de vangst-merk-hervangst techniek. In elk bestand werden 49 vallen geplaatst die gedurende 4 opeenvolgende nachten werden opgevolgd. Uiteraard werden de zogenaamde live traps gebruikt, waarin de dieren levend werden gevangen. De dieren werden ter plaatse gedetermineerd, gemarkeerd door een stukje van de vacht weg te knippen en vervolgens terug vrijgelaten. De muizenvallen werden elke 3 uur gecontroleerd om sterfte bij de dieren te voorkomen. Vooral de (beschermd!) spitsmuizen zijn zeer stressgevoelig. Het spreekt voor zich dat het een intensief en tijdrovend werk was om alle 588 vallen gedurende 4 nachten te controleren. Daarom werd beroep gedaan op vrijwilligers, die gevonden werden via de zoogdierenwerkgroep van Natuurpunt en Jeugdbond voor Natuur en Milieu (JNM).

In totaal werden 669 individuen gevangen. Zoals verwacht werden voornamelijk rosse woelmuis (47%) en bosmuis (36%) gevangen, maar soms werden ook dwergspitsmuis (*Sorex minutus* L.) (12%) en bosspitsmuis (*S. araneus/coronatus*) (5%) in de vallen aangetroffen. In de bestanden waar geen voedsel was toegediend, bleef de populatiegrootte nagenoeg gelijk. In de bestanden waar eikels werden uitgestrooid, werd echter een verdubbeling waargenomen. Dit betekent dat de voedseltoediening een duidelijke impact had op de knaagdierenpopulatie. Daar waar eikels werden uitgestrooid, werden aanzienlijk meer dieren gevangen dan het jaar voordien.

En hoe zit het met de teek?

Het voedselexperiment in 2008 resulteerde in een hoge knaagdierenstand in de zomer van 2009. Of ook de tekenpopulatie toeneemt na een mastjaar valt nog te bezien. Om dit na te gaan wordt de tekenpopulatie bestudeerd door op regelmatige tijdstippen teken te gaan vangen. Dit gebeurt door met een wit laken door de vegetatie te wandelen. De teek denkt dat er een gastheer passeert en hecht zich vast aan de stof, waarna ze met een pincet kan verwijderd worden en bewaard in ethanol. Indien onze veronderstelling klopt dat meer larven zullen overleven door de hoge knaagdierenstand, dan zullen er meer nimfen zijn in 2010. Dit zou betekenen dat er een verband is tussen het optreden van mastjaren en de tekendensiteit, en zou ons in staat stellen om te voorspellen waar en wanneer recreanten meer risico lopen op een tekenbeet en de ziekte van Lyme.

Dankwoord

De auteurs willen alle vrijwilligers bedanken die hebben meegeholpen aan deze studie, in het bijzonder Lissa, Sanne, Geert, Ronny, Ludo, Jozef, Stephanie, Diemer, Wout, Roel en Miguel voor hun enorme inzet tijdens het veldwerk. Dank ook aan het

Agentschap voor Natuur en Bos (ANB) en aan Natuurpunt die voor de nodige administratieve en logistieke ondersteuning zorgden.

Wenst u ook mee te helpen?

Dat kan! In september 2010 zal een volgende inventarisatie plaatsvinden in domein Hertberg (Herselt) en in Averbode Bos en Heide. Kennis over knaagdieren is absoluut niet vereist, dit is immers snel aangeleerd. Meer info: Wesley Tack, e-mail: wesley.tack@ugent.be

Literatuur

- De Boer R., Hovius K.E., Nohlmans M.K. & Gray J.S., 1993: The woodmouse (*Apodemus sylvaticus*) as a reservoir of tick-transmitted spirochetes (*Borrelia burgdorferi*) in The Netherlands. *International Journal of Medical Microbiology, Virology, Parasitology and Infectious Diseases*, 279: 404-416.
- Clement J., Vercauteren J., Verstraeten W.W., Ducoffre G., Barrios J.M., Vandamme A., Maes P. & Van Ranst M., 2009: Relating increasing hantavirus incidences to the changing climate: the mast connection. *International Journal of Health Geographics*, 8: 1-11.
- Crawley M.J. & Long C.R., 1995: Alternate bearing, predator satiation and seedling recruitment in *Quercus robur* L. *Journal of Ecology*, 83: 683-696.
- Jones C.G., Ostfeld R.S., Richard M.P., Schaubert E.M. & Wolff J.O., 1998: Chain reactions linking acorns to gypsy moth outbreaks and Lyme disease risk. *Science*, 279: 1023-1026.
- Kelly D. & Sork V.L., 2002: Mast seeding in perennial plants: why, how, where? *Annual Review of Ecology and Systematics*, 33: 427-447.
- Margaletic J., Glavaš M. & Bäumler W., 2002: The development of mice and voles in an oak forest with a surplus of acorns. *Journal of Pest Science*, 75: 95-98.
- Niklasson B., Hornfeldt B., Lundkvist A., Björsten S. & LeDuc J., 1995: Temporal dynamics of Puumala virus antibody prevalence in voles and nephropathia epidemica incidence in humans. *American Journal of Tropical Medicine and Hygiene*, 53: 134-140.
- Ostfeld R.S., Schaubert E.M., Canham C.D., Keesing F., Jones C.G. & Wolff J.O., 2001: Effects of acorn production and mouse abundance on abundance and *Borrelia burgdorferi* infection prevalence of nymphal *Ixodes scapularis* ticks. *Vector Borne and Zoonotic Diseases*, 1: 55-63.
- Pucek Z., Jedrzejewski W., Jedrzejewska B. & Pucek M., 1993: Rodent population dynamics in a primeval deciduous forest (Bialowieza National Park) in relation to weather, seed crop, and predation. *Acta Theriologica*, 38: 199-232.
- Smyth M., 1966: Winter breeding in woodland mice, *Apodemus sylvaticus*, and voles, *Clethrionomys glareolus* and *Microtus agrestis*, near Oxford. *Journal of Animal Ecology*, 35: 471-485.
- Wolff J.O., 1996: Population fluctuations of mast-eating rodents are correlated with production of acorns. *Journal of Mammalogy*, 77: 850-856.

Everzwijnen in de Zuiderkempen: een probleem ... of toch niet?

John Ceunen, Domeinwachter De Hertberg (Herselt), e-mail: john.ceunen@groenkempen.provant.be

Het everzwijn (*Sus scrofa*) is een zoogdier dat behoort tot de groep van omnivoren (alleseters) alhoewel het hoofddeel van hun voedsel uit plantaardig materiaal bestaat. In onze bossen gaan zij op zoek naar allerlei vruchten, ondergrondse wortels en invertebraten. Door deze wroetactiviteiten kunnen zij een belangrijke rol spelen in de dynamica van boscossystemen, wat een positieve ecologische impact teweegbrengt.

Anderzijds kunnen everzwijnen aanzienlijke schade toebrengen aan landbouwgewassen. Dit gebeurt meestal vlak na het inzaaien of poten en in de periode dat de gewassen bijna rijp zijn.

In het de Merodegebied in de Zuiderkempen worden de laatste jaren regelmatig everzwijnen gesignaleerd. Zij foerageren tussen bos- en landbouwgebied waarbij aanzienlijke afstanden worden afgelegd. In het najaar 2009 nam het aantal klachten van schadegevallen in het gebied sterk toe, in die mate dat de wildbeheereenheid bij de overheid te rade kwam. Onder impuls van het Agentschap voor Natuur en Bos (ANB) en met de medewerking van de provincie, de gemeente Herselt, de wildbeheereenheid en de Vlaamse Landmaatschappij vond in december 2009 een gezamenlijke actie plaats ter bestrijding van de everzwijnen. Met de hulp van een vijftiental jagers en een twintigtal trakkers werd het bosgebied Hertberg en de aangrenzende jachtgebieden uitgekamd.

Tijdens de actie werden twee overlopers (dieren in hun tweede levensjaar) geschoten.

Afschot is één van de maatregelen om het aantal everzwijnen te regelen. Men kan de dieren ook vangen, wat meestal gebeurt in het kader van wetenschappelijk onderzoek. Ook kan men de dieren bijvoederen, wat mogelijk de populatie verder zal doen toenemen, maar waardoor ze zich in een kleiner leefgebied begeven zodat ze minder schade veroorzaken. Men kan ook opteren om niet in te grijpen. Het is een moeilijk te voorspellen scenario, maar vermoedelijk zal de populatie hierdoor toenemen om uiteindelijk door inteelt volledig te crashen. In meerdere Europese landen bestaan regelingen voor het betalen van door everzwijnen veroorzaakte landbouwschade door middel van overheidsmiddelen gegenereerd uit opbrengsten van de jacht. In Vlaanderen wordt de schadevergoeding geregeld tussen jachtrechthouder en schadelijder.

Meningen over het al dan niet nemen van beheermaatregelen zijn verdeeld, vast staat dat *Sus scrofa* tot onze inlandse fauna behoort.

Referentie:

Casaer J. en Van Den Berge K., 2006: Everzwijnen rond Zedelgem, West-Vlaanderen

Wikipedia (http://nl.wikipedia.org/wiki/Wild_zwijn)

Figuur 1: Het wild zwijn of everzwijn (*Sus scrofa*) © Wikipedia

In beeld of op ANTenne

In deze rubriek brengen we minder gekende natuurprojecten of natuurstudieverenigingen in de kijker. In dit zomernummer (2010/3) staan we even stil bij de plantenwerkgroepen van Natuurpunt actief in de provincie Antwerpen. Dit is ook een vervolg op het artikel dat vorig jaar reeds verscheen (2009/3) maar bij plaatsgebrek geen overzicht gaf van alle plantenwerkgroepen. Hieronder vind je de overige die nog niet aan bod zijn gekomen in ANTenne.

Ken jij een vereniging of project dat je in de kijker wil plaatsen en dat in deze rubriek nog niet aan bod is geweest? Laat het ons weten (e-mail: ankona@admin.provant.be)!

Plantenwerkgroepen actief binnen Natuurpuntafdelingen (in de provincie Antwerpen)

(vervolgartikel verschenen in ANTenne 2009/3, blz. 25):

Plantenwerkgroep *Thalictrum*

(door Jeannine Simonis)

Het werkingsgebied van deze plantenwerkgroep is Herentals, Morkhoven, Noorderwijk, Olen, Oevel, Westerlo, Zoerle-Parwijs, Herenthout, Grobbendonk, Bouwel, Vorselaar, Geel, Meerhout en Tongerlo.

Toen eind 2003 de drie afdelingen van Natuurpunt (Geel-Meerhout, Dubbelloof en Nete & Aa) het idee vormden om een gezamenlijke plantenwerkgroep op te starten werd de naam *Thalictrum* bedacht voor de werkgroep (zie kaderstuk hiernaast: historische uitleg over de naamgeving). Deze plant is nagenoeg uitgestorven en af en toe wordt *Thalictrum flavum* of kleine poelruit, door de mensen van Tongerlo ook 'snelgroeier' genaamd.

Figuur: *Thalictrum flavum* of kleine poelruit © www.soortenbank.nl

Wat schuilt achter de naam *Thalictrum*? ... Een heel historisch verhaal!

Midden 19de eeuw was het determineren van planten vooral een bezigheid van de hogere klasse, zowel geletterden als artsen en chirurgijnen. Niet zo vreemd, want uit hoofde van hun beroep zochten ze remedies in de kruidenrijkdom van de natuur. Niet alleen brachten ze planten op naam, ze verzamelden herbariummateriaal en wisselden samen met de remedies ook het herbarium uit of verkochten het aan andere botanisten.

In de provincie Antwerpen was het Constant Van Haesendonck, dorpsdokter in Tongerlo, die op het grondgebied Westerlo, Oosterlo, Geel en Herentals actief was en er de planten op naam bracht. Het publiceren van deze flora gaf hem toegang tot de elitaire plantenwerkgroep van Meise. Hij wist 6.000 à 7.000 planten te beschrijven en werd als ontdekker van onze Kempense flora beschouwd. In zijn eerste publicatie noteerde hij 1.010 planten waarvan er 210 soorten en 50 variëteiten nog nooit gecatalogeerd waren. Om praktische redenen klassificeerde hij zijn planten volgens het stelsel van Linnaeus, wat hem nogal wat kritiek opleverde van de andere botanisten. Zijn overlijden op 4 juli 1881 ging haast ongemerkt voorbij. In het Bulletin werd zijn dood vermeld samen met die van drie andere personen. Dat hij jarenlang in het bestuur had gezeteld, dat hij stichtend lid was en gepubliceerd had in het tijdschrift, er werd geen gewag van gemaakt. Zijn kleindochter beseftte de waarde niet van het reusachtig herbarium, dat Van Haesendonck naliet. Ze schonk de ene helft aan het pensioonaat van de Franciscanessen te Herentals, waar haar dochter studeerde, en de andere helft aan het College, waar haar zoon de humaniora volgde. Dit deel van het herbarium bestond uit ongeveer 200 mappen en kwam terecht in de kasten van het 'Museum' van het Herentals college. Wegens plaatsgebrek verhuisde het herbarium naar de zolder en bleef er jaren op een hoop in het stof liggen en werd vergeten. In juli 1991 (Steven Heylen) werd het mysterieuze herbarium terug van de zolder gehaald en enig opzoekingswerk bracht aan het licht dat de eigenaar Constant Van Haesendonck was die het een en ander over plantkunde had geschreven. In 1992 werd het herbarium overgedragen aan de Nationale plantentuin van

Meise. De laatste publicatie van Van Haesendonck ging over de vondst van een reusachtige *Thalictrum princeps* Dumont (pluimakelei) in een moeras te Oosterlo in juli 1864. Gezien de intensieve exploitatie van de turfputten voorspelde hij dat de soort met uitsterven bedreigd was.

De werking van de plantenwerkgroep 'Thalictrum' is veelzijdig zoals:

- inventarisatie flora met gebruik van I.F.B.L.-hokken
- wegberm inventarisatie (stad Geel)
- inventarisatie van de natuurgebieden
- monitoring (driejaarlijks)
- inventarisatie van aandachtsoorten, zeldzame en habitatsoorten
- op perceelsniveau wordt ook de bedekkingsgraad of de abundantie bepaald (volgens de schaal van Braun-Blanquet)

Iedereen is welkom op de excursies. Beginnelingen zullen steeds ingewerkt worden.

Meer info:

Jeannine Simonis, Technische Schoolstraat 34, 2440 Geel, tel. 014 59 31 65, e-mail: jeannine.simonis@telenet.be

Website: <http://users.pandora.be/geme/paginas/plantenwerkgroep.htm> of <http://www.dubbelloof.be/werkgroepen/werkgroep-planten-thalictrum.htm>

Voor de activiteiten:

<http://www.dubbelloof.be/activiteiten/activiteiten-werkgroepen.htm#planten>

Plantenwerkgroep Voorkempen

Werkingsgebied: Malle, Oostmalle, Westmalle, Zoersel, Halle en St. Antonius

Binnen de natuurstudiewerkgroep van Natuurpunt afdeling Voorkempen zijn al vele jaren verschillende plantenkenners actief. In het verleden gebeurden inventarisaties eerder ad hoc en weinig gericht. Begin 2009 werd overgegaan tot de oprichting van een heuse 'Plantenwerkgroep Voorkempen', voornamelijk met het oog op een meer gericht en projectmatig floristisch onderzoek binnen de afdelingsgrenzen.

De 'Plantenwerkgroep Voorkempen' houdt zich voornamelijk bezig met het inventariseren van de flora in de verschillende reservaten binnen de afdeling. Daarbij draagt ze ook bij aan de beheermonitoring in deze gebieden, m.n. door het systematisch opvolgen van enkele permanente kwadranten. Ook de natuur buiten de reservaatgebieden krijgt de nodige aandacht. In 2009 werd bv. gestart met het inventariseren van waardevolle wegbermen in de gemeenten Malle en Zoersel. Op die manier willen we nagaan of het gevoerde bermbeheer (zoals voorzien in het gemeentelijk bermbeheerplan) zijn vruchten afwerpt. Inventarisaties gebeuren meestal tijdens de weekends maar ook op zomerse weekavonden wordt er regelmatig op uit getrokken. De plantenwerkgroep staat open voor zowel kenners als niet-kenners.

Meer info:

Guy Laurijssens, GSM 0474 73 64 30,

e-mail: guy.laurijssens@gmail.com

Website: www.natuurpuntvoorkempen.be

Plantenwerkgroep Markvallei

Werkingsgebied: Rijkevorsel, Hoogstraten, Meer, Minderhout, Wortel en Meerle

Onze Plantenwerkgroep Markvallei Hoogstraten doet elk jaar een 10-tal plantenwandelingen in de streek. Deze hebben plaats in het voorjaar en in de aanloop naar de grote vakantie. Hier ligt de klemtoon echt op de kennis van planten. De wandelingen starten telkens om 19u00 en worden op donderdagavonden georganiseerd. Telkens neemt een andere gids een gebied voor zijn rekening. De coördinatie is in handen van Bart Royens.

Meer info:

Bart Royens, Steevennekes 84, 2310 Rijkevorsel, tel. 03 309 94 56; e-mail: bart.karolien@scarlet.be of Jack Govaerts,

Donckstraat 12, 2321 Meer, tel. 03 315 71 85,

e-mail: jack.govaerts1@telenet.be

Website: www.natuurpunt.be/markvallei

Plantenwerkgroep Oude Spoorweg

Werkingsgebied: Kontich, Waarloos en Duffel

Meer info:

Els Lauwers, Rompelei 23, 2550 Kontich en Johan Asselberghs, Molenstraat 44, 2570 Duffel, tel. 015 31 94 88, 0479-65 29 07,

e-mail: johan.asselberghs@skynet.be

Website: <http://oudespoorweg.bakkie.be/>

Plantenwerkgroep Pimpernel

Werkingsgebied: Bonheiden

Meer info:

Roelant Lauwers, Vondelpark 56, 3120 Tremelo

Plantenwerkgroep Zuidrand

Werkingsgebied: Wilrijk, Edegem en Hove

Meer info:

Ronny Deckers, Orchideeënstraat 69, 2610 Wilrijk,

GSM 0485 55 45 31, e-mail: ronald.deckers@pandora.be

Website: www.zuidrand.be

Nog wat plantennieuws:

De vernieuwde FLORA-bank
(www.flora.inbo.be)

Indien je de vernieuwde databank al hebt geraadpleegd, dan is het allicht opgevallen dat de streeplijsten ingeven heel gemakkelijk en vlot gaat. Daarnaast kan je de exacte locatie van de gevonden soorten aangeven door op de luchtfoto te klikken. Je kan ook de je verspreidingsgegevens onder de vorm van een rapport per soort en per gebied terug opvragen. Nieuwe gebruikers kunnen een paswoord aanvragen bij het INBO per e-mail: wouter.vanlanduyt@inbo.be

Floristendag op zondag 26 september 2010

Deze floristendag is in eerste instantie de plek om je collega's plantenliefhebbers te ontmoeten. De samenkomst biedt de gelegenheid om bijzondere vondsten te melden en om informatie te krijgen over nieuwe onderzoeken over planten. Er worden voorstellen gedaan en afspraken gemaakt in functie van systematische inzameling van floristische informatie door de vrijwilligers.

Deze dag heeft plaats in de Nationale Plantentuin, Kasteel van Bouchout (Nieuwelaan 38, 1860 Meise).

Het volledige programma:

- 09u00:** ontvangt met koffie
- 09.35:** Nieuws voor en door de plantenwerkgroepen (L. Gora, R. Steeman)
- 10.00:** Atlas de la flore de Wallonie - état d'avancement (L.M. Delescaille)
- 10.25:** Botanisch herstel na grootschalige natuurinrichtingswerken in de Langdonken- Herselt (L. Lommaert)
- 10.50:** Atlas Floristique (IFFB) (L. Delvosalle)
- 11.00:** Koffiepauze
- 11.15:** Workshops (parallele sessies)
 - 1. Alien plants in Belgium, een nieuwe website (F. Verloove)
 - 2. De nieuwe Florabank (W. Van Landuyt)
- 12.30:** Broodjeslunch mogelijkheid bezoek aan posters
- 14.00:** Plechtige proclamatie en uitreiking van de Emiel Van Rompaeyprijs
- 14.30:** Verspreidingspatronen versus fyto geografische districten en ecoregio's: in hoeverre stemmen ze overeen? (W. Van Landuyt)
- 14.55:** Vers une nouvelle présentation de la Nouvelle Flore de Belgique (F. Van Rossum)
- 15.20:** Planten en de netwerken van de global village: in drie stappen de wereld rond? (I. Hoste)
- 15.40:** Slotwoord gevolgd door een receptie aangeboden door de Nationale Plantentuin

De deelname aan de Floristendag 2010 is gratis. De kosten worden gedekt met het geld van de Emiel Van Rompaeyprijs 2006-2007

die alle floristen ontvingen voor het inventarisatiewerk dat leidde tot de Atlas van de Flora van Vlaanderen en het Brussels Gewest. Inschrijven is noodzakelijk en kan nog tot 10 september! Je kan je inschrijven via de website www.milieuinfo.be/floristendag, waar je een digitaal inschrijvingsformulier vindt.

Meer info:

Anne Ronse, tel. 02 260 09 74 of e-mail: anne.ronse@br.fgov.be

Nieuw project 'Oudbosplanten in kleine landschapselementen'

De provinciale studiedienst van het departement Leefmilieu - Dienst Duurzaam Milieu- en natuurbeleid is recent gestart met een nieuw inventarisatieproject 'Oudbosplanten in kleine landschapselementen' in de provincie Antwerpen.

Kleine landschapselementen spelen een belangrijke rol in landschapsbeleid en in natuurbeleid.

Vanuit de invalshoek landschap zijn solitaire bomen, bomenrijen, houtkanten, hagen, ... getuigen van historisch landgebruik of tradities en zijn het bepalende elementen in hoe we landschappen ervaren of typeren.

In het natuurbeleid zijn deze kleine landschapselementen de bouwstenen van het beoogde ecologische netwerk. Hun aanwezigheid zorgt voor een structurele connectiviteit tussen natuurgebieden. Daardoor zijn het potentieel verbindende corridors in de verspreiding van planten en dieren.

Figuur: Muskuskruid, een oude bosplant © Provincie Antwerpen, Rembrandt De Vlaeminck

Van bijzonder belang zijn kleine landschapselementen met een goed ontwikkelde kruidlaag van zogenaamde oudbosplanten. Dit zijn planten die vrijwel uitsluitend voorkomen in bossen die nooit ontgonnen zijn geweest. Deze oudbosplanten wijzen immers op een langdurige aanwezigheid van het betrokken landschapselement. Om die reden hebben ze een grote historische en natuurwetenschappelijke waarde.

Doel van het project is om op 5 jaar tijd een gebiedsdekkende kartering voor de provincie Antwerpen uit te voeren. De gegevens die in de loop van die periode worden verzameld, zullen ook beschikbaar zijn voor alle actoren die in hun beleid of werking rond kleine landschapselementen kunnen werken (bv. gemeenten, regionale landschappen, VLM, ANB, agrobiheergroepen, ...).

Meer info:

Dirk De Beer, tel. 03 240 55 60,
e-mail: dirk.debeer@admin.provant.be

Inhoud

02 Colofon

02 Voorwoord door Lieve Stoops (directeur provinciale groendomeinen, regio Kempen)

03 ANKONA-nieuws

- Overzicht geplande activiteiten 2010

04 Actualiteit

- Project 'In de bres voor de harkwesp' in Geel-Bel
- Landschapsdag met de Kempense Heuvelrug in de kijker op 22 oktober
- Bosgroep Kempense Heuvelrug doet ook aan natuurherstel
- Landelijke vlindertelweekend (vlinderwerkgroep van Natuurpunt)
- Merodegebied (Beeltjens-Kwarekken en Hertberg): landinrichtings- en bosbeheerplannen
- 150.000 euro (biodi)verse subsidies voor projecten ingediend door lokale besturen

12 Natuurstudieartikels

- Gebruik van inventarisatiegegevens bij het opstellen van uitgebreide bosbeheerplannen voor de Kempense provinciale groendomeinen
- Beheeradvies op basis van de waargenomen macrofungi in het Prinsenpark
- Nachtvlinderwaarnemingen in het Prinsenpark
- Tellingen (oktober-maart) van overwinterende watervogels in het Prinsenpark
- Natuuronderzoek door het ringen van vogels in nestkastjes in het Prinsenpark (1977 – 2009)
- De impact van mastjaren op knaagdieren, teken en de ziekte van Lyme
- Everzwijnen in de Zuiderkempen

Activiteitenkalender (middenkatern)

33 In beeld of op ANTenne

- De plantenwerkgroepen van Natuurpuntafdelingen (vervolg van artikel in ANTenne 2009/3)
- Nog plantennieuws: de vernieuwde 'FLORA-bank', de floristendag op 26 september en een nieuw project 'Oudbosplanten in kleine landschapselementen'